

МИКОЛА  
ЩЕРЕМЕТ

Вибране



# МИКОЛА ЩЕРЕМЕТ

---

*Вибране*

ВІРШІ ТА ПОЕМИ

*Київ*  
*Видавництво*  
*художньої літератури*  
*«Дніпро»*  
*1986*

84Ук7-5

III49

В книгу известного  
украинского советского поэта  
вошли стихотворения и поэмы,  
созданные автором на протяжении  
многих лет литературной деятельности  
и сохранившие в себе зримые черты  
созидательной жизни нашего народа.

III  $\frac{4702590200-145}{M205(04)-86}$  Бз14.26.86

© Склад, передмова,  
художне оформлення.  
Видавництво «Дніпро»,  
1986 р.



## ПОЕТ ПАРТИЗАНСЬКОГО ГАРТУ

Шізьньої осені 1942 року, прийнявши літака на партизанський аеродром у Клітвінянських лісах, я вилетів у Москву. Там дізнався, що до нас відряджено групу редакційних працівників — організувати вихід у підпіллі газети «Комуніст» (орган ЦК КП(б)У та Верховної Ради УРСР). Був у цій групі і письменник М. Шеремет.

Чув я про нього, що він автор поеми «Щорс» і сам з Чернігівщини. Тож ми тепло зустрілись як земляки.

— От і добре, що будете з нами,— сказав я.— Побачите щорсівців, і старих і молодих, у боях з гітлерівцями. Ми проклали вам трасу, летіть і чекайте на нас, ми довго не затримаємось.

Я радів, що буде в нас своя друкова база. Треба сказати, що із Великої землі постачали нам необхідну літературу. Уже в перші місяці війни в окуповані райони України було закинуто близько 180 мільйонів листівок, газет, журналів, але не всі ці видання могли повною мірою оперативно відгукнутися на події, що відбувалися за лінією фронту.

Через відсутність бази багатьом загонам і підпільним групам доводилось писати свої листівки і відозви од руки. Снарядні гільзи, що правили за валики, обмотували сукном, друкарську фарбу робили з молодої березової кори. Тепер нам надсилали спеціалістів-друкарів і похідну портативну друкарню в чемоданах. Одержали ми і фільми «Суворов», «Розгром німців під Москвою».

Порадившись із комісаром, ухвалили створити у з'єднанні відділ пропаганди. Це збільшувало довжину

партизанської колоди на четверо сапєй, дуже потрібних під кулемети чи гармату, але життя показало, що відділ пропаганди став незамінним у бойовій і політично-виховній роботі з'єднання.

Членами редакційної колегії підпільної газети були затверджені секретарі обкому партії М. Петрик, М. Дніпровський і письменник М. Шермет.

Миколі Шермету, військовому кореспондентові газети «Комуніст», випала доля лишитись у Києві до останнього дня оборони столиці. Письменник одну із своїх книг так і назвав: «Ми відходили останніми». Він двічі виходив з оточення, утік з фашистського полону, перейшов лівію фронту і зберіг партійний квиток.

З великою увагою Микола слухав і записував розповідь мою і товаришів про Чернігівський підпільний обком партії, як він діяв у перші місяці війни. Важким було наше партизанське літо 1942 року. З численними боями довелося нам проривати фашистську блокаду, поки вийшли під захисні дуби і сосни Брянського лісу до наших російських братів.

Партизанам подобались Миколіні вірші, в яких відбилося суворе бойове життя. Тільки той, хто не розлучався з пером і зброєю, міг написати такі рядки: «З бою ми. Ще кров шумує. Серце б'є невлад. Партизан кладе під себе теплий автомат...» Вчорашні вчителі, колгоспники і робітники з червоною стрічкою на плащі були його найсுவоріпі судді і їх думкою поет найбільше дорожив.

Мені цікаво було дізнатись, що Микола Шермет, чернігівський комсомолец з 1924 року, тепер боєць мого з'єднання, був автором десятка книг, в яких оспівав героїку перших п'ятирічок, колективізації, будівництва Харківського тракторного заводу, Дніпрогесу. Його сучасники, робфаківці і студенти, штурмують шахти Донбасу, здобуваючи вугілля країні, альпіністи сходять на вершини Кавказу і Алтаю.

Та поет не тільки писав вірші, а й задушевно розмовляв з населенням, складав запальні листівки. Розвідники приносили йому фашистську пресу, і він на яскравих прикладах викривав гітлерівській «новий порядок», закликав народ до помсти, радив, як треба рятуватись молоді від фашистських людоловів, котрі примусово гнали її в Німеччину на каторжні роботи.

Коли розвідники вирушали на завдання в населені пункти, вони обов'язково приходили в землянку пропагандистів по свіжу газету, листівки. Старанно ховаючи їх, казали:

— Це сильніше від кулі!

В рейді на Україну довелось нам переходити багато діючих залізниць під носом у ворога. Чвалом гнали кошей через переїзд, санки перекидалися, розкривався чемодан з шрифтами, але жодної літери не загубилося в снігах, бо кожна — незамінна. Інколи кидали найнеобхідніше, але неодмінно брали з собою зброю, друкарню, радіостанцію.

Навесні 1943 року ми з Миколою ступили на крижку кригу Дніпра, який треба було перейти з'єднанням по маршруту на Захід. Завдяки хороній розвідці і похідним заставам, ріку перейшли без жодного пострілу. Тільки в уяві пам тихо бриліла пісня: «Ой Днипро, Днипро, ты широк, могуч, и волна твоя, как слеза...»

На Прип'яті в білоруському селі Аревічі ми вперше зустрілися з С. Ковпаком, С. Рудневим, П. Вершигоровою та їх славними побратимами. На цю зустріч взяв я з собою взвод автоматників, а також М. Шеремета і фотокореспондента Я. Давидзона. Саме тоді партизани потопили німецьку флотилію, а за кілька днів у газеті «Известия» з'явився нарис Шеремета «Река горит».

Гинули в бою автоматники, падали смертю хоробрих і партизани з відділу пропаганди... Так розлучилися ми з кореспонденткою «Комсомольской правды», доч-

кою болгарського народу Лілією Карастояною. Вона теж активно працювала в підпільній газеті «Радянська Україна», писала листівки, збирала матеріал для книги. Та в лютому 1943 року фашистська куля обірвала її молоде життя.

Микола Шеремет написав про бойову другарку гарпу поему, яка перекладена в Болгарії, а також цикл віршів і спогадів про радянсько-болгарську дружбу.

На посвідченні М. Шеремета (з грифом «Строго секретно») було вказано, що він «командується в партизанські загони під командуванням Героя Радянського Союзу тов. Федорова з завданням висвітлення бойової діяльності партизанських загонів».

Це завдання поет виконав.

Він регулярно вів щоденник, куди записував все значуще, гідне уваги і подиву нападків, про наші буремні роки, коли мав щастя приторкнутись до партизанської епопеї палким і чесним серцем. І в 1977 році вийшла документальна повість «З глибини пам'яті» на підставі щоденникових записів.

Його кореспонденції з ворожого тилу літаком пересилались на Велику землю і своєчасно друкувались в газетах «Известия», «Комсомольская правда», «Советская Украина». Згодом вийшли книги нарисів «В лісах України», «Молоді месники», «В партизанських загонах», поема «Генерал Орленко» та збірки віршів, де завжди звучить партизанська тема.

За 55 років літературної діяльності у Миколи Шеремета вийшло 40 книг. Кращі його твори перекладались мовами братніх народів.

За мужність, проявлену в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників, поста нагороджено орденом Червоного Прапора, орденом Вітчизняної війни, медаллю «Партизану Вітчизняної війни» I ст., Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР та іншими відзнаками.

Свого бойового, партизанського гарту пост не послабив і досі: роки йдуть, але не старіють душею ветерани війни. Він зустрічається з бойовими побратимами, допомагає їм писати мемуари. Працює в архівах і музеях Великої Вітчизняної війни, веде патріотично-виховну роботу.

Вітчизняна війна глибоко закарбувалася в його серці, незгасно живе, тривожить пам'ять. Ми чекаємо від письменника нових творів. Нині, коли Миколі Шеремету минає 80, хочеться від себе особисто і від імені наших партизанів сердечно привітати бойового друга, побажати йому доброго здоров'я і нових творчих успіхів.

*О. ФЕДОРОВ,  
двічі Герой Радянського Союзу*

1927—1934

ПАМ'ЯТІ ВАСИЛЯ ЧУМАКА

О дайте Чумакових ритмів,  
Заліза дзвін, бетону топ!  
Щоб оспівать часи новітні  
І височінь нових колон.

І дайте плавність, дайте зграйність  
І ніжну линь його пісень  
Моїм пісням — щоб ті лунали,  
Дзвеніли і в буденний день.

А юні пориви до помсти?  
У мене є прекрасний гнів,  
Щоб вийти і собі на розстріл  
І насміятись з ворогів...

1927

\* \*  
\*

Сонце. Вітер. Сад зелений.  
Коливається вода.  
Зацвітають пишні клени  
В даль.

В небі світлім — ні хмаринки,  
На душі моїй — блакить.  
Тільки думи, думи линуть —  
Жить!

Жить. Боротись. Знемагати.  
Підійматись. Далі йти.  
Щоб могло життя багате  
Процвісти.

Не в кутку. Не пустоцвітом.  
Щоб налявся плід.  
Колихає вітер віти  
Обважнілих літ.

1927

## ГАВАНЬ

Сьогодні одійшов останній пароплав,  
І холод двері зачинив у гавань.  
Немов гусей табун хто перегнав  
З озер далеких на затишний став, —  
Зійшлися тут на зиму пароплави.

Як на останнє винав теплий день,  
І пароплавам тільки б погуляти.  
Бо і не згледився — зима прийде,  
Чоло нахмуривши своє бліде,  
Тоді нікуди вже не смій рушати!

Гай-гай! А що воно чорніє там,  
Аж ген на обрії яснім, далекім?..  
То баржі йдуть спізнілі до киян,

Пливуть повільно, як і слід гостям,  
Пливуть ключем, неначе ті лелеки.

Приста́ли. Ки́нуто впо́довж мі́стки,  
Привезли яблука золотобокі.  
На почорні́лій баржі петривкі́й,  
Як на базарі, товпля́ться жі́нки  
Із кошиками. Їм ото морока!

А ввечері старі тут гріють ча́й  
І паслухають ночі тихий шелест.  
На молодих бурлаків не чекай —  
Де́сь у кіно, гуляють. Так і знай,  
Удосвіта поверну́ться веселі.

*1927*

## СЕЛО І МІСТО

Везуть сіна, а я собі з портфелем  
Зі служби йду на хутір по піску...  
А то не дядька бачу я Семена?  
І руку стискую, таку близьку.

Ступаю широко, тулюсь до сіна  
І п'ю гарячий аромат до сліз.  
Пи́таю, як із продподатком нині,  
Який у цьому році сінокіс?

Та що таке? З якого часу, дивно,  
Селяни стали звать мене на «ви»?  
Уперше чую, може, і родина  
Тенер не прийме за свого, диви!



А я не сам, не сам пішов до міста —  
На навчання відправив колектив.  
І ти ж на зборах, дядьку, з місця  
Про мене довго говорив?

І тишишь те, коли, бува, зберуться  
Дядьки посидіти у вільний час,  
І балачки про мене розпочнуться, —  
То тепло згадують і кажуть «наш».

1927

## ДИТИНІ

Любий хлопчику в кучерях ясних,  
Той, що кращий од всіх дітей,  
Кинь обручиком гратися,  
Підійди до мене!  
І не бійся, чого соромишся?  
Трохи з дядьку тут посидь.  
Щось далеке таке, знайоме  
Зустрів...  
Пригадав... Пізнаю... Сірі очі  
І обличчя, як єсть, її...  
Під очима, як в неї, у хлопчика  
Тіні од вій.  
Не вагаюсь, не маю сумніву.  
То вона (уже скільки літ!).  
А скажи, хто твій тато, умнику?  
...Я згадав комсомольський зліт,  
Спільну працю, село і відчит.  
Потім вибрали нас в райком.  
І жаріло у неї личико,  
Голос — дзвінок.

Закопався я десь інструктором,  
Вона ж — баба, втомилась враз!  
Любий хлопчику, мама в хутра  
Одяглась?  
А скажи, ти не бачив матері —  
У задумі, бува, не сидить?  
Не питав:  
«Чого, мамо, плачете?  
Що болить?»  
Не питай. Все одно не скаже...  
Слухай, золотко дороге,  
Своїй мамі ти вдома розкажеш  
Про мене.  
Скажеш: дядю зустрів сьогодні,  
І про тебе, скажи, питав.  
Або краще... Нічого, котику,  
Не розповідай!..  
Любий хлопчику в кучерях ясных!  
Он обручик побіг, лови!  
Швидше лишень, не дай упасти,  
Доганяй, доганяй!  
Зловив?!

1927

## НА УЗГІР'І

Унизу, па камені, ріка,  
Невгамовна, дика і швидка.

А вгорі і тиша, і пітьма,  
Загорпулись гори у туман.

Добре їм отак відпочивать,  
Нам з тобою гарно розмовлять

На узгір'ї тихім, по весні...  
Осетинко, хороше мені!

Ти про край мені говориш свій,  
Про недавній в полі градобій,

Про турботи в кожному дворі,  
Не зчинився б з того недорід...

...Мила стихла, та шумить ріка,  
Невгамовна, дика і швидка.

А над нами, як гроза, пітьма.  
Похилилась дівчина смутна.

Та в очах її не згас вогонь,  
Чую лоскотне тепло долонь,

Тихий голос забринів ізнов...  
Дивний сон привидівся немов.

Снилось море золотих вогнів,  
Що і ночі повертали в дні.

Я підвівся розказати їй —  
Тільки тіні затремтіли вії:

— Милий, правда, правда цьому есть!  
Я тобі казала про ЗАГЕС! \*

...Знову лється голос із пітьми.  
Так просидимо до ранку ми.

Вже й тумани подалися з гір,  
І гострішими стають верхи.

*1927*

\* ЗАГЕС — Земо-Авчальська ГЕС.

## В БАКУ

Над морем далеко звучить зурна,  
Тужлива, мов клекіт орлиний, вопа.

На морі нема ані вітру, ні хвиль,  
Вітрила дрімають під сонцем у штиль.

Вітрила скрутилися листям сухим,  
Безсило скорились годині лихій.

Шумить, не вгавас Морський бульвар,  
Сьогодні тут гамір — який базар!

Пекучий мрамур, холодне вино...  
І хтось уже в парі, заводить танок...

Над морем далеко звучить зурна,  
Неначе той легіт — легка, сумна.

А треба б веселих музик для гулянь.  
Ну, як не радіти — забив фонтан!

І чорна, як ніч, полилася ріка...  
За діло берись, робітничка рука!

1927

## ГАЗОАТАКА

Батальйон по шосе йшов стрілецьким  
кроком,  
120 в хвилину. Недалеко ніч.  
Товариш рукою перевірів курок:  
Зведений чи ні.

Я дивився бійцеві просто в спину,  
На ремінь, рушницю, лопату,  
На пару підпошов, що в дощ чи годину  
Однаково били об камінь в такт.

Раптом багнети в усіх здригнулись,  
Ніби хто торкнув об затвор.  
Хвилина — і всі почули  
Запах пронизливий — хлор!

Шапку в коліна,  
Надяг шолом.  
Світ — у спітнілих кружках окулярів.  
Коням і людям дихать крізь скло,  
Вугіль і гуму вбирає капілярами.

І коли дихать не стало чим,  
Коли руки зривали маску, —  
Таким теплим і світлим вночі  
Був для нас командир з наказом.

Наче тільки родились на світ,  
Один одного бачили вперше...  
А над нами — аеро свій,  
І дорогу веде прожектор.

1927

## ЗОРЯ

Б'ють зорю. Почищено рушниці,  
День кінчився, в горні догорів.  
І про це, про радість відпочити,  
Вигравас гарно та ~~жестко~~ ~~жестко~~

Невідомо, де виводить лунко,  
Тільки бачу я: тополі вряд  
Поставали по команді «струнко!»,  
Як і ми, на збранный парад.

Привітають тишу вечорову,  
Довгожданий спокій юшаків.  
М'язи стомлені спочинуть скоро,  
Попливуть замріяно думки.

Б'ють зорю. У таборі — ні звуку,  
Чути лиш, як ходить вартовий.  
Раптом буде барабанный стукіт:  
— На тривогу підіймайсь!  
На бій!

1927

## ПІД ОСІНЬ

Тепер пізніше рожевіють ранки,  
І свіжість дужче обвива лице.  
Як хороше у холод цей  
Промерзнуть трохи, вийшовши на гапок,  
І поки сонце опромінить хату,  
Напитися із саду аромату.

Цвіте жоржина, пахне кропивою  
(Роса і досі ще не змила пил!),  
Та хто її, кусючую, любив?  
Отак замурзана росте собі в спокої.  
А гарно пахне, чимсь терпким і дужим,  
Із полином і будяками в дружбі.

Пружаві м'язи, у напрузі мозок,  
Усе таке прозоре і ясне,  
Аж поки ранок попелить почпе...  
За стіл сідять чи погуляти, може?  
Постою трохи і візьмусь до праці —  
Така охота працювати вранці!

1928

## ДУМИ

Коротша путь. І вже коня не квапить,  
Не підганяє осінь золота.  
З просіки виїдеш, — і око вабить  
Близька мета.

Я молодий і дужий як ніколи,  
Я молодий і свіжий, як зоря!  
Це перед нами неосяжним колом  
Палає радісний вогонь заграв.

А що зробив? Запитання суворе  
Не покидає вдень ані вночі...  
Питають присмерком холодні зорі,  
І ніч напружено на це мовчить.

Невтомна праця виведе у люди,  
Вопа освітлює широкий шлях.  
І роки пошуків, як верби, будуть  
На бездоріжних пройдених полях.

1928



Осіньне листя лащитья лесливо,  
Припавши в тузі до чобіт моїх.  
А я тамую на обличчі сміх:  
Яке воно зів'яле та змертвіле!  
Дощі, дощі... учора і сьогодні.  
Не той і шелест листя, що раніш,  
Зо дня на день стає тихіш-тихіш...  
А я стихати, молодий, не згоден!  
Я залишуся завжди невгамовним.  
Шуми, хвиллюй ти, бунтівника кров,  
І зграйно грайте мої думи знов,  
Пливіть удаль, мов буйні хвилі в повінь!  
Надходить холод. Подих його чую,  
Дихне міцніш з заледенілих уст,  
А я щільніш од вітру застебнусь  
І в вечір той до клубу помандрую.  
Так сил багато, хочеться робити,  
Коли навколо тебе сном взялось...  
Попідвіконню ходить хтось —  
То журна осінь, тиха й працювата.

1928

## КАРНАВАЛ

Товариші!

Дозвольте п'ять хвилин  
Позачергово вирвати між ділом.  
Я розкажу приємнішу з новин —  
Що проліски у лісі засиніли!  
Що вже у лузі лускає лоза.



І наливають червоним соком.  
Товариші, проголосуєм за  
Пісні веселі, гулянки широкі!  
Щостало перед нами завдання,  
Щоб осередку весну не прогавить:  
Давайте цю піч вийдемо гулять  
І будемо по місту карнавалить!  
Тож більше музики, вогню, пісень,  
Давайте дружно вдарим

«Карманьйолю»!

На вулицях новий зустрінем день,  
У лавах молодечих комсомолу!  
Нехай старі, щоб спокій зберегти,  
Зі сну встають, завішують фіранки.  
Ми будемо шаліти, як чорти,  
Співати і сміятися до ранку!..

1928

## ТОВАРИШ

Я на станції одній. Тут південь,  
Тут метеликом цвіте верба,  
Тут приходять поїзди опівдні,  
А до того — тиша і журба.  
Поприходять на перон дівчата,  
Попринасять глеки молока,  
Пиріжки із яблуками, з маком,  
І насіння в кожній рукав.  
Он повзе уже, неначе гусінь, —  
Вигинає тулуба й хвоста,  
В синяву небесну димом пустить  
І закучерявить його там.

Ближче... Ближче.

Чорний і величний,  
Вже на станції північний гість,  
На засмаглому в диму обличчі  
Холод здалеку сюди приніс.  
Зустрічають гостя із дороги...  
До крижаної припав води.  
Скочив швидко машиніст па ноги,  
Машиніст спітнілий, молодий.  
За хвилину — на хиткій горожі,  
І зеленої нарвав верби,  
А в вікні чись лице хороше,  
І погрозлива рука: «Не рви!..»  
П'ять хвилин — і все подаленіло,  
І зника за поворотом хвіст,  
Наче в тишу листям прошуміло,  
Наче хто залізо перевіз.

Я на станції один. Тут південь,  
Тут метеликом цвіте верба,  
А у вас на півночі ще ніде  
Й краплі меду бджолам назбирають.  
Ти живеш, я знаю де, у місті,  
Недалеко стугонить вокзал.  
Ти, можливо, стрінеш машиніста,  
Про якого щойно розказав.  
Так хотів би, щоб згадала весну,  
Одинокую станцію в степу.  
Тільки знаю, зайнята ти весь час,  
І так легко все тобі забуть...

— Здрастуй!

— Здрастуй! —

Стрілись у дворі  
(Барабан щось туркотів краваткам),  
Про роботу думав говорить,

Піонерські звичаї, порядки.  
Засміялась. Миттю до дітей,  
Тільки коси золоті угледів  
Та краватку, що на ній цвіте  
Червоніше, ніж у кого-небудь.  
Ми стояли табором в гаю,  
Білі крила розп'яли памети.  
Вона пісню почала свою,  
Комсомолка у зеленім светрі.  
Мов знайома уже кілька літ,  
Мене сміливо взяла під руку.  
Як з товаришем, тримавсь як слід,  
Як з товаришем, ішов по бруку.

Жартома судили про любов:  
— Ви, дівчата, всі рветесь заміж!  
Про кохання тільки і розмов...  
— І про мене ти отак гадасш? —  
Що я їй відповідав на це,  
Як насмілився — не пам'ятаю.  
Зашарілось дівчини лице,  
Загорілись коси золотаві.  
Ми йшли, і раптом... Це вона:  
— Знаєш, їду у Москву учитись...—  
І здалось — черемха одцвіла  
І зів'яли на алеї квіти.  
Вислухав спокійно як на те...  
Хто я їй? Не більше як товариш.  
Серце, мабуть, іншим зайняте,  
Не про мене вечорами марить.  
— Ну, бувай! Пиши мені, дивись! —  
І метнулись золотаві коси.  
— Прощавай! —

Відчув гарячий стиск  
На руді своїй, чи так здалося?

Я па станціі адной. Тут південь,  
Тут метеликом цвіте верба,  
Тут підходять поїзди опівдні,  
А до того — тиша і журба.  
Через те і мучусь, бо не знаю  
І не знатиму повік, либоць:  
Як у серці молодім розп'яти,  
Примирити дружбу і любов?

1928

### БАДЬОРІСТЬ

Пишу листа.

Сьогодні цілу ніч

Шуміли журно так ялини.

Пишу тобі, і радісно мені,

Що хоч листом я через ґрати ліну.

Це ж так чекаю

вранці під дверми

Підняти теплу ще в конверті звістку.

А ми у камері — ждемо зими,

Учора

стала

Вісла.

...Нас п'ятеро дівчаток-каторжан,

Нам присудив Пiлсудський

сорок років!

І хай там казиться тиран,

Не зломить нас режим жорстокий.

Ніколи віл не зціпить нам уста,

І не зупинить пісню камінь.

І кожен день, почне лиш розсвітать,

Ми захлинаємось книжками.  
Ми забуваємось у витівках химер,  
І тихо у в'язниці нашій.  
І тільки Маня робиться як смерть  
І все частіше кров'ю кашля...  
Привіт усім, посестро дорога,  
Стискаю ваші молодечі руки.  
Коли б хоч трохи передати вам  
Мого серденька незрадливий стукіт  
І те чуття, що папуває всю,  
Що повинню заповнює простори,  
Що у підпіллі гордо я несу,  
І зветься в вас —  
ба д ь о р і с т ь!

Ти знаєш:

соромно сказати  
(Хоч ви усі тепер далеко),  
Як це бездумно і як легко  
Марксистами себе назвати,  
Знапня свої кінчивши «Маніфестом»,  
Перегорнувши нашвидку томів.  
О люба подруго,

о мила сестро,  
Мабуть, у цьому винні ми...  
Коли б ти знала, як звучить  
Над Віслою партійне слово!  
І скільки мужності, вогню дає,  
Ніщо і каторга моя жорстока!  
Мені здається:

усього, що є,  
Не вивчу і за десять років...  
Так сил багато в грудях і простору!  
Подруго мила, коли б знала ти,  
Як жадібно вивчається історія

Поразок,  
перемог  
і боротьби.

Я вся тремчу, як лава, стигну:  
Карета, північ і жандар...  
Суддя бундючний, господа...  
У шубку кутається Фігнер...  
На обрії — в тумані шпїлі,  
Відлунює печальний дзвін.  
Карету тихо пропустили,  
І зачинився рavelін...

Похмурі, бородаті лица,  
З чолом піднятим — гордії жінки...  
Коли ж на мєне подивиться:  
Весела,

в шкірянці,  
З блакитними очима комсомолка, —  
Така, як ти,  
така, як всі...

Це ж довго ждати отих вісім  
років

У мовчазних похмурих мурах.  
Та ні!

Не зломлять і жорстокі  
Фашизму польського тортури!

Дивлюсь в вікно.

Закута снігом Вісла,  
А вдалині — туман, туман...  
Неначе Фауст, від жадоби знань  
Шукаю:

де написано  
На всі питання відповідь ясну?  
І хто мені подати б міг пораду  
Крізь чорні та вузьькі грати?..







Життя все віддати — мало!  
За простолінійність путі,  
За шум гоміпкий вокзалу!

1929

## РОБФАКІВКА

Мерехлі тіні од вікна,  
Подушки край незаїманий.  
А ти, замріяна, одна,  
Сидиш напівроздягнена.

І тільки шепіт уві сні,  
Тепло із уст від подиху  
Нагадують, що скоро світ,  
Що сплять давно вже подруги.

Назавтра в путь.  
Назавтра мав  
Відбутись бій із білими.  
Любові в неї домагавсь  
Один боєць несміливо.

І все настирливіш благав,  
Дививсь, як звір поранений...  
— Не підступай! Застрелю, гад! —  
Зненацька блиспув браупінг.

А вранці — сором у очах,  
І він просив пробачення...  
Жахного скільки у боях  
Її довелось побачити!

Десь у романах — про любов,  
Про щастя двох, а піки що...

А поки що... вони, либонь,  
Були для неї розкішню.

І тільки грізні «двадцять сім»,  
Немов удар на молодість.  
Стоїть, як сніг, її постіль,  
З подушки віс холодом.

Та завтра рано треба встать —  
Зачоти.. Конференція...  
Уже давно в кімнаті сплять,  
Над нею сон снується.

Що пібито вона в бою,  
І знову б'ється з люттю...  
Прекрасно — молодість свою  
Віддати Революції!

1930

## ТРАКТОРОБУД

Учора степ.  
Як і завжди, —  
у шість  
Людьми набитий поїзд  
на Чугуїв.  
І знову,  
знову ні душі  
Аж до тривожного  
«гу-гу», і  
Поїзд,  
мов бікфордів шнур;  
Пунктиром диму пробіга строкато.

Сьогодні  
тишу мовчазну  
Залізним  
скреготом  
шматує екскаватор...

Ніч таку пригадають віки...  
Героїчну поему роботи!  
Йшли полки, наступали полки,  
Батальйони змагались і роти.  
В ніч осінню від ліхтарів  
Осявались промінням лиця.  
Кращих, дужчих, молодших силів  
Виряджала в похід столиця.  
І дорога їм слалась в піснях,  
У прапорах, шовком шитих.  
Їм вагони, од щастя ясна,  
Подавала сама Балашівка.  
Студенти, червоноармійці  
Ставали пліч-о-пліч.  
Так розпочалася

п т у р м о в а піч.

Місяцю, сховайся  
Скоріше, не то  
Ми з нами примусим  
Місити бетон!  
Зорі, вас скільки?  
Не більше од нас!  
Мобілізуємо  
Швидко і вас!..  
Нумо, піддай!  
Не відставай!  
Натиснуть треба —  
Пасуєм, друзі!  
Вже 90  
Дає Марусин!

Шурко, не падай!  
Шурко, не жур!..  
Темпу, темпу  
Не зменшуй, кажу!  
Ще невідомо,  
Хто дасть 100!  
Стійкий та упертий  
Під нами бетон.  
Марусинці! Знову!  
Рекорди! Ова!..  
Шурко, слава!  
У нас 102!  
110 — Марусин!  
130 — студбат!..  
Ранок над нами,  
Як циферблат...

Ніч була. Ранок. День.  
Безперервно 16 годин!..  
Та з ударних бригад ніде  
І ніхто не присів, ні один!  
Шурко, очі твої горять,  
П'яні радістю вщерть, і ти  
Лиш одне кричиш «не здать!»,  
І слова твої золоті.  
Я п'янію від них, я горю...  
Шурко любий, ми перші, Шур...  
Як у казці, в вечірню зорю  
Піднімався готовий мур.  
І над світом, в хвилині одній,  
Плях у небо розкривши широко,  
Запалала в п'їтьмі нічній  
Перемоги червона зірка.

Кремль. 19-й рік.  
Ленінів відчит в ЦК.





1935—1940

## КОМСОМОЛЬСЬКИЙ КВИТОК

Питання одне на порядку денному,  
Доповнень і змін не вніс ніхто.  
Б'ється з серцем у такт і впевнено  
Новий комсомольський квиток.

Новий квиток — наших сил перевірка  
По фронту розгорнутім КІМівських лав.  
І кожен з нас з любов'ю щирою  
Старий квиток, як пагац, виймав.

Ось лежить він, давній товариш,  
Учасник гарячих, жорстоких боїв...  
Ти партії відповідати маєш,  
Як бився, трудився, як жив!

Іде комсомол по новий квиток.  
Руку достойному тисне президія.  
Зброя в порядку, надійний курок,  
Вірна прицільна лінія...

І я, епохо, скажу тобі,  
Рапорт віддам тобі, комсомоле,  
Що з словом твоїм ходив у бій,  
З художнім, партійним словом!

Це слово не схибить і в дальнім бою,  
Поки живий на щасливій планеті,  
Поки землю радянську мою  
Славлять в піснях комсомольські поети.

Де сили мені велетенської взять,  
Щоб все охопить повноцінним словом,  
Щоб перший й останній рядок віддать  
Ленінському комсомолу?

І сили приходять.

Гарячі слова.

Твердий і вневнепий крок.

Як серце,

груди мої зогрива

Новий

комсомольський квіток.

1935

## КАТЕРИНА

Заніміла, стала, як ялина,  
В сутінках вечірнього вікна.  
— Доню моя, серце Катерино,  
В цілім світі в мене ти одна.  
Чом сумуєш на двадцятім літі?  
Може, бачили погляди лихі?  
Молодій тобі і знаменитій,  
Може, мало, дочко, женихів? —  
Посміхнулась тільки тихо, любо,  
Як зоря вечірня, молода.  
Нетерпіння вибивас бубон,  
Скрипка піжна плаче і рида.  
Недалеко чути гармоніста —



Душу викладає щиру, гра...  
Катря в три разки намісто  
З думами перебира.  
— Ой не хочу чаю, мамо рідна,  
Не розрадить серця патефон;  
Не наспівано пластинку, видно,  
Про дівочий про щасливий сон...  
Що один — листи писав з Донбасу,  
Цілий рік до мене залицявся,  
Над життя любити присягався,  
Щастя у заміжжі обіцяв.  
Другий — льотчик, любо подивиться!  
Голову закрутить і без чар:  
«Полюби, колгоспнице-дівиче,  
Підніму тебе я вище хмар!»  
Третій — тільки що із нього?  
Тільки гордість я свою хилю:  
Не казав, не обіцяв нічого,  
А чомусь найбільш його люблю!  
У думках вже звала пареченим.  
Та минуле промайнуло сном...  
Слава йде, що він тепер учений...  
Ну, а з мене виїде агроном!  
Бо чи ж нам, жінкам, з чоловіками  
Встелено доріжку не одну?  
Та чи ж я, моя голубко мамо,  
Вчитися піду — не дожесу?  
Вивчуся. Нехай учену жінку  
Через кілька літ в колгоспі ждуть...  
Люба мамо, ти постав пластинку  
На дорогу, на щасливу путь!  
Поцілую тебе кріпко-кріпко,  
Притулюсь до посивілих скронь...—  
Бубон замовкає. Тихне скрипка.  
Ніч надходить. Грає патефон.

1935

## АЛЬПІНІСТИ

Друзі, до гурту! Ніч почалася.  
Важко в горах пливе туман,  
В хмари ближча з вершин затяглася,  
Вечора тут, здається, нема —  
Зразу темліс. Холодний морок  
Гніздиться уже в розколинах гір.  
От і шакал завис скоро,  
Наче дитина, заплаче звір.  
У казанку вода закипає,  
Біля вогню затипно нам.  
Третю ніч горить — догоряє  
І не згоряє столітня сосна.  
Лісу тут, лісу! Таємним змістом  
Сповнена ніч біля схилу гори.  
Повість я вам розкажу, альпіністи,  
Поки багаття у нас догорить.

Ми зібрались на вершини,  
Перемерзли, задубілі.  
Як в нас вистачило сили —  
Я і сам не доберу!  
Ось і він вже: Батьківщини  
Найкоштовніша перлина,  
У розкішних шатах білих  
Мрія кожного — Ельбрус!

Де узявся вітер. Кинув  
У лице поземку. Хмари  
З безпросвітних жовтих марев  
Затулили сонця блиск.  
Що ж, просвітку ждати марно.  
То ж, не гаючи хвилини,  
Як із гір швидка лавина,  
Ми мерції спускались вниз.

На «Приюті Пастухова»  
Не в'язалася розмова.  
Дрижаками нас доймала  
Вічно вітряна зима.  
Тут страшне почули слово,  
Що вколело, наче жало,  
Що, мов камінь в душу вшало:  
— Одного між нас нема.

І пішли. В пургу. На скелі,  
Де буремний чувся стогін,  
Де вітри валили в ноги,  
Замітали білий шлях.  
Там, у сніговій пустелі,  
Нещасливця відшукали  
І униз ледь-ледь живого  
Припесли ми на руках.

Тут би й слава! Тут би й пісню  
Доспівати. В горах пізно.  
Це б, діставшись до «Приюта»,  
Богатирським сном заснуть!  
Та приходять незнайомі,  
Теж знесилені від втоми,  
Теж не всіх дорахувались,—  
І від нас підмоги ждуть...

Ми вдягли промоклі куртки  
І подумали: у гурті  
Наших хлопців чи знайдётся  
В цю хвилину боягуз?  
Ні, усім схололі груди  
Обійняв тривоги трепет:  
Ми тієї ночі втретє  
Підіймались на Ельбрус!..

На стрімкій гірській вершині,  
В низині долин чудесних,  
У ясному піднебессі,  
Над водою і в воді  
Ми в однім стремлінні линем:  
Не залишим, не покинем  
(То закон суворий, чесний)  
Друга вірного в біді!

1937

## ДО ВЕРХОВИН

Десь під нами залишились хмари,  
Стала ближча недосяжна вись.  
— Бий, товаришу, два-три удари,  
На крутому схилі закріпись!

З гуркотом летить у прірву камінь,  
Краще всього — не дивитись вниз.  
Ми пройшли, і знову перед нами  
Нависас сніговий карниз.

Вгору лізь, мій друже, тільки вгору!  
У тумані ранку золотім,  
Бачиш, крила розправляє гордо  
Молодий орел на самоті...

Висотою птиця милувалась,  
Чарував її хижацький зір  
Скель розкиданих первісний хаос...  
Нагромадження химерні гір.

Ми застигли. Незнайома туга  
Де взялася — не збагну і сам!  
Я подумав: не було б тут друга —  
Чи отак би вразила краса?

Що мені вершин гірських тонази,  
Перламутр дзвінких льодовиків,  
Як не можу ні до кого й разу  
Хоч би кілька мовить спраглих слів?

Очі мружити у простір тужпо  
І дивитись, як пливе туман?  
Друже мій, за все сильніша дружба  
Верховину покорила нам!

Я ходив понад красчком прірви,  
Та дихання чув твоє близьке.  
І тебе я переможно вирвав  
Із загрозливої пащі скель.

Подививсь униз на легкі хмари,  
Де ти бачив їх такі, як тут?  
Перед нами срібні банти Шхари,  
Бурку білу одягнув Тетцумьд.

Скелі тонуть у тумані синім.  
Я не знаю, порівняти з чим  
Почуття сміливця на вершині,  
Вірного товариша із ним?

Але в'януть фарби живописні,  
І пливе самотній скорбний звук,  
Якщо нашу переможну пісню  
Не почують люди унизу.

Забираймо вгору вище й вище,  
Льодоруб надійний у руці,  
І за всіх у світі щасливіші  
Першої розвідки посланці.

1934

## ДРУЗИ

Друже мій, минулим літом  
Мандрували ми по світу,  
Від буденних справ втекли  
У ліси Тегенеклі.  
В липні ми, у холод лютий,  
Зогрівались на «Приюті»,  
І обос, раді слову,  
Цілу ніч вели розмову.  
Притомились від дискусій,  
Помирились на Ельбрусі...  
Наче вік з тобою зпалась,  
Ми сердечно попрощались.  
При тобі, як завжди, «лейка»,  
На маківці тибетейка,  
Мандрівник невтомний, милий,  
Вицвілий і поруділий.  
...Другий рік падає скоро.  
Манять гори, манить море.  
Я тепер напевно знаю,  
Що поїду до Алтаю,  
Не поїду, а долину  
На Бслуху, на вершину.  
На путі тайговій дальній  
Я заходжу до їдальні,  
Там обідає зі смаком

Він, обтяжений рюкзаком!  
Як завжди, на боці «лейка»,  
На маківці тюбетейка,  
Мандрівник знайомий, милий,  
Вицвілий і поруділий.  
Друже дорогий, це ти?  
Значить, знову вдвох іти,  
Вдвох збиратися на гори,  
Вдвох спускатися до моря,  
Над безоднею, прип'яті,  
На одному йти канаті...  
Ми сердечно знов прощались,  
Ні про що не умовлялись,  
Певні — на той рік, мабуть,  
Знову нас стежки зведуть!  
Буде то в садах Батумі,  
У піщаним Царакумі,  
На Уралі, може, й далі,  
На якомусь перевалі,  
У безмежному Союзі  
Стрінутись повинні друзі,  
Хоч вони і попрощались,  
Ні про що не умовлялись...

1938

### ЗУСТРІЧ З БАТЬКОМ

Жито всюди рясно зеленіє  
На життя веселе, на врожай.  
За житами недалеко й Київ...  
Батьку мій, у гості приїжджай!

Я живу, щасливий, у столиці,—  
Скільки радості у ній, тепла!  
Підемо з тобою подивиться,  
Як столиця наша розцвіла!

Травень цвіт винневий тихо стеле,  
Сонце камінь гаряче пече.  
Хочеш, ми зайдем у підземелля,  
В тьму і холод київських печер!

Там пройшло людей до нас мільйони,  
І хрестом стрічав їх пін-чаклун.  
Плити стерлись од тяжких поклопів,  
Од чобіт зносився тут чавун.

З глибини, із занморгу глухого,  
Чути крик було на сотні гін.  
Та придунувавсь народний стогін,  
Забивав його церковний дзвін.

Він віки, врочистий і громохкий,  
Розлягавсь далеко над Дніпром.  
Під землею хмуρο так і вогко,  
Вийдемо, батьку, краще з катакомб?

Ми підем, де розмшнутись тісно,  
Де людей-людей кипучий вир!  
Зараз ми в самому серці міста,  
Гостю мій, колгоспний бригадир!

На своїм віку трудивсь немало,  
Працівник невтомний, ти й не снів  
Власником зробитись капіталу —  
Тисяч повноцінних трудовнів.



І чуття, пошаною налите,  
Рідний син твій передасть рядком,  
Батьку мій, пічим не знаменитий,  
Може, тільки старістю й трудом...

1938

## ГУЦУЛЬЩИНА

Вірю я, що цей ось камінь  
У долину Довбуш скинув,  
Як урядників з хортами  
У високих горах стрінув.

Що у цих печерах диких,  
Де не сяє світло денне,  
Ще лежать скарби великі,—  
Мрія всіх людей пуждених.

Гори дишуть, ріки мовлять,  
Ліс на сонечку дрімає,  
Та лиш той їх душу вловить,  
Хто звичаї давні знає.

Тож прожити тра немало,  
Щоб хоч трохи взпати світ цей.  
Кажуть, добре його знали  
І читали ясновидці...

Знали зілля різне й чари,  
Вміли добре розрізнити,  
З чого робиться флюяра,  
А що треба для трембіти,

Щоби грім із неї чувся,  
Шум від дикого потоку.  
Тільки б майстер не забувся,  
Не зробив хибного кроку.

Вірять люди — педалеко  
Є ж така земля рахманська,  
Де робити й жити легко,  
Все людське там, а не панське.

Тож, мабуть, вони, рахмани,  
Ген пройшли по Верховині,  
Німця вигнали і папа,  
Стало жити вільно нині.

Слава їм, рахманам чесним,  
Що принесли щастя краю,—  
Бо без віри у чудесне  
І Гуцульщини немає...

*1940*

## КАРПАТСЬКІ МІНІАТЮРИ

### I

Вітер віс свіжий з верховин...  
Скільки в ньому сонячного літа!  
І такий прозорий, чистий він —  
Рану б можна тут тримать відкриту!

### II

В камені дикім на скелі зростала сосна.  
Вік не мирилась, боролась, топенька, вона.

Вслухатись тільки у хвої журливе звучання —  
Вітру жаління було, невтомне, безсиле  
пручання.

Так і зростала. Коріння у камінь впелись.  
Дерево й камінь,— не хтіли вони,— а зрослись...

Вдарила блискавка,— непримиренні, уперті  
Впали обоє, в житті нерозлучні і в смерті!..

### III

Певно, закон у горах існує такий одвіку,  
Долі коли ти підеш — уважно вгору поглянь!  
Ти хочеш збагнуть тасмне? Ти хочеш побачить  
велике?  
Сягни тих вершин високих... На рівні із ними  
стань!

1940

### ДІВЧИНА

Дровець уранці нарубати,  
Води з криниці наточить,  
Устигнуть поросятам дати,  
А там до ґрунту поспішить,—  
Бо заросли вже кукурудзи,  
Аж просять сапи картоплі.  
Вже й сонечко на виднокрузі,  
Газдиня ждуть удома злі.  
Зустріть маржинку з полонини,  
Вкосити свіжої трави...  
— А вчитися коли, дівчино?

«Та йой, чого захтіли ви!  
Старій такій учитись — що ви?  
Такого ще не бачив світ!..»  
— А скільки літ тобі? — «З Покрови  
Мені уже тринадцять літ!..»

1940

### ХАТУ БУДУЄ ГУЦУЛ

Хату будус гуцул. Взявши у руки топір,  
Теше старанно старий рівну, струнку деревину.  
Тут же дітвора мала, двійко їх вийшло надвір,  
В боки взялися мерцій, місяць, жартуючи,  
глину.

Радий господар, ще й як! Врешті зібрався і він,  
Хоч і на старість уже, звити кубелечко путне.  
Дарма що, може, його тут покладуть на ослині,—  
Дітям зате вікувать, діти згадають в майбутнім...

Тож працювати щосил, тільки займеться на світ,  
Щоб до Покрови уже скромну завершить будову,  
Гонту дістати на дах, поставити добрий пліт,  
Явір в садку посадить, на щастя прибити  
підкову...

Вдосвіта встань тепер, краще топір нагостри  
Та із кутка в куток одне походжай дбайливо.  
Влада Радянська прийшла, і помолодшав старий,  
Долі дітей своїх газда не віда щасливий...

Те, що ось роки минуть, і хатка їм стане тісна,  
Виростуть хлопці його на подвиги славі  
і працю,

Буде простору шукать влача їхня ясна,  
Будуть стояти вони на ринтованих палаців...

І там, з надхмарних висот, вглядять гуцульські  
сини:  
Хатку сумирну свою, явір стрункий над потоком,  
Стежку вузьку у світ, що нею пішли воши...  
Станеться саме так -- не треба бути пророком.

1940

### ФРАНКО У КРИВОРІВНІ

Тут жив Франко... Схиліться, Сині гори,  
Спинись, шумливий Чорний Черемош!  
Тут він ходив, тут він боровся, хворий,  
Тут він писав натхненний вірш або ж,  
Діждавшись в горах золотої днини,  
Коли вчував у себе більше сил,  
На дальні підіймався верховини  
І, як той беркут, озиравсь навкіл.  
Громи гриміли, блискавки з Говерли  
Немов хотіли спонелити все,  
А він стояв, од радощів завмерлий,  
У самотині гордий Моїсей...

Щасливий день. Остання хмарка щезла,  
І світ в душі поета заяснів.  
У Косові найпята фіра везла  
Дружину заклопотану, синів.  
Сам пішки йшов уже із Яворова —  
Чи ж проминуть йому таку красу!  
З приємністю велухавсь в гуцульську мову,  
Відповідав на стрічне: «Слава Йсу»...

Обіч ліси стояли — умирав би,  
Не надивився б на густу стіну.  
З Чорногори пливли униз дараби \*,  
Наздоганяючи одна одну.  
Ось Ясенове. Близько Криворівня —  
Жертовник творчих радощів і мук.  
Він відчуває хвилювання дивне,  
Його зустріти вийде Якибюк.  
Сім літ поет до нього учанцає,  
Як до своєї близької рідні,  
Нехай часом і крейцера немає,  
Гостинний газда не спитає, ні.  
Писав Франко... І знає тільки явір,  
Що так привітно у садку шумів,  
Як поставав бентежний світ в уяві,  
Як наливались грона стиглих слів.  
Еге, було то... коли був здоровий,  
Торік ще... так... Здивує Якибюк,  
Коли на дружнє привітальне слово  
Він не подасть йому отерплих рук...  
Це скільки світ стоїть несправедливий,  
Ніхто б не міг страшніше покарати —  
Як птиці дужій обірвати крила,  
Як рук позбавити Каменяра...  
Хай так. Є мозок. Мудрий і незрадний,  
Не раз він кине недруга у дрож.  
Ще мисль Франку біжить пружка і владна,  
Як кучерявий Чорний Черемон.  
Іще помчить він по усьому світу  
Його натхнення і його снагу,  
Ще не одне мише робоче літо,  
Що повноцінну принесе вагу...  
А вранці сонце прожене тумани

---

\* Д а р а б а — пліт по-гуцульському.

І світ розкриє в горах голубий.  
Смереки бачили Франка Івана,  
Як той ішов із дітьми по гриби.  
Веселий потім сходив у долину,  
Пив молоко холодне й працював,  
Садив Якибюка на цілу днину  
І диктував, натхненний, диктував...  
Як водоспад, слова його гриміли,  
Що не затримає, буйних, не спинить.  
Думками наливався аркуш білий,  
І другий, третій списували вмить.  
Після роботи, втомлений, недужий,  
Поет відходив пізно від стола,  
В глибокій думі очі світлі мружив,  
Де довго ще схвильованість жила.  
Боровсь поет... Уже як голуб сивий,  
Він не зважав піяк на неміч злу,  
І з кожним днем ставало менше сили,  
А він не кидав, він лупав скалу...

1940

## ЗЕМЛЯ

*О. Ю. Кобилянський*

Дуби шумлять, і листя шум суворий  
У цім ліску нагадус немов,  
Як два брати зійшлися тут у спорі,  
І пролилася братня чиста кров

За поле батькове, де двом за плугом  
Не розійтись на клаптику малім...  
Народу серце ятрилося з туги,  
І не було спокою на землі.

Земля гукала, вчила, наставляла  
Забрать її усю трудівникам,  
Свої скарби багаті розкривала,  
Вкладала силу втомленим рукам.

Як матір добра і як любка ніжна,  
Була разом вона і мстива, зла,  
Народові терніння дивовижне  
Вона ніяк простити не могла...

І встав народ, відчувши братню руку,  
Осяяний промінням із Кремля.  
І восени зазеленіли луки,  
І буковинська розцвіла земля...

О земле рідна, у віках стражденна,  
Радить твоєму воскресінню як?  
Споконвіків убогий і нужденний,  
Господарем зробився дід Чоняк.

Помолоділа зразу Маріуца, —  
Чи не доволі рідній горя, сліз?  
Пісні забуті знову жінці ллються,  
Неначе хто дарунок їй приніс.

Неначе вперше після сну важкого  
На світ веселий глянули поля.  
І все, що є у падрах дорогого,  
Трудівникові віддала земля.

*1940*



## МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ

Все живе ним тут. І ліс, і гори,  
Полопини тихі, повні див,  
У садку шумливі осокóри,  
Що колись він сам їх посадив.

У дворі похилена криниця  
Із неповним виїнятим відром,  
Наче вчора йшов сюди паниться,  
Освіжитись трохи холодком.

І, очей примруживши проміння,  
Усміхався мило так, бо знав:  
Легінь ставний в темнім смеречинні  
Любку із долини виглядав...

Пригортав у лісі файну чічку,  
Обіймав струпкий дівочий стан...  
Так лишилась в пам'яті Марічка,  
Так зостався в спогадах Іван...

Так в житті. І так у нього в творі.  
Скільки правди справжньої і мрій!  
Кожним словом серцеві говорить  
Любий нам письменник-чародій.

І здається: не перо б те дивне,  
Не художника натхненний зір,—  
Не було б на світі Криворівні,  
Ні лісів смеркових, ні гір...

Все приходить до одного краю,  
Знає розквіт свій і забуття...  
І лише ніколи не вмирає  
Генієм увічнене життя.

1940

## БАЛАДА ПРО ОПРИШКА ПІГУЛА ПОПЕКУНА

То з гори якої раптом  
Грім упав посеред літа,  
То по кому заволала,  
Затрембітала трембіта?  
Та труба, повита сумом,  
Що надвос серце крас,  
Що на поклик її тужний  
Люди йдуть здалека пласм?

За два дні гуцули журні  
Геть стоптали весь моріжок  
У тій гражді, на подвір'ї,  
Де умер старий опришок.  
Він лежить, схрестивши руки,  
На ослопі, князь неначе,  
В постолах нових шкіряних,  
В сардаку, в червоних гачах.

Смерть знайшов старезний воїн  
Не від рани, не від кулі,  
Попекун Пігул з Підгір'я,  
З роду славного гуцулів.  
Ківш життя, поверх налятий,  
Випив він у повній мірі.  
Як вмирав старий опришок, —  
Мав сто років і чотири.

Гей, і гарно в Чорногорі!  
Ще у липні сніг біліє,  
З Черемошу пахнуть трави,  
Сонце світить, вітер віє.  
Хто ж стоїть то на вершині,  
На самісінькому краї?

Під ногами йому хмари,  
Він з плечей кресак здіймає.

Стрелить тільки — і ліщина  
Зашумить зеленим листом,  
То на поклик отамана  
Вибігає хлопців двіста.  
«Що накаже пан отаман?  
Ми ось тут, ми готові  
Топори пополоскати  
У поганій панській крові!

Чи беаги розв'язати  
Візьмемось куцю-когуту!..»  
Ой водив Пігул ватагу, —  
Знає Косів, знають Кути.  
Ісходив опришок славний  
Не один рік Сичі гори.  
І були йому відкриті  
Давні Довбуша комори.

Захотів би, люди кажуть,  
Та в одній якійсь годині  
Прикрасив би злотом гори,  
А сріблом залив долини...  
Що там кажуть, а постарів,  
І спустився вниз з печери,  
І поставив собі Пігул  
Хатку просту на кичері.

А коли на храм осінній  
Він з гори спускався долі, —  
Ніс в обох руках по свічці,  
А в кишенях два пістолі.  
Розступалася громада,  
Уклонявся кожен нижче,

Як старий Пігул проходив,  
І горіли очі віщі.

— Гей, легіні, чи не час вам  
Вірні вигострити топори?  
Швидко піч глуха кінчиться  
І розвидниться у горах...—  
І, сказавши так, проходив  
Дідуган старий, аж білий...  
Тільки хлопцям сяли очі,  
Жили в хлопців тужавіли.

Три легіні, при здоров'ї,  
При красі ясній, при силі,  
Уклонились лизько діду.  
— Добридень, сідайте, милі! —  
Та й устав старий із лави,  
Повагом пішов до столу,  
Виклав золота тарілку  
І мосяжні три пістолі...

— Ну, — сказав, — беріть, легіні,  
В кого є на що охота:  
Хоч беріть оці пістолі,  
А хоч добру пригорщ злата! —  
І зірвались двоє хлопців,  
Раді доброму гостинцю,  
Хап та хан — мерщій вхопили  
Та по пригорщі червінців...  
І на третього зиркнули.  
Підійшов і той до столу,  
Купу золота відсунув,  
А узяв собі пістоля.  
Обійняв його опришок,  
Дарував мосяжну зброю,

А на тих як нападеться,  
Як тупне на них ногою:

— Лайдаки,— кричить він,— драби,  
Землю будете сквернити!  
Чом не вибрали пістолів,  
На панах щоб заробити?!  
То не буде з вас опришків,  
Тільки злодії погані!.. —  
Ледве ті втекли із хати  
Від лихого дідугана...  
А прорік він слово віще.  
Ім чуже було лицарство:  
Що один шинок поставив,  
Другий кибувся в лихварство.  
Тільки третій із легінів,  
Що його Пігул відзпачив,  
Тільки цей надії справдив,  
Хлопець правильної вдачі.

Він боровсь за Верховину,  
Скрізь його пани шукали,  
Виривався він, як вітер,  
Із страшного криміналу.  
І вернувся тоді в долину,  
Як скінчив з фашистським драб'ям,  
Як він став, на радість людям,  
Голова сільради в Жаб'ї.

Ой умер старий опришок...  
Затрембітала трембіта,  
Кажуть люди: це йому він  
Липив силу ворожбита...  
І радий був, що легіня  
Віднайшов, що вчинить волю,  
Що тепер аж верховинець

Та діждав своєї долі.  
Що тепер гуцульська пісня  
У широкий світ полине,  
Що зійшло нарешті сонце  
На веселії Верховині.

1940

## ПРОЩАННЯ

Я поїду, попрощаюсь... За горою дальній світ.  
Чи згадають-привітають, чи полають, коли слід?

Зразу, може, і не скажуть, потім винесуть  
на суд:  
Що казав я людям «здрастуй» на тутешніх:  
«Слава Йсу!»

Що багато в що не вірив, тим сусідів дивував,  
Що у піст я їв скромне і на Петра працював...

Тінгу себе, що не дуже засмутив я тим старих,  
Очі бачу я привітні і цікаві в молодих,

Ті питали про столицю, про життя дітей, жінок,  
І співали — коломийок, і легенд, і співанок.

Вдячний вам сердечно, тільки чим за це  
віддасть поет?  
Подарую пайдорожче — лину Леніна портрет...

Буде він у гантуванні, що його знайде митець,  
У новій співанці гарній, що її складе співець.

1940

## СИНІ ГОРИ

Смерека, коли народивсь він, тоді молода  
і зелена,  
Як піжна флюяра, співала йому, настухові, —  
отож  
Зростав він із пею, півроку, стрункий і веселий  
легінь,  
Поки сухенька звалилась недавно вона  
в Черемош.

Скеля, що влітку й весною од піни вкривалась  
габою,  
Що непохитна і дужа віками стояла стрімка,  
З часом, неначе той креміль, стиралась потроху  
водою,  
Поки усю не покрила нестримна, кипуча ріка.

Та й він підтонтався, зносився... Але недавно  
громада  
Прийшла і вклопцлась старому, сказала: —  
— Дєдю, веди!  
Показуй скарби Довбушеві, нема від панів  
нам ради —  
Грабують і б'ють прокляті, будь ласка, визволь  
з біди!

Го-го, той опришок червінців багато сховав  
у горах,  
Ще дідо йому, малому, вказував топірцем...  
Та треба в печери дістатись, де вічний папус  
морок,  
Він згоден людей повести, як сили їм стане  
на це...

Три дні і три почі невтомно люди рилися, бідні,  
Вдарить застун об камінь, а серце озветься,  
як дзвін...

Криниці знайшли і печери глибокі  
та непрохідні,  
А Довбушів скарб завітний — чи скоро  
відкриється він?

На Синіх горах високих розкрита стоїть  
довбушанка,  
Ніщо не росте і досі, де заступ даремно ривсь...  
Та от пощезали вчора прокляті нани і підпанки,  
Неначе їм під цогами лід тонкий проломивсь.

І солтис утік квапливо, забув і печатку в гміні,  
Розмова велась між газдів, і дід її також чув,  
Що нібито у Карпати прийшли брати з України,  
Хороші люди, кажуть, і війська у них досхочу...

— Даї біг,— промовив старенький,— тепер  
поживайте здорові!  
Радий за ваше щастя, що й не сказати про це!  
Тепер я в долину вічну спокійно іти готовий,  
Смерть коли прийде її постука до мене своїм  
топірцем.

Скаже: «Збирайся, сарако, вдягай найкраще  
одіння,  
Мо-ой, ти зажився на світі, ти вже своє  
згаздував...»  
Онукам щасливо жити, тож чисте мое  
сумління,---  
Бо недаремно, виходить, я ті скарби шукав...

1940



## РОЗКУТИЙ, ВІЛЬНИЙ ЧЕРЕМОШ

На хвилях бистрої ріки,  
Із бука, ясеня і граба,  
Мінливим шляхом і в'юнким  
Пливе з Чорногори дараба.

Мов кінь гарячий, Черемош  
Лютує, скаче в білій піні,  
Ударить хвилиєю або ж  
Об камінь гострий раптом кине.

Та дужа в лоцмана рука,  
І очі в молодого смілі.  
Йому не вперше, не звикать  
Проходити крізь буйні хвилі!

На нім кресаня аж горить,  
Киптар гаптований багато,  
І топірець в руках блищить...  
Зібрався в гості він до брата.

З грудей гуцула лине спів —  
У Буковині буде вранці!  
О скільки довгих літ братів  
Роз'єднувала сигураца!

Червона Армія прийшла,  
І брата брат обняти може,  
Дараба вперше поплавла  
Розкутим, вільним Черемошем.

Спокійна на кермі рука...  
Ой, красно як на Верховині!  
Одна земля, одна ріка...  
Привіт зеленій Буковині!

1941—1953

## СІЯЧ

Ми відступали. Ворог наближався.  
Вже недалеко чути гук гармат.  
Над степом хмарию здіймавсь іржавий  
Пожеж кривавих пестерпимий чад.

В загравах танули міста і села,  
На плечі важко налягла війна.  
Ми їхали, і темна й невесела  
Вставала перед нами далина:

Та край дороги на ріллі зустріли —  
В цю пору сів жито селянин.  
На шмат землі, від диму почорнілий,  
Він щедро кидав золото зернин.

Один у полі, вневнений, спокійний,  
Досіять виїшов він озимину,  
І кожним рухом, поглядом надійним  
Сіяч немов дивився крізь війну...

Він в літо вірив, у налитій колос,  
Що зашумить на згарищі боїв,  
В життя радянського побідний голос,  
У радість світлу переможних днів.

І мій, сумний, повеселів товариш:  
На наше вийде, будем жито жать!  
В диму атак і відблиску пожарищ  
Ми відступали — завтра наступать!

1941

## АЕРОДРОМ

Самольоти. Бомби. Поле.  
Проводи в житах.  
Тут моя військова доля,  
Тут тепер мій шлях.

Тут мені удаль дивиться,  
Горизонт вивчать,  
Проводжать на захід птиці,  
З бою зустрічат.

Здалека ловити пісню  
Льотчиків-орлів,  
З клетоту моторів грізних  
Розуміть без слів,

Що дісталось наостанку  
Ворогам лихим,  
Що лишилися від танків  
Тільки попіл, дим.

Що ворожий крук звалився  
Камнем униз,  
Вдрузки в небі розлетівся,  
Запалав, як хмиз.

І встає у серці радість,  
Наростає спів.  
Будем бить фашистських гадів,  
Нищить ворогів!

Самольоти. Бомби. Поле.  
Проводи в житах.  
Тут моя військова доля,  
Тут тепер мій плях.

1941

## БАЛАДА ПРО БІЙЦЯ І КОМІСАРА

Коли бійці в атаку йшли, він міцно зуби стис,  
І штик холодний на катів, як смертну кару, ніс...

Пшениця билась між чобіт, він біль її вчував,—  
Колгоспний буйний урожай на сонці досягав.

«Забрати хліб чужий, балдит, не діждеш  
все одно,  
Крізь ребра зламані твої попророста зерно...

Не дам з моєї праці жить, свою замісиш кров!»  
— Ти молодець, бовець Петров! — він чув,  
коли колов.

Він бачив крізь вогонь, і дим, і крізь машинний  
гар,  
Вперед-вперед гукав бійців товариш комісар.

Зіб'є солдат ворожу гидь — і знов вперед пішов,  
І чує рідний голос він: — Ти молодець, Петров!

Сідало сонце вогняне, вже притупився штик,  
Та раптом подививсь боєць — впав комісар  
на бік.

Коли боєць над ним схилився, прикрив його  
грудьми,  
Уже над раненим витав холодний дотик тьми.

Одне він знав і був готов — віддати кров свою,  
Аби від смерті врятувать товариша в бою,

Ще не раз на ворогів піти в атаку з ним...  
На плечах комісара він проніс крізь тьму і дим.

Він падав, зрашений украй, і підіймався знов,  
І вітер шепотів услід: — Ти молодець, Петров!..

*1941*

## БАЖАННЯ

У час лихий, в роковану хвилину,  
Коли ступаю по краю життя,  
І холод в жилах незнайомий лине,  
І, може, канеш в небуття,  
Чомусь я думать про одне не кипу,  
Чомусь уперто я собі затяв:  
В таку хвилину затремтить дружина —  
І серце стисне їй передчуття...

У ніч осінню, коли вітер лютий  
Зім'яте листя крутить у ярах,  
І я бреду, роздягнутий, роззутий,  
Уже тримаюсь ледве на ногах,

Навколо тільки «хальт» німецьке чути,  
Гасають звірі клятї по слїдах, —  
Тобі, я знаю, не дають заснути  
Видїння і примари по ночах.

На зміну ночі хай прийде світання.  
Пі, ти не хочеш вірїть в мій загин,  
У те, що попрощалися востаннє:  
Живий твій любий, прийде з бою він.  
Його не спинять вороги захланні —  
Вони самі приречені на скін.  
Тривожис, мила, у війну кохання —  
Це зрозуміти можу я один...

*1941*

## МАТИ

Намело за ніч сухого снігу,  
Що не вийти вранці за поріг.  
Вітер лютий налетів з розбігу  
І, втомившись, під дверима ліг.

Піднімаєшся рапо, рідна мати,  
Сірники шукаєш, світиш гніт.  
Поратись надвір виходиш з хати  
В шістдесят своїх старечих літ.

Ні корівки вже, ні поросяти —  
Господарство поплигло, як дим...  
Все забрали нелюди прокляті,  
Били і знущались над старим:

Не давав катюгам пищить бджоли,  
Пасіку пустошить молоду.

Думала: не жить йому ніколи,  
Розстріляють, бідного, в саду.

Зиркас куркуль на тебе люто,  
Втік із Соловків, наробить зла,  
Що дітей учила в інститутах,  
Їм дорогу у життя дала.

Цить, поганцю, цить, заклятій дуко,  
Не давай ти волі язика!  
Ось повернемось — тебе, падлюку,  
Першого повісим на суку!

Мамо, мамо! Важко тобі, знаю,  
День стрічать у безпросвітній млі,  
Як чужій, ходити в ріднім краї,  
На своїй спустошеній землі.

Снідять сядеш — і упустиш ложку,  
І здається їжа вам гірка.  
— Що, старий, мо', посолити тронки?  
Тільки солі в нас нема й дрібка.

Горю свому вірити не хочуть.  
За вікном безшумно пада сніг.  
Мати каже: — Де ж то наш синочок?  
Чи дійшов він досі до своїх?

Сип побув три дні і геп подався  
Крізь осінній морок і туман.  
На світанку тихо попрощався,  
У кишеню хліб поклав, наган.

Сон приснився, та такий поганій:  
Одломилась гілка на вербі!  
Ти, тривожна, вибігла на ганок,  
Руки заломила у журбі.

Кинулась у двір, пополотніла,  
Потім бачиш — журишся дарма:  
Та верба стоїть — насправді ціла,  
Біла і пухнаста, як зима.

Знаю, не приборкаєш тривоги,  
Та не вір, матусе, більше снам.  
Віру май у нашу перемогу,  
Вір своїм ти месникам-синам!

1942

## САД

Я знаю горе матерів,  
Я розумію муку друга,  
Весь біль невимовлених слів  
І сліз невивпланих тугу.

А чи слова якісь знайду  
Дерев скорботу передати?  
Іду доріжкою в саду,  
Де вчора ще гули гармати.

Ще димом куриться земля,  
Чорніють, як проказа, ями,  
Тут цвітом вишня промовля  
До серця папного словами.

І сад на лінії вогню  
Гіллям сухим у небо тиче,—  
І він гукає на борню,  
На помсту безпощадну кличе.

1942



## СТЕЖКА

Україна цієї ночі спилася.  
За дніпровським небом скучив зір.  
Через степ на Волзі покрутилася,  
Повилася стежка в батьків двір.

Між житами, між осоками,  
Між кущів хмільного полину,  
Де ходив я босими ногами,  
Де орав на просо цілину.

З вишняка густого, як з-за гаю,  
Хатка біла — рідна сторона!  
Мати вийшла, руки витирає —  
Хліб місила для гостей вона.

Сина ждуть із міста і невістку  
(Можуть заявитись кожному мить),  
Повна меду золотого миска  
На столі під рушником стоїть.

Серце хочу остудить гаряче,  
Прилягти хвилинку на шпориш.  
Але очі я розкрию їй бачу  
Закривавлений фашистський ніж...

Як струна, бринить в стелу стежина,  
Манить владно і гука вперед —  
Вигнати чужинця з України,  
Вирвати в негідника багнет.

Я зроблю це, є в народі сили,  
Вже недовго ждати зосталось,  
Щоб усе, що снилося, здійснилось,  
Щоб усе, що мріялось, збулось.

1942

## ДРУЖНЕ ПОСЛАНІЄ

*Д. Косарик*

Прощай, Дмитро! Деньків ще пару  
В Москві лишилося пожить,  
А потім підіймусь за хмару,  
Перенесусь в єдину мить  
В ліси Чернігівські похмурі,  
Де над болотами туман,  
Де уночі під посвист бурі  
Іде на подвиг партизан.  
Я весь горю від нетерпіння,  
Коли з товаришами влад  
Так само пристрасно і гнівно  
І мій застрочить автомат.  
Там у хатині чи в землянці  
Мені буває не до сну,  
У поетичній лихоманці  
Блокнота списувать почну...  
Коли ж не встигну, фріц поганий  
Десь виб'є олівця із рук,—  
«Ну що ж, загинув хлопець  
рано...» —

Згадає слівчутливо друг.  
Та й все по тім. Не маю гадки  
Закінчити товстезний том,  
Либонь, у пам'яті нащадків  
Лишусь обірваним рядком,  
В бою початим... Чесне місце  
Займу я між бійцями там.  
На суд покличуть літонисця —  
Чи розповість Косарик вам  
Про партизана Шеремета?  
Чи попаду в його мішок,  
Набитий стосами чернесток

І вінегретом записок?  
Мабуть, і він, — звичайна справа, —  
Скрізь об'єктивним бути не міг  
І часом, «мудрствуя лукаво»,  
Можливо, скарбів не зберіг.  
А скільки друзів б'ється в лавах  
І скільки вгало горілиць!

Тож їм, героям, честь і слава,  
Їм кілька одведи полиць.  
А пам, живим, писать, боротись  
Де зброєю, а де пером.  
Щоб менш було тобі роботи —  
Лишаю вірна у альбом.  
Разом і фото прикладаю,  
У повній формі, з ППШ.  
Чи ж правда — добрий вигляд маю?  
Твій партизан

*Микола Ш.*

1942

## СИН

Гримнуло, стрясло і ослінило,  
І незчулися, як збило з ніг,  
Теплою землею привалило  
Беззахисних стариків моїх.

Та, піднявшись, вогняному морю  
Диму й гару батько мій радий,  
І тепер, спокійний і суворий,  
Землю вибирає з бороди.

Налетів віщ, сокіл, перед світом,  
Ешелоп розбив, прогув у синь,  
Мов додому прилітав з привітом.  
І шепоче мати: — Сину, син...

1943

## МЕСНИКИ

Лісами чи шляхом неходженим,  
Крізь непроглядну млу  
Йдемо мовчазні, насторожені  
В глибокім ворожім тилу.

Нікого навколо у час такий,  
Поля і хати замело,  
Павуччя фашистської свастики  
Обплутало наше село.

У білі халати завинуті,  
Проходимо з краю в край.  
Сховався, щоб нагло не згинути,  
Налякапий поліцай.

Ідемо, снігом завіяні,  
Усі молоді з лица.  
Для нього ми — гроші омріяні,  
Які комендант обіцяв.

Для нього ж — сам знає,  
що мічений, —  
Ми — кара у грізний час, —  
Петля на сухій осичині  
Йому вготовлена в нас.

Ідем, побратимством злучені,—  
Зайняти б нас хто посмів!  
І світяться лица засмучені  
Жінок постарілих і вдів.

1943

## ЙОГО ОСТАННЯ ФОТОГРАФІЯ

Знімався в профіль і анфас  
В ефектній, вишуканій позі;  
Знаходився для цього час  
І на привалі, і в дорозі.

Зафіксувати свій похід,  
Ганебні вчинки — він любив це.  
Життя свого кривавий слід  
Увесь відбив на фотоплівці.

Париж там грізно-мовчазний,  
І Севастополя руїни,  
Полтава, витоптана ним,  
І пограбовані Афіни.

І той момент з війни зберіг,  
Як ремесло освоїв ката,  
Як вибив табурет з-під ніг,—  
Усе тут у фашиста знято.

В одному кадрі лиш не знявсь:  
Як утікав під Лозовою,  
Як на бігу перевдягавсь,  
Біду зачувши над собою.

Але спинився під кінець.  
І вже не встиг у позу стати,  
Коли бандита наш боєць  
Востаннє «з'яв» із автомата...

1943

## СЛІД

Посіяв дядько. З лихом пополам  
Вівса колючого розкидав клунок.  
Ніхто не дасть, як не посієш сам!  
Пройшли дощі, зазеленіло руно.

І тишив око цей нужденний клин —  
Убога латка, там, де верболози.  
Уранці встав і раптом бачить він:  
Хтось переїхав через ниву возом!

Лайнувся дядько, але потім зір  
Пішов за колією аж до лісу.  
І тут знайомий з малолітства бір  
Йому таємну мов одкрив завісу...

І мовив хлібороб до хлопчика,  
Сам засвітився з гордості й пошани:  
— Дивись. То слід, мій сину, Ковпака!  
Його в цю ніч пройшли тут партизани!..

1943

## ПАРТИЗАНИ

— Відкіля так пізно, нічліжани?  
Вже туман біліє, скоро світ...

— Партизани, мати, партизани  
До твоїх дісталися воріт!

— Де ходили, де ви забарились,  
Що в розпуття їдете саньми?

— Із фашистами три ночі бились,  
У дорозі припізнились ми.

Ми йдемо з глухих лісів  
Клітнянських,  
Там сніги глибокі ще, зима.

Де пройшла колона партизанська,—  
Порятунку ворогам нема!

Ідемо тепер на Україну...  
Чи далеко, мати, до Дніпра?

— Проведу вас бережечком, сину,  
Жде народ не діждеться. Пора!

Лід скресас. Стогнуть гори-хвилі.  
Вітер дме погожий в добру путь.  
Тільки шепіт чути. Коні в милі.  
Зорі сяють. Партизани йдуть...

1943

## ПІДРИВНИК

Поправив хлопчина стрічку  
На шапці, червону як жар:  
— Мені б потемніше нічку,  
Товаришу комісар!

Мені б та побільше толу,  
Такий, як у вас, автомат —  
То я б...

Сніжносяйне поле.  
Стовпів телеграфних ряд.

Зробив своє діло нишком —  
Поїзд летить під укіс.  
А він, невловима мишка,  
Безслідно зникає в ліс...

Два роки хлопчина ходить,  
Рятують рідні поля...  
Таких у нас сотні родить  
Свята партизанська земля!

*1943*

## КОВПАК НА ПРИП'ЯТІ

Берег вимитий. Лоза.  
Розлилась ріка на славу.  
Із засади партизан  
Цілиться по пароплаву.

Тоне ворог і горить,  
В трюми загнаний, підмоклий.



На горі Ковпак стоїть  
В шубі, з польовим біноклем.

Все в порядку — масм час.  
Подививсь спідлоба важко:  
— Ну, братва, а хто із вас  
Закурити дасть бумажки?

А цигарка в Ковпака  
Товщиною в добрий палець.  
Закипа вогнем ріка,  
Але «дід» спокійно палить.

Чешуть хлопці ще і ще  
З автоматів, бронебійок,  
Поливають, як дощем, —  
Ворогам пристати ніяк.

Добираються плавці,  
Та пильнують партизани —  
Попливли, уже мерці,  
Але Прип'ять не споганять.

Кучерявиться димок,  
У веснянім небі тане,  
Партизан зведе курок,  
В командирів бік погляне:

Чи у «діда» ще горить,  
Чи знайомий вогник видко?  
Значить, треба бій скінчить,  
Як скурить цигарку, — швидко!

*1943*

## НІЖИН

Ніжин, Ніжин! Мій погідний краю,  
Мій ти ясен цвіт, життя моє!  
Я тебе два роки виглядаю,  
Я борюсь два роки і не знаю,  
Чи у світі що ніжніше є?

Чи то зможу я коли забути  
Про садки твої, про тихий став,  
Про вокзал гучний, про м'яту-руту,  
Огірковий цвіт, що аж під Крути  
Покрутився, вусиком дістав...

Ти мені наснилась, батьківщино, —  
Я очей своїх не одведу.  
Я пішов звідтіль — та не покинув,  
Я гвинтівки із плеча не скину,  
Поки переможцем не прийду.

Двічі, батьку, жито ти вже сів,  
А врожай збираєть приходив пап.  
Вже не раз тобі тремтіли вії,  
Вже не раз старий губив надію,  
Думав: «Син, мабуть, упав на лан...»

Чи ж це втретє облітатимуть тополі  
І стоять самотній на шляху?  
Так і згинуть, не діждатись волі,  
Так і вмерти од страждань і болю  
Під хижацький свист, ридання хуг?

Так душа болить, вмирать не хоче,  
Сиротою йти в холодний гріб...  
Все частіше — горобині ночі,

Все частіше небозвід гуркоче,  
Долітає кулеметний дріб.

І немає ворогам спасіння,  
Трощить танк піхоту на ходу.  
Тату, тату, слав же воскресіння!  
Вже прийшов кінець твому  
терпінню, —  
Серед гromу битви я іду!

Чувш, батьку, крила соколині,  
Бачиш сина в кованій броні?  
Бойові і непохитні цині,  
Ми вернули Ніжин Україні,  
Знову я на рідній стороні!

Де ви, любі? Дайте вас обняти!  
Дайте дві руки із тисяч рук!  
Може, в двір ввійду — не буде хати,  
Обізвуся я — не вийде мати,  
Тільки каркне па паркані крук?..

Ні, я вірю!.. Як без віри жити?  
Вірю я, що нас батькам стрічать,  
Що фашистів у Берліні бити,  
Що братів нам скоро всіх звільнити,  
Рідних серцю міцно обійнять!

Ніжин, Ніжин! Осінь золотає!  
Радість битви. Перемог мора!  
Шлях один, — із нього не звертаю, —  
Я із танка Київ виглядаю,  
Синю смужку рідного Дніпра...

1943

## КИЇВ ВИЗВОЛЕНО

Тихше, серце! Не хвилюйся!  
Радосте, чолом!  
Київ — знову наш. Милуйся,  
Упивайсь Дніпром!

Натерпілися немало.  
Сонце із-за хмар.  
Лавра, мури «Арсеналу»  
І Печерський парк...

Скрізь заглянуть, побувати  
І віддати уклін.  
Милій, дорогий Хрещатик  
Устає з руїн.

Я не знаю, що зі мною,  
Тільки зразу — тьма:  
Підіймаюсь Прорізною,  
А її — нема!..

Площі — згарища, бульвари —  
Стін зчорнілих ліс...  
Кари злодієві, кари!  
Відшукаєм скрізь!

Ми не відаємо втоми,—  
З круч та із долин  
Танки з ходу на Житомир,  
Далі там — Берлін!..

*1943*

## ХРЕЩАТИК

Мов над безоднею стою  
У цю вечірню тиху пору  
І серцем скорбним пізнаю  
Застигле, скам'яніле горе.

Руїн мовчазних сіре тло,  
Безрадінний і дикий хаос,  
Де вчора ще тепло текло,  
Життя живе переливалось.

І хочеться одне збагнути:  
Якої нам потрібно сили —  
Залізо гнуче розігнути,  
Підняти велетенські брили!

Зі сну страшного розбудить  
І мертвий оживити камінь!  
Це все одно що гори зрить  
Чи з місця зрушити руками...

А зрушимо! Знесем до зір  
В дні перемоги розпочатий  
Народу дивовижний твір —  
Новий, відроджений Хрещатик.

*1943*

## ПАСЖА

Проходять танки, аж поля дрижать,  
І сходять гуркотом залізним луки.  
Лишили діда і на шлях біжать  
Розвихрені, замурзані онуки.

Тут, стихивши швидкий під гору хід,  
Танк рясно іскри висіва по низу.  
Стоїть в саду, на тил схилившись, дід  
І дослухається услід залізу.

Старий, старий! Та у житті своїм  
Глибокого дійшов віп розуміння:  
Із радістю вітає танка грім,  
Як і бджоли сумирнее гудіння.

Труду і миру одному радий,  
Про що столітній пасічник гадас,  
Коли замислено із бороди  
Бджолу робочу бережно знімає

Чи розпечатує онукам дорогим  
Залиту медом обважнілу раму?  
Ті вже прийшли і скачуть перед ним,  
І тиха пасіка дзвенить від гаму.

Обідать діда звать. І кажуть, що прибув,  
Із фронту повернувся небіж Афанасій...  
О гуркіт рідних танків у степу  
І спокій мудрий наших мирних пасік!..

1943

## ГЕНЕРАЛ

*Двічі Герою Радянського Союзу  
О. Ф. Федорову*

Сніг іде. Над головою тьмянний відблиск зір.  
Не шумить в годину пізню нелюдимий бір.



## ВЕЧІР У ЗЕМЛЯНЦІ

Друзі, все це неповторне,  
Двічі не бува в житті:  
Ніч в тилу ворожим чорна,  
Ми зібралися в гурті.

Лойовик на блюдці блима,  
Грізно блиска автомат.  
Я захоплено очима  
Оглядаю всіх підряд.

Поклялись ми очищати  
Наші ріки і поля.  
Бургомістром-супостатом  
Нам зготовлена петля.

Та з дурною головою  
Не йому у ліс ходить, —  
Недалеко під сосною  
Сам порубаний лежить...

— Валентино, Валентино! —  
Тихо запитав один. —  
Розкажи, радистко, ти нам,  
Як дісталася в загін!

Як на літаку горіла  
І губила висоту,  
Як одна безстрашно сіла  
У незнану темноту...

Будеш жити, довго жити,  
Раз кілчилося на тім...  
Ми ще будем чарку пити  
На весіллі на твоїм.



Хочем ми, як добре виїде,  
В рідний дім усі прийти.  
Ну, а може, хто й не прийде...  
Може, я, а може, ти?..

Тишина стоїть навколо,  
Заметіль здіймає сніг.  
Тільки чути радіолу  
Та дівочий ніжний сміх.

Грізні жителі землянки.  
Славні в пам'яті часи.  
Партизани, партизанки.  
Наші Єлінські ліси...

*1944*

## ЯЛИНКА

Суворі, неповторні дні,  
Твої слави чесні свідки:  
Як в лютий холод на коні  
Примчав ти, ранений, з розвідки,

Як кров горіла на снігу —  
Непотухаючі жарини.  
Ти сніг, щоб вгамувать жагу,  
Лизнув — не витерпів — з ялини.

І те, що ти відчув в ту мить,  
Що ти узяв з колючок глици,—  
Не дасть тобі, не вдовольнить  
Ніяка у житті криниця.

*1944*

## СКУЛЬПТОРУ

Нестримний наступу хід, трудні перехрестя  
доріг,  
В машині ночі без сну — все це було недарма:  
І тут, у дубовім ліску, на фронті, на ренні  
ти зміг  
Межи боями зустріть, застать броньовик  
командарма.

І він, в похіднім пальті, ще молодий генерал,  
Тебе зрозумів, митця, згодивсь урвати годину.  
Готовий його ліпить, ти розкриваєш пенал,  
Виймасш стеки відтіль, грудочку мнеш  
пластиліну.

Як пальці тобі горять! Ти неспокійний в цю  
мить:  
Чи вистачить в серці вогню, чи досить уміння  
і моці?  
Одним бажанням живеш — як би тобі  
відтворить,  
У бронзі закарбувать славного танководця?

Ти зиму в Москві пригадай, облоги тривожні дні,  
Загрозу фашистських орд — й наказ командир  
дано:  
Танкістам його молодим в повенькій уральській  
броні  
Танком на танк розбить армію Гудеріана.

У тил він йому зайшов, зім'яв на Курській дузі  
І на Україну прибув серед нестримного руху.  
Машини його ревли, котились, подібні грозі,  
Трембовлю порятував, з ходу узяв Богодухів.

Вінницю визволяв, а потім і Чернівці,  
Пальним заправлявся на ходу — і знов  
на прорив готовий.  
І пімці, зачувши грім, тікали з усіх кінців.  
«Ахтунг! — кричали вони.— Танки йдуть  
Катукова!»

Під рев побідний гармат першим ввійшов  
у Берлін,  
Всю ніч штурмував рейхстаг, мури громив  
Потсдама.  
Таким ти його уяви, художнику, — між руїн,  
Горять мости через Шпрее, лежать повалені  
брами...

Таким ти його покажи, здолай трудний  
матер'ял,  
Залізо і сталь передай в покірній, уступливій  
глині,  
Невтомних гусениць хід, нестримного наступу  
шпал  
І славу його бійців — довічних гвардійців нині.

Таким ти його піднеси, таким у віках  
закарбуї,—  
І я привітаю митця, буду гордитись тобою,  
Бо знаю: нащадок наш, в якому б столітті  
не був,  
Пізнає наш славний вік, відчує твого героя...

1945

## ВЧИТЕЛЬКА

Не впізнати Снов-ріки весною,  
Аж за обрій розлилась вода.  
Навпростець прийшла, не стороною,  
Вчителька зі школи молода.

Сіла з партизанами до столу,  
Піднялися брови — два крила.  
Недаремно з лісу аж до школи  
Партизанська стежка пролягла.

А уранці ми уже на конях,  
І на себе за спочинок злі...  
Дівчина просилась до загону,  
Як їй залишатися в селі?..

Але інше ми на думці мали:  
Німців доста бродить по селу,  
Вчительку в підпіллі залишали —  
Діяти в ворожому тилу...

Вчительку кати замордували, —  
З розвідки прийшовши, хтось сказав.  
Ми глибокий біль затамували,  
Кожен молоденьку пригадав.

Промайнули роки... Тільки знову  
Серед літа, саме у жнива,  
Якось завітали ми до Снова  
І дізнались: дівчина жива!

Рідна наша, страднице кохана,  
Знову стежка нас одна звела...  
Срібною медаллю партизана  
Патріотка вславлена була.

Тож про неї тепле моє слово,  
Хай мені присниться юність знов,  
Русокоса дівчина із школи  
І село, де протікає Снов...

1945

## БЕРІЗКА

Славен дуб густий, він любий нам,  
Кущ калини пам'ятаєм досі.  
Та славніша лісовим синам  
Молода берізка при дорозі.

Білокора, з листячком дрібним,  
Ще й гнучкою виросла й стрункою.  
Ми ішли походом бойовим,  
Не давали ворогу спокою.

Заховав нас па світанку ліс,  
Відпочить спинились на хвилинку.  
На корі зробили ми надріз,  
Приладнали чисту соломинку.

І пили, пили весняний сік  
З уст твоїх солодких, березчино.  
Та тебе любила більше всіх  
У загоні нашому дівчина...

Біля ніг твоїх її зустрів,  
Напувала ти цілющим трупком.  
Ви прощались, наче дві сестри,  
В нерозривнім довтім поцілунку.

Певно, зпала — не зустрітись більш,  
Не обнять тобі сестри, білянко...  
І стоїш ти, журишся, шумиш,—  
Не вернулась з бою партизанка...

*1945*

## НИВА

Колос жито, колос викидає,  
Повноцінним зёрном наливає,

А при самім корені, однизу,  
У пісок зарилося залізо.

Від дощу і вітру весь іржавий,  
Із землі стирчить шматок шершавий.

Нахилюсь над ним я, відкопаю,  
На долоні зважу, порівняю,

І здається — більше важить зёрно  
За чуже залізо це мізерне.

Будь же ти повік благословенна,  
Нива наша, пива повоенна!..

*1945*

## ВОЇН

Він з моря вийшов — молодий,  
У всій своїй красі і силі,  
Блиснули крапельки води  
На мускулястім, смаглим тілі.

На березі гарячим ліг,  
Де сонця промені югою.  
І хто б тепер сказати міг,  
Що він пройшов крізь пекло бою!

Що на війні сім рап дістав,  
Сім тисяч верст пройшов із ними.  
По ньому кулемет хльостав  
І автомат бив розривними.

І бомби нависні весь час  
Його по всіх фронтах шукали,  
Глушили кільканадцять раз,  
Землею стільки ж присипало.

І знов на поги він ставав,  
Почувши слово звичне — годеп!  
Він після того Гдицю брав,  
Він Віслу перейшов і Одер.

Тепер, коли затихло скрізь,  
Він може обігріти рани.  
Над ним привітний кипарис,  
Шумлять замріяні платани.

Він в море входить — молодий,  
У всій своїй красі і силі,  
Блиснули крапельки води  
На мускулястім, смаглим тілі.

Такого б скульптору ліпить!  
Я уявив у тій хвилині —  
Як він у мраморі стоїть  
В своїм селі на батьківщині.

1945

## ЧЕРНІГІВЩИНА

Чернігівщино, ти мені,  
Як мати рідная, наснилась,  
Тривожні пережиті дні,  
Коли на смерть з фашистом билась.

Тут, партії почувши клич,  
Нас Федоров зібрав у коло,  
Нас у ліси Холменські в ніч  
Повів Попудренко Микола.

Болото й холод Снов-ріки,  
Бори засніжені Клітнянські...  
Благословенні на віки  
Стежки, дороги партизанські!

Там, де ходив в засаду взвод,  
Де чувся стукіт автомата,  
Уже будується завод,  
Нова вивершується хата.

І батько, щорсівський боєць,  
Стоїть на виструганім ганку.  
Сьогодні заміж віддає  
Дочку любиму, партизанку.



Роботи скільки молодії! —  
Короткий день, задовга пічка.  
Чернігівщино, краю мій,  
Моя ти мати, більшовичка!

Мені такою ти вставиш  
У світлі солячного ранку:  
Будущ, прагнеш і ростеш,  
Чернігівщино, партизанко!

1947

\* \*  
\*

«Годі, годі про війну!  
Остогидли барабани!  
Ти би іншу пісню втнув,  
А не ту, що в тебе рани...

І кому це вдивовиж,  
Що згоріла в тебе хата?  
Час минув, і ти облиш  
Про війну співати, брате!..»

Хто це каже? Чи солдат  
Із своїм суворим горем?  
Чи то пройда, торбохват,—  
Подвиг чийсь йому докором!

Ну, а нам це забувать  
Чи не рано ще, солдати?  
Нам і рани ще болять,  
І гарячий попіл хати...

1947

## ВЕРХОВИНКА

Полотном запнулись білим  
Полошини Черногори,  
У міжгір'ї, над потоком,  
Перші висинали зорі.

Та одна зоря ясніше  
Поміж всіх в долині сяє —  
То освітлене віконце  
У хатину закликає.

Лісоруб іде посидіть,  
Принесуть дівчата прядку,  
Кожен вечір до Олени  
Вся приходить «п'ятихатка».

Щоб почути добре слово,  
Що говорить палко жінка,  
На усю округу славна  
Агітатор-верховинка.

В неї очі теплі карі  
Сяють, мов ласкаві зорі:  
— Ой брати мої і сестри,  
Оглянімося на гори!

Та це ж наші віковічні  
З діда-прадіда Карпати.  
Ми були у них невольні,  
Зараз вільні і багаті.

Ми од голоду старіли,  
Наші діти змалку мерли,  
А пани справляли бенкет  
На самісіпській Говерлі.

Милувалися красою, —  
Що в нас гарні гори, ріки!  
Та прийшло радянське військо,  
Стали вільними навіки...

Тож тепер в житті уперше  
Ми себе, як рівні, знаєм,  
Ми у Раду у Верховну  
Депутата обираєм!..

Кличуть нас за стіл державний,  
В кам'яні ясні палати.  
Люди милі, люди добрі,  
Чим відзначим панце свято? —

Запитала собі просто  
У сусідів молодиця,  
Ледь затримуючи нитку.  
І пішли тихіше спиці...

І сказав Олені красень  
Лісоруб із вусом чорним:  
— Я трирічну за один рік  
Словна виконаю норму!

Я з-над Тиси і Менчулу  
Дам потрібний ліс Донбасу...—  
Тут дівчата похопились:  
— Для садків дитячих, ясел

Ми охоче попрацюєм,  
Справим діточкам обнови...—  
З чим прийдуть вони до свята,  
Йде у виборців розмова.

Вже і ніч зайшла глибока,  
Та хурчить у хаті прядка,  
Люди діляться між себе  
Щастям, радістю, достатком.

1947

## РОЗДУМ

Розмову скінчено. Вдягаєм кожухи.  
Згортаєм карту. Близько до світанку.  
Із теплої виходимо землянки  
Ми з комісаром в холод, в ліс глухий.  
Нам треба бути в сусідньому загоні.  
Одна хвилина — і помчались коні.

Сніжить так густо, мов стоїть стіна.  
Спокійні ми, хоч у ворожім стані.  
Та ось виносять коні на поляну —  
І раптом кулемет по флангу нам!  
І ми, пригнувшись низько під обстрілом,  
Розтанули умить у полі білім...

Де, друже, зараз ти, загону комісар,  
Тоді ще молодий хлопчина-воїн?  
Вітаю тебе з Зіркою Героя,  
Ти чесно заслужив її в лісах.  
Тобі, за клопотами в мирній праці,  
Тепер той епізод, мабуть, не в згадці?

А я згадав його. У пам'яті моїй  
Його я знову пережити мушу.  
Тепер він дужче непокоїть душу,  
І радісно стає і дивно їй!

Завжди отак: вогню сильніш горіти,  
Коли горить учора пережите...

Так ясно видяться: і рейди Ковпака,  
І федоровські дальні переходи,  
І сам ти в партизанському поході,  
І ніч у лісі довга і важка,  
І те, як був тоді за крок од смерті,—  
Ніколи у житті моім не стерти.

1948

## СВІТЛЯЧКИ

Не гадав, що жити буду  
Після тих тривожних днів,  
На курорт іще прибуду  
Полювать на світлячків.

Тільки сонечко погасло,  
У повітрі їх лічив.  
Пригадав смертельну трасу  
Я ворожих куль вночі...

Тільки там, на полі бою,  
Я хотів, щоб ночі мла  
Світлячків над головою  
Та подальше відвела...

А тепер жаринку світлу  
І політ її люблю,  
Невловимую на квітах  
По-дитячому ловлю.

У руді жаринка б'ється —  
Доля вже її така —  
І чи справді, чи здається,—  
Руку наче обпіка...

1948

\* \*  
\*

Умирав партизан. Як хотілося жити!  
Щоб війну закінчити, фашиста добити,

Щоб додому вернутись, побачити друга,  
Зняти зброю з плеча і узятись до плуга.

Не підняти повік. Тінь покрила обличчя.  
Тут же коник стоїть, в битву воїна кличе.

Все б віддав партизан — не прощатися б  
з світом...  
Згоден він між підковою бути й копитом,

Згоден муку найтяжчу в житті протерпіти —  
Тільки б зброю тримати. І ворога бити.

1948

## ПУШКІН У КИЄВІ

Пора у путь. Маєтку управитель  
Візок передививсь — нічого б не забуть!  
Метнувся в двір і вибіг звідти,  
Лакеям знак подаючи: «Ідуть!»

Під дугами дзеленькпули дзвіночки,  
І віжки натягнули кучери.  
Світанок розсуває штору ночі,  
І синій сніг під променем горить.

На сонце мружачись, ідуть Якушкін,  
Раєвський і Давидових сім'я.  
Поривчастий і неспокійний Пушкін  
Сіда в візок. Лице йому сія.

Жени, візник! У Київ! На контракти!  
На ярмарок, на велелюдний бал!  
Поет — невільник «височайшим» актом,  
Але не можна потайки хіба?

І шерхнуть в ніч йому гарячі губи,  
Тепло у жилах розлива лафіт.  
Зігрівшись добре у ведмежій шубі,  
Перед собою він стає на звіт...

Так, він правий!.. Його запальний виступ  
Даремно милих друзів сполошив:  
Повинно бути тасмне товариство,  
І є воно! Прийміть, товариші,

Його, співця, в своє високе братство, —  
Нехай кинджалом гострим стане спів,  
Щоб поразить навіки дике панство,  
Тирана скинуть і звільнить рабів!..

Прозрять нарешті з темряви народи.  
Гряде, гряде визволення зоря!  
Ні аракчеевим, ні нессельроде  
Не врятувать ганебний трон царя!

— Чого спинились? Де ми їдем? — Сміла,  
А потім Корсунь, — їхать не з руки:

Бо, бачте, пане, там непевне діло,  
Недобре там... Бунтують мужики!..

Такі уже від діда гайдамаки,  
Свячені досі бережуть ножі...—  
І Пушкін жадібно читає знаки  
Історії, що перед ним лежить.

Який то гамір на Подолі зранку!  
Як плеск Дніпра, шумує маскарад.  
Ведмедя рев, гугнявий спів шарманки,  
Поміщиці вигадливий наряд...

Бундючно возсідають банкомети,  
І синьо під очима в картярів.  
Та що робить на торжищі поету,—  
Наслухавсь, надивився різних див.

Піднявся поблукать по Щекавиці,  
Де давнім сном відпочива Олег...  
Неначе в саван, в пишну сніговицю  
Убравсь омріяний дніпровський брег,—

Русі колиска, древній світлий Київ!  
Привиділось посту: серед дня  
Неначе голову побачив змія,  
Що виповзас з черепа копя...

Під вечір повертався з кладовища.  
Внизу намисто тьмяних ліхтарів.  
Зустрів Орлова і зрадів: — Дружице!  
— Здорово, Пушкін, як сюди забрів?

— Язык до Києва привів!..— Не смійся!  
Без дозволу, інкогніто ти тут?  
Щоб за Дунай не вислали, побійся!..—  
Поет зітхнув: — А може, і за Прут...



Де рицар тої без страху та вагання,  
Що з п'ятьми ночі виведе народ? —  
...Їм уклонились в заграві світання  
Стрункі тополі київських висот.

1949

### ТЕРЕЗІЯ ГАБОВДА

Вийди у поле, Терезо,  
глянь, чи вже пахне весною,  
Чи відпочила за зиму,  
сили набралась земля?  
Оп журавлі пролетіли  
з вірію над тобою,  
І голубою стіною  
встали Карпати здаля.  
Як ти зросла, трудівнице!  
Ти на вершині пеначе,  
Вітер пошани і слави,  
дужу, тебе обвіва.  
Десь у долині лишився  
в прозорім серпанку Мукачів,  
Рідний колгосп працьовитий,  
ти у нім ланкова...  
Поле під сонцем веспіс,  
готове з любов'ю прийняти  
Труд хліборобів щирий,  
мрії про урожай.  
Більше ще взяти з гектара, —  
слово державі дала ти,  
Тож перевір готовність,  
добре про все подбай!

Ти прокидаєшся перша  
у березневій світанки  
І, по краплині, вчуваєш,  
як прибуває тепло,  
Як рівномірно і вільно  
дише пухка ділянка,  
Знаєш — зернинку посадиш,  
виросте добре стебло!  
І зашумить кукурудза, —  
Габовдиною назветься,  
Візьме у руки качан хто,  
не надивується ним!  
Зерна почне лічити —  
на половині зіб'ється:  
Стільки ядерних, крупних  
він нарахує в однім.  
Буде така усюди!  
Хоче цього закарпатка,  
І за Дніпро широке  
друзям передає  
Радість своєї артілі,  
добру до праці хватку,  
До всенародного щастя  
щире стремління своє...

1950

## КОЛГОСПНІ ДІТИ

Играйте же, дети! Растите на воле!  
На то вам и красное детство дано...

*Н. Некрасов*

І гарну ж місцину я вибрав, півроку!  
Так дишеться легко, і спокій, і тиш.  
До річки знайомої лугом широким,  
Роса ще не спала, іду босоніж.

А ось і Десна попід лісом синіє  
У білих пісках, у густім лозняку.  
Під сонцем серпневим розніжено мліє  
І тихо похитує хвилю легку.

Як цяточки снігу — над річкою гуси,  
Під кручами гвізда пильнують щури.  
Я думав, що першим прийду,  
а ж дивлюся —  
Із вудками скільки зійшлося дівчорі!

— Здорові, рибалки! — Ні слова хлоп'ята,  
Бо важить багато рибальський мовчок, —  
Ключ, значить, добре. І лиш оченята  
Пильнують уважно отой поплавок.

Тут кожного можна вітати з уловом.  
Вже сонце ранкове сяйнуло сріблом,  
Пригріло рибалок і, як по умові,  
Покинули вудки, біжать бережком.

З порома пірнають. Шубовість — і немає,  
Хто вирине далі — змагання в хлоп'ят.  
І раптом спливають, і регіт лунає,  
Виходять із річки, засмагли до п'ят.

То бігає з вудками лугом-травою,  
То грас в м'яча гомінка дівтора.  
А то вже й мене закликає з собою:  
— Ожина поспіла, збирати пора!

Стомилися всі і до стогу прямуєм,  
Мисливців, рибалок сдила сім'я.  
Їх гарна рушниця моя не дивус,  
Не викликав заздрощів спінінгом я...

Знайомі з усім піонери, юннати,  
Допитливі, смілі в стремліннях своїх;  
Їм хочеться в світі багато узнати,  
І сила могутня затаєна в них.

Так хочеться знать, як живуть китобої,  
І як добувається в надрах руда...  
Ростіть же щасливі, дружіть між собою,  
Майбутні учені, герої труда!

*1950*

## ПАМ'ЯТІ ОЛЕКСАНДРА БОЙЧЕНКА

З тобою хочем, друже милий,  
Як і колись, поговорить,  
Снаги набратися і сили...  
Хай на могилі клен шумить, —  
Ми в шумі листя молодого,  
У тихім щебеті пташок  
Відчуємо тебе, живого,  
І глибину твоїх думок.  
Яке життя прожив яскраве!  
Як високо його проліє

У славних комсомольських лавах,  
Борець, письменник, комуніст!  
На тебе в юності рівнялась  
Когорта перша молода,  
На верховини підіймалась  
Горіння, мужності, труда.  
Нема тебе. Але хвилюють  
Твої книги сторінки,  
Невпинно в комунізм крокують  
Такі ж прекрасні юнаки,  
Яким ти в пам'яті лишився  
Народові на сотню літ...  
Таким в житті ти утвердився,  
Такого збереже граніт.  
Більш не побачим, рук не стиснем...  
Та з юністю ти будеш жить:  
Твої «Молодості» пісня  
У серці кожного звучить.

1950

## ПІСЛЯ ВЕСІЛЛЯ

Гості пішли. Балакучі, веселі.  
Дим цигарок ще блукає по стелі.

Павстіж відкрите широке вікно.  
І до краплини допите вино.

...Тиждень минув, як подружжя  
здружилося.  
Добре жилось йому, добре любилося.

Все, що не зроблять, — ішло до пуття, —  
Значить, правдиво звело їх життя.

От чоловік, у своїй вже родині,  
Каже любенько коханій дружині:

— Чи не зарано встаєш на роботу?  
Можна б і менше вкладати турботи...

Не натруждать тобі милих очиць,  
Не загрубляти білих ручиць...

За буряки ти тепер не берися,  
Переклади на Одарку, Марисю,—

Хай доженуть тебе, ти ж досягла,  
Стати Героєм в колгоспі змогла...

Скинула руки мужа з плечей,  
Гнів палахнув із суворих очей:

— От що скажу тобі прямо в обличчя:  
Не сподівайся цього, чоловіче!

Як і раніше, роботу люблю,  
Краще пехай не доїм, не досплю...

Чом не порадиш мені ти учитись,  
Щоб урожаїв ще більших добитись?..

І зав'язалася спірка завзята...  
Не помирилися вперш молодята.

Може, старіший, досвідчений скаже:  
Хто з молодих у житті переважає?

Хочу по-доброму думати я:  
Житиме дружно радянська сім'я.

1951

## ЮНИЙ ГОГОЛЬ

Зима. Метелиця. Засніжен  
Аж по самі віконця хат  
Глухий провінціальний Ніжин;  
Здається непорушним лад  
Лихого кріпосництва, гніту.  
Лиш тіні шибениць. Тюрма...  
То декабристів гнав зі світу  
Катюга цар. І сил нема  
Терпять сваволі і знущання:  
Немов заковані у лід  
Прогрес, надії, сподівання...  
А Гоголю — сімнадцять літ!  
Душа його на подвиг кличе,  
Він щастям мріє, снить добром.  
Блукає парком гімназичним,  
Стоїть над скованим Остром.  
Все замело. Гуде завія,  
Прохожого збиває з ніг.  
Про долю кращу снить Росія,  
Хай притрусив лапатай сніг  
Убогство, темряву, неволю...  
Здалося Гоголю на мить:  
Ямщицький дзвоник чути в полі —  
То молодецька тройка мчить...  
За слово праведне — погрози,  
За вільнодумство — вічна ніч...  
...Хай сміх зривається крізь сльози,  
Хай хльоскає сатири бич!  
Уста не зціпить холод лютий,  
І кригу повинь розкує,  
Народним силам не заснути,—  
Вже Пушкін і Белінський є...  
Стає із ними юний Гоголь,





Не пропала  
на морському дні...  
Через те і серце сильно б'ється...  
Сталевар до печі підійшов:  
«Слава»  
в сталь найкращу переллється —  
Жити їй у сяві будов!  
У мережі станцій,  
що поставим,  
В поїздах швидких, що мчать удаль.  
Металурга  
труд високий  
славим,  
Славим нашу переможну сталь!

1952

## КЛЮЧИ

Під високою горою,  
Де платани і дуби,  
Як проходили з тобою —  
Пили воду голуби.  
Не ляка їх скрепер рядом,  
Поблизу рухливий кран,  
Ані те, що земснарядом  
Риють поруч котлован.  
Хоч Дніпро хлюпоче близько —  
Люблять чисте джерело;  
Проти сонця сяло блиском  
Біле голуба крило.  
Вгору тягнеться риштовка,

Над розбудженим Дніпром  
Вироста Нова Каховка,  
Б'є життя тут джерелом.

1952

### ЗУСТРІЧ З МАТІР'Ю

Я прибув у Каховку.  
Заходило сонце червоно.  
Не вщухав,  
третій день лютував суховій.  
Буксували машини,  
брали дюни сипучі з розгону,  
Та не кидав роботи ніхто  
на діляниці своїй.  
Натомившись добре,  
під вечір з дороги,  
Коли вітер нарешті  
знесилений стих,  
У кімнатці тісній,  
ще з ремонту вологій,  
Я на ліжку своєму  
охоче приліг.  
Наче вдома відчув себе,  
в рідній хатині,  
І хотілось віддячить  
за це гаряче.  
Я, мабуть, нагадав когось  
Ганні Петрівні,  
Що старенька не зводить  
із мене очей.  
І, хвилинку знайшовши,  
вона запитала,

Незаговний біль  
в її слові почувсь:  
— Чи ви Гришу мого  
в партизнах не знали?  
Син розвідником був,  
та з війни не вернувсь...—  
Була туга така  
в материнськiм питанні,  
Коли б правду сказав —  
потемнів би їй світ!  
А мені пригадати — все в пам'яті встане,  
Десять літ прошуміло всього,  
десять літ...  
Повертались розвідники  
в ліс, як додому,  
Та один не дійшов,  
пам'ятаю,  
юнак.  
На стоянці тоді,  
у гурті бойовому,  
Йому очі зактив соколині Ковчак.  
Поклялися помститися  
месники гнівні,  
І в той вечір  
ми в бій  
піднялись, як один...  
Розказав обережно це  
Ганні Петрівні,  
І із уст її тихо зірвалося:  
«Син...»  
Так,  
це син дорогий.  
Хто укаже могилу,  
Де похований мужній Грицько Воропай?  
Скільки їх полягло,  
щоб, гартуючи силу,

На руїнах розквітнув  
оповлений край!  
Помовчали.  
Потому мені на розстання  
Розказала спокійно:  
— Ось другий вже рік  
У Каховці сини мої —  
Петя і Ваня,  
І не хоче з риптовань іти  
мій старик...  
У бригадах працюють.  
Кожен першість тримає.  
Я сама не відстану,  
де робота жива.  
У стахановцях ходить  
вся сім'я Воропаїв,  
Партизанська колись,  
а тепер трудова.  
В дітях меншених  
нипі визнаю свого Гришу...—  
І нараз посмутніла,  
зайшлася від сліз.  
Чим я горе її  
материнське  
утішу?  
Чим я біль угамую,  
що спогад приніс?!

1952

## ОСВЕНЦІМ

Вже давно  
із розбитих печей не куриться,  
Заросла полином і травою лиха колія:  
Багатьом пролягла тут  
останця в житті залізниця,  
Не потрапив сюди випадково,  
можливо, і я...  
Перших днів нещасливих  
я був необстріляний воїн.  
Із думками і горем своїм  
у страшній самоті,  
Коли гнали фашисти мене  
три доби під конвоєм,  
Я в хвилину останню  
з-під кулі утік...  
І хоч звідти було нам до фронту далеко,  
А рукою подати —  
до рідних, омріяних хат,  
Спокусить відночипком ганебним,  
здавалося б, легко,  
Та не міг в нас зневіри отруту  
посіяти кат...  
Хоч знайшовсь і такий,  
хто позаздрих мені в своїм горі.  
Що я був щасливіщий  
од бідних братів і сестер:  
Тих, кого  
проковтнув і пожер крематорій,  
Я ж на місці проклятім  
ходжу екскурсантом тепер...  
Я дивлюся на все  
потемнілими з жаху очима,  
Я заходжу в бараки,  
заходжу у смертників блок,



1954—1980

В КИРГИЗІЇ

*В. Реймерису*

Руку, товаришу, руку!  
Не поспішаймо під гору.  
Як тут на схилах чудесно!  
Простір який, подивись:  
Гори і гори навколо,  
не охопити їх зором,  
Сніжні вершини, як башти,  
на горизонті звелись.  
Долі під нами, у мреві,  
Чуйська широка долина,  
Столиця киргизька квітує  
у зелені парків, садів.  
Помовчимо трохи й почуєм,  
як пісня дівоча лине,  
Як ллється поміж платанів  
веселих ариків спів.  
З тобою ми де не бували,  
чого від людей не почувли!  
Дорога міцніше здружила,  
було веселіше обом.  
У юртах ми ночували  
на озері Іссик-Кулі;

Як альпіністи, спускались  
в ущелину грізну Боом.  
Для нас зацвітали маки,  
стелився низенько верес,  
І річкою Чу на хвилях  
котився натхнений гул:  
Читас киргиз Шевченка,  
чита Саломею Неріс,  
А нам полюбився павіки  
народний акин Токтогул.  
Ми бачимо зараз, друже,  
що гори тут справді небесні,  
Що сонце, величне і світле,  
прогнало з ущелин туман,  
Що ріки тут свіжі і чисті,  
а люди суворі і чесні,—  
Таким ми тебе полюбили,  
до серця взяли, Киргизстан!

1954

## РОЗМОВА З ТАРАСОМ ШЕВЧЕНКОМ

(З КУБАНИЧБЕКА МАЛІКОВА)

Де, Тарасе, ти степом ходив,  
Проливаючи піт і кров,  
По великих твоїх слідах  
Токтогул з Алатоо йшов.

Може бути, де ти лежав,  
Ночував і він на землі,  
І, можливо, твоя зоря  
Осявала його в імлі.



Він також, мабуть, воду пив  
Ту, що ти добував із скал,  
І, можливо, від сліз твоїх  
Був іще солонішим Арал.

Твоя пісня в Полтаву йшла;  
А його на Кетмень-Тюбе.  
Хоч співали по-різному ви,  
Він, борця, розумів тебе.

І, мабуть, через те тепер  
Для щасливих його вночі  
Твоя пісня у горах звучить  
Із киргизькою піснею влад.

1954

## МІЙ ПРАДІД — МАНАС

(З ТЕМІРКУЛА УМЕТАЛІЄВА)

У серці моїм не згасає вогонь,  
Шабля моя приросла до долонь,  
Тікають від зору мого вороги,  
І їх поглинає грузька оболонь.  
Земля Алатоо, вітчизна — Талас,  
Народ мій — киргизи, мій прадід —  
Манас.

Дала мені мати один заповіт:  
Коня щоб сідлав сміливіше джигіт!  
Про мужність його щоб співали пісні,  
Про нього, героя, узнав цілий світ,  
Як він киргизів на бій піднімав —  
Свій рідний квітучий Талас захищав...

Від куль зберігає вірна броня,  
Вітрам не догнать бойового коня,  
Мій постріл одразу вбиває на смерть,  
Хоробрість героя ніщо не спивя.  
Гартовану силу відчув я свою,  
І серце юнацьке раділо в бою.

Не поступлюся Манасу ні в чім:  
Як ворог поткнеться — розправлюся  
з ним!

Я крові ворожої ріки проллю  
В грізнім двобої з напасником злим.  
З прахом змішаю чорну орду  
Чи, як герой, горілиць упаду...

У серці моїм не згасає вогонь,  
Шабля моя приросла до долонь.  
Мій прадід — Манас, що долав ворогів,  
А я не слабіший нащадок, либонь.  
В бій з іменем партії вийду: в бою  
Ворог зустріне загибель свою.

1954

## ОЗЕРО ІССИК-КУЛЬ

Ти озером вважаєшся, ти ж море,  
Їргізії перлина дорога!  
Тебе кругом оберігають гори,  
В липневу спеку в осяйних снігах.

На сонці в барвах мінішся і граєш,  
Прозоре і веселе, мов кришталь,  
А в бурю хвилі грізні піднімаєш,  
І горе опинитись між проваль.

Із гір високих найчистіші води  
Несуть до тебе п'ятдесят річок,  
І ти, як мати, у свою господу  
Завжди приймаєш радісних дочок.

Синів вітало із Дніпра і Волги,—  
Принесли рани від фашистських куль,  
І ти їх тут поставило на ноги,  
О лікар чудодійний, Іссик-Куль!

Тебе солдату не забути скоро,  
На все життя подяку він приніс,  
Він щастя відшукав своє у горах,  
І братом рідним став йому киргиз.

1954

## НІЧ У ТЯНЬ-ШАНІ

Ти переміг, товаришу Токбаєв!  
Я кістку барана зламать не зміг,  
Як ти, надвоє,— і за те приймаю  
Присутніх друзів добродушний сміх.  
Хороший звичай зберігають люди —  
Помірятися силою отак.  
А вже для гурту на великім блюді  
Парус смачно жирний бешбармак.  
Кінець вечері. Витираєм губи  
І обнімаємось, як з братом брат,  
За ласку і гостинність друзям любим  
Передаєм сердечний чон-рахмат! \*

---

\* Ч о н - р а х м а т — велике спасибі.

Виходим з юрти. Готують багаття,  
Стоять ялини, вартові сторіч.  
Як високо ми в горах, милі браття,  
Яка глибока у Тянь-Шані ніч!  
Хто понад піки гір найдалі гляне  
І карту прочитає синіх зір?  
Нагадає нам холоду дихання,  
Що десь тут недалеко і Памір...  
Цікаво побувати над дахом світу,  
Не кожен день буваєш... і в душі  
Твоїй вчистість неземна розлита,  
Чарує велич снігових вершин.  
Як гарно тут! Так легко в горах дишеш,  
Такий привабний на вершинах сніг,  
Що, глянувши, і сам стаєш чистішим  
І глибшаєш у помислах своїх.

1954

## КОНИ

Не у стайні, не в загоні,  
А на волі стригуни.  
Ех і копі, славні коні,  
Буйногриві скакуни!

У добрі ростуть і шані,  
Трав чудесних досхочу  
На лугах гірських Тянь-Шаню,  
У долинах річки Чу.

Їх не стримать на припоні,  
Ще незвичні до підків,

Ех і коні, рвуть долоні  
У безстрашних хлопчаків!

І нехай гудуть мотори —  
Ще чи згодиться на ЗІС  
У високих рідних горах  
Помінять коня киргиз?

З пим долає дальні гони,  
Де не стрінеш — вдвох вони.  
Ех, не коні, а мільйони,—  
Не складеш на них ціни!

*1954*

## КОРДОН

Наближається до полустанка  
Поїзд, уповільнюючи рух.  
Непомітно ми зимовим ранком  
Переїхали за річку Буг.

Тут кордон. Землі і лісу поділ,  
Тут межа, що відділяє нас,  
Що держави у взаємній згоді  
Провели її у давній час.

Але бачу, як на Україні,  
Мерехтить і тут легкий сніжок,  
Замітає, як у нас, хатини,  
Біля стапції сінця стіжок.

Он санчата з-під повітки звично  
Витягла весела дітвора,

Край вагона ходить залізничник,  
Букси молотком перевіря.

Як у нас, і тут озимі гони  
Ждуть спокійно весняну блакить.  
Я хотів би на самім кордоні  
Яблуню крислату посадить...

Між двома народами-братами  
Щоб вона, як у саду, цвіла,  
Обсипала друзів пелюстками  
І обом нам рідною була.

1955

## ВЕЛИЧКА

Від королівських гобеленів,  
Від рицарських кольчуг і лат  
Ми сходимо у діл зелений,  
До простих робітничих хат.

І запросили нас ласкаво  
Зайти в тісну шахтарську кліть,  
І от ми у підземній залі,  
Де слід лишивсь кількох століть.

Де здавна польського народу  
Лилися трудно кров і піт.  
У солеварню Гете сходив,  
Тут, потайки, між грізних плит,

Мечі кували самотужки,  
Гострили коси в тій порі

Бійці Тадеуша Костюшка,  
Щоб бити панство нагорі...

Тут слід залишився жемонки,  
Тут сіль блищить із давніх пір.  
Та вже не хрестик, не іконку  
Турист бере як сувенір,

А зірку променисту з солі —  
Робітника мистецький труд.  
Нелегко здобувалась воля.  
І кожен усвідомив тут:

Не золото приносить славу,  
Здоров'я додає і сил, —  
Усі шанують ту державу,  
В якій є і хліб, і сіль!

1955

## СТАРЕ МЯСТО

Тут зберслася давнина народу:  
Зміряє час Коперніків дзигар,  
Висять щити далекого походу,  
Над лупою схилився антиквар,  
І під аркадами, по ветхих сходах,  
В кав'ярню кличе газовий ліхтар.

Мовчить давно костюл святого Яна,  
Могильна тьма у затінку кашлиць,  
Хоч інколи і прошмигне сутана.  
Ось вулиця Пивна, на честь пивниць,

А он старезні банги барбакана  
Із грізними щілинами бійниць.

Кого не знав, кого не бачив Ринок?  
Матейка Скарги тут писав портрет,  
Дзержинський Фелікс входив в цей  
будинок,  
Там засідав підпільний комітет,  
А тут, в музеумі, під склом вітрини,  
Міцкевича лежать перо і плед.

Все збереглося. Але пильніше гляньте:  
Ще фарбу знати, не застиг цемент,  
Не всі ще на полицях фоліанти,  
Недавно став на місце монумент —  
Тут бомби кидали фашистські банди,  
Було усе тут знищено ущент.

А зараз, друже мій, ти не вгадаєш,  
Де походив різьбяр з різцем своїм.  
Із-під руїн озвався рояля клавіш,  
Із фресок змито бойовища дим.  
На реставроване поглянеш і не знаєш:  
Перед старим схилитись чи новим?

Якого ж треба серця молодого,  
Яким богатирем народ встав,  
Що досягнув мистецтва отакого!  
І в цьому безсумнівна мудрість є:  
Старе поповлене з любов'ю до нового!  
Старе новому руку подає!

1955



## ПІСНЯ СОЛДАТА

(З АДАМА МІЦКЕВИЧА)

Я в цій хаті спать не можу,  
Я до тебе йду, сусіде!  
Бачу шлях у ніч погожу,  
Ним частенько пошта їде.

А, бува, візник задзвонить,  
В мене серце так і скаче:  
Марю, то сурмлять н а к о п і,—  
І до дня тоді я плачу.

А засну — похід присниться,  
Наших коней буйні гриви.  
Блиск багаття, блиск рушниці  
І солдатів наших співи.

Чую я: капрал до мене  
Обзивається словами  
І моє торка рамено:  
«Зводься! Підем на царя ми!»

Устаю: в землі я пруськїї!..  
Краще знати люті зими  
Чи лежать в болоті грузькїм,  
Але в Польщі, між своїми!

Вже не спав би в ніч ту темну,  
На капрала ждав з словами,  
Щоб він знов торкнув рамено:  
«Зводься! Підем на царя ми!»

1955

## ПАСТУШКА

(З ЛЕОПОЛЬДА СТАФФА)

Чотири роки їй. Дитяче свіже личко.  
Роса ще не зійшла, дівча на луг іде,  
Веселий табунець гусей веде,  
На виріст кофточка і до землі спідничка.

В тоненькі кісники заплетена дитина,  
І черствого хлібця у пазусі шматок,  
Ступає важно так, у ручці — колосок,  
Тримає в другій замашну лозину.

А гуси йдуть рядком, і чути гелготання,  
І шия кожного — знак білий запитання:  
Вона їх стереже, а чи її ведуть,

Од лиха всякого маленьку бережуть,—  
Лозину б не згубила,— і в турботі  
На неї дивляться на повороті.

## ПРАЦЯ І ВІДПОЧИНОК МОРЯ

А море працює, невтомне і грізне,  
І піну полоще, мов праля білизну.

А часом на дні, в непроглядній безодні,  
Ворушиться, наче звірюка голодна.

Тоді набігають на берег юрбою  
Розкотисті хвилі морського прибою

І, наче воли, безвідмовно і важко,  
Із сил вибиваються, тягнуть упряжку.

А десь там під небом спокійним, привітним  
Воно розгортається шовком блакитним,

І хвилі, як діти, ліниві й щасливі,  
Сміються і бавляться в сонячній зливі,

І довго іще, захопившись грою,  
Блищать вдалині золотою лускою.

1955

## МОЯ ЗЕМЛЯ

(З ЯРОСЛАВА БРОНЕВСЬКОГО)

Моя земля чи найдорожча в світі,  
Дитячі тут я прокладав сліди.  
Тут молодості пахощі розлиті,  
Тут юності колись цвіли сади.

З вікна видніють поле і тополі,  
І серцю Польща тут така близька,  
Що з нею плачу і радю мимоволі,  
У бій шикую слів моїх війська.

Тут листя шепотить мені легенди різні,  
Вітри Мазовії тополі гнуть хиткі.  
І тут, мабуть, закоханий в Вітчизну,  
Навіки я засну, складу свої кістки.

Тоді мене тепліше, земле, вкутай  
І обніми, коли впаду в траву.  
Нехай терпкіше пахне м'ята-рута  
І рідні верби встануть в караул.

Нехай шумлять мені похилі віти,  
Щоб люди відповідь знайшли у них  
На те, що я любив найбільше в світі,  
На те, чого я оспівать не встиг.

1955

## ЗАКОПАНЕ

Прокидаюсь вранці. Дзеленчать дзвіночки.  
Візники гукають: — Гей, виходь, паночку!

В Закопане нашим у зимову пору  
По сніжку чудесно прокататись в гори.

Тільки що тут коні! Ними — шлях далекий...  
Нас на Губалувку вивезе колейка.

Ну, а звідти вище, аж на Верх Каспрівий,  
Бєскиди відкриють красвид чудовий.

Зле, що сніг почався і вітрище хижий...  
Молодість згадасмо — станемо на лижі!

Кілометри зріжемо у нестримнім русі,  
Молодість проходила наша на Ельбрусі!..

Помчимось у слаломі, може, і тепер ми...  
Тільки чуб мокріє, тільки серце терпне,

І якийсь незнаний у ногах непослух...  
Добре, що вагончик до туристських послуг!

Щоб піхто не бачив — я когось шукаю...  
О, візник назустріч! Радісно сідаю.

Кони тихо їдуть. Дзеленчать дзвіночки,  
Ніби докоряють: «Притомивсь, синочку!..»

1955

### ЛЕНІН У ПОРОНІНІ

Мені сказав Станіслав Гоншениця:  
— На цю смереку прошу подивиться,

На ці відзнаки, фарбою червлені,—  
То шлях, яким любив ходити Ленін!

Ще я тоді був молодим гуралем  
І в гори супроводив. Ми чимдали

Заходили туди, де схід видніє,—  
Здавалась ближчою відтіль Росія!

Дивився Ленін, як орел на злеті...  
Він кожен день, пригадую, о третій

В Пороніні спішив на пошту. Звідусюди  
Зверталися до нього різні люди.

Кому й відписував отам же по хвилині,  
Листівку примостивши на коліні.

Я так гадаю: багатьом листи ці  
Були, як щастя благовісні птиці...

Гірським потоком линув день по дневі,—  
Над Білим Дунайцем писалось Іллічеві...

А щб́ писав він — то відкіль мав знати?  
Що з велетнем ходив — ніхто не міг сказати,

Що Татри до вершин таких не піднялися,  
Що до плечей йому і Гевонт наш, і Риси...\*

Запам'ятав його я простим і люб'язним.  
У гори ідучи — про що не розмовляв з ним!

І він на все тоді умів пораду дати...  
І хоч мені теєр пішло на сімдесятий,—

Я молодих воджу у гори ті високі,  
Де Ленін походив, де чути його кроки.

1955

## КРИВАВА РУКА

### БАЛАДА

В далекій країні купець умирав.  
Покликав сім'ю і сином наказав:

«Вас двоє у мене, багатство ж одне,—  
Тому його дам, хто послуха мене.

Беріть кораблі і по морю пливіть,  
Де хочете — землю незнану знайдіть.

---

\* Гевонт, Риси — найвищі гори  
в польських Татрах.

Хто перший повернеться з нею, того  
Зроблю спадкоємцем багатства мого...»

Вклонились сини на такії слова.  
Пливли вони рік, і плівли вони два.

Нарешті відкрилась їм смужка землі,  
Туди скерували брати кораблі.

Молодший, бистріший, ось-ось допливе...  
Тут старшого брата взяло за живе.

Він руку рубає собі, і в ту ж мить  
Правиця кривава на берег летить!..

Його це земля в довжину і углиб,  
Її п'ятірнею він перший загріб!

Минали століття. Мов кара важка,  
По морю носилась кривава рука,

І з острахом люди дивились в порту  
На символ хижацький, на рúчищу ту.

1956

## ЦВІТУТЬ СНІГИ

Сосна. Граніт. Густі тумани.  
В провітку між навислих хмар  
Холодне сонечко прогляне.  
Наметеного снігу шар

Укрив задалегідь ліси всі,  
І лісоруба глушить крок,

І фінський домок притаївся,  
Мов намальований грибок.

Як прикрашають дальші гони,  
Яруги ближні і горби —  
Дитини шапочка червона,  
Дівчини светрик голубий!

Вони на снігодолі чистім  
Ще здалеку чарують зір;  
Усе яскраве і барвисте  
Кохують фінни з давніх пір.

Шукають у ясных кольорах  
І відпочинку, і снаги  
Після своїх трудів суворих...  
І справді — тут цвітуть сніги!

*1953*

## РЕСТОРАН «КАЛАСТАЯТОРППА» \*

Модерно прибране фойс,  
Залиті світлом зали.  
Кубинець румбу награв,  
Дзвенять тонкі бокали.

Англійці і французи п'ють,  
Їм від коктейлів жарко.  
Дорогу долару дають  
Смиренні фінські марки.

---

\* По-фінському — «Рябацька хата».



І поступаються панно  
Офортикам красивим.  
Мистецтво від сигар давно  
Завинулося димом.

Тут не почуєте пісень  
Чудесних з «Калевали».  
Даремно ви б тут цілий день  
На рибаків чекали.

Рибалка справжній не прийде,  
Не лишить в морі сіті,  
Не сяде між чужих людей  
За кухлики налиті.

Пошерхлі від морських вітрів  
Не вмочить в пиво губи.  
Його почуєте ви спів  
У робітничім клубі.

Але не тут, де світ жахний,  
Не в цій «Рибацькій хаті».  
Не люблять гостювать пісні,  
Де столики багаті.

*1953*

## ВОРОТА ІНДІЇ

В бомбейським порту море стеле сдваб.  
На борт пароплава кинуто трап,

І сходять солдати за кроком крок,  
Не дуже обважнює спину мішок.

Поношені бутси, побляклий мундир...  
Уже ти не грізний, вояко, повір!

Слуга королеви, британський солдат,  
Чого ти боїшся поглянуть назад?

Поглянь, що лишаєш, прославлений Джон!  
Приніс ти колоній жорстокий закон,

Не зборену досі холеру, чуму,  
Голодним очам — нерозвіяну тьму.

Оце і усе... Тож тікай звідсіля!  
Горить під тобою індійська земля...

Дарма, що прожив ти багато тут літ;  
Що прадід твій першим прийшов до воріт

Із принцом уелльським — англійський  
Лихий волоцюга, жорстокий пірат, солдат,

Та ти йдеш останнім. Неважко збагнуть,  
Чому за ворота чужинця женуть.

На пристані повно зійшлося людей,  
У тебе з-під ніг упливає Бомбей,

І море навек замиває твій слід.  
Не пройдеш тепер до індійських воріт!

1957

Ходиш досі, сонцем весь налитий,  
Ласкою народу обігритий,  
По країні марев і чудес.  
Я щасливий тим, що бачив Делі,  
В Аравійським морі дивні скелі,  
На священнім Гангу Бенарес.

Чарували нас Аджанти храми,  
Божества, збережені віками,  
Тадж-Махала мармуровий блиск.  
Та не знаю, чом у цій країні  
Під шатром небес безхмарно-синім  
Часом відчував я в серці тиск?

Певно, так, що про сади моголів,  
Про кашмірські шалі я ніколи  
У своїх не відгукнусь піснях,  
А про те у мене будуть вірші,  
Як у тридцять літ вмирають рикші  
На калькутських душних вулицях...

Не приваблюють буддійські ступи \*,  
Коли бачу дітвору у струпах,  
Відчуваю погляд в спину злий —  
То тебе приймають за англійця,  
А індійцю ж легко помилиться,  
Бо не чорний ти і не худий.

А впізнають — дружнє рук стискання...  
На сердечнє братнє привітання

\* С т у п а — в індійській архітектурі  
кам'яна споруда півсферичної форми  
на могилі царя чи вождя.

Ти лише відповідать встигай.  
Чую досі в шелестінні пальми,  
В шумі моря, крізь простори дальні,  
Всім знайоме: «Хінді русі бхай!»

Усміхається привітно Неру  
І встас назустріч інженеру,  
Що прибув на Бхакру з-за Дніпра...  
І нема нічого краще в світі —  
Бачить сонця злототкані ниті, —  
В Індії світанкова пора!

Був тоді я в Індії. Світало.  
Встигнув там побачити немало,  
Чи таке ще я побачу десь?..  
Ходиш досі, сонцем весь налитий,  
Ласкою народу обігрітий,  
По країні марев і чудес.

1957

## САНДАЛ

Вдовж вузької вулиці я іду помалу.  
Сутінки спускаються. Аромат сандалу,

Як вдихну, — солодкий  
і дразливо-мрійний,  
Від усіх на світі запахів одмінний,

Всюди невідступно йде за мною слідом —  
Будь же по Бенгалії моїм вірним гідом!

Певний, що увечері, у часи сумирні,  
В місті древніх пам'яток поведеш  
в кумирні.

Фіміями куряться перед богом Крішну.  
Тільки я там, грішний, певно, буду  
лишній...

Віра іпдуїстська мене не розчулить...  
Поспішу поринути в лабіринти вулиць,

В тісноту крамничок, де усім торгують,  
На мішках пшениці тут же і почують,

Бачать дивні марення в запашнім  
сандалі...  
Чую по асфальту я тихий шерх сандалій,

Дзвін браслетів здалека навіває чари,  
Пропливає дівчина в білосніжнім сарі.

Біля неї юрмляться, хочуть глянуть  
зблизька —  
То нової Індії славна танцюристка.

Побула у Франції, у Москву літала,  
Там своїми танцями всіх зачарувала,

Скільки в них жагучої пристрасті і шалу!  
Донесла туди вона аромат сандалу...

Сонця схід оранжевий, тихий Гангу  
плескіт...  
Тадж-Махала мармури і Еллори фрески...

Пальм струнких кокосових віяла ліниві,  
Серцю дружні погляди і гортанні співи...

1957

## НАД ГАНГОМ

Чи не все одно, як поховати?  
Чи мерця у землю закопати,

Чи безжальне полум'я огорне,  
Чи його склюють птахи потворні,—

Не про смерть я думаю над Гангом.  
У човні пливу чудесним ранком.

Ледве-ледве освіжає зпизу  
Ніжний подих молодого бризу,

Хвиля тихо лащиться під ботом...  
Та індусові одна турбота:

Релігійні цю годину ранню  
Віддають молитві, обмиванню.

У тенетах мрійної омани,  
Словідають кожного брахмани

І товчуть під парасолом звично:  
Про життя щасливе потойбічне

І про те, що не минуть огуди  
Людам грішним від святого Будди...

Так, напнувши білі покривала,  
Мокнуть в Гангу жертви ритуалу.

Міражем стають перед очами  
Бенареські мінарети, храми.

І життя людське, одвічно миле,  
Пропливає, їм не зрозуміле...

1957

### ЧЕРЕВИК СТАРОЇ ЛЕДІ \*

Його пошив порядний швець  
В Манчестері весною.  
За це мав добрий гаманець  
Від леді молодої.

— Не буде зп'осу, так і знай,  
Такому черевіку! —  
Потому леді в дальній край  
Майнула з чоловіком.

Туди, де тигрів чути рик,  
Де леопарди, леви...  
Був офіцером чоловік  
На службі в королеви.

Провів за морем довгий час,  
Суворий у розмові,  
В краю чужому він не раз  
Ходив по людській крові.

Та легко обчищався хром...  
— До чого люди дикі! —  
Дружина штирхала носком  
В худе лице індійки.

\* В бомбейському парку однією з розваг  
служить альтанка у вигляді черевика  
старої леді.

До чого золото рабі?  
Нащо слонова кістка?!  
Майора в джунглях хтось убив, —  
Прийшла жахлива звістка.

Зносився, стерся черевик...  
Жила вдова без пари.  
На черевіку глянець зник.  
Тепер на Малабарі

Стоїть він в парку, на горі...  
У ньому діти грають,  
В запошені дірки старі  
Ворони залітають.

Бомбей, визволенню радий,  
Народам салютує:  
Не прийде Англія сюди,  
Той черевик не взує!

*1957*

## БАНЬЯН

Не під дубом ми, не під вербою,  
Мила, зупинилися з тобою.  
Біля піг шумів нам океан.  
Нас, гостей далеких з України,  
Нас, дітей червоної калини,  
Привітав по-братньому баньян.

Що йому небес блакитні шати,  
Що йому мусони і пасати —  
Він у землю рідну міцно вріс.



Славне древо, хто його не знає:  
Кожна гілка корінець пускає,  
І навколо виростає ліс.

І народ такий же тут. Привітний.  
У біді стійкий, багатодітний,  
Із відкритим радісним лицем.  
Як його століття не гнобили,  
Він не загубив своєї сили,  
Уберігсь найменшим корінцем...

З гордістю на велетня поглянем:  
Будьмо і собі в житті баньяном!

1957

## В ПЕЧЕРАХ ЕЛЛОРИ

Ми дісталися у гори  
І блукаємо тепер  
У святилищі Еллори,  
Поміж храмів і печер.

Тільки зупинитись мусим,  
Стати осторонь в кутку:  
Вчотирьох несуть індуси  
Ношу в кріслі нелегку.

Наче на високім ганку,  
Посеред жаркого дня,  
Возсіда американка,  
Справжня ступа кам'яна...

І куди не прийде, ласо  
В неї хижий зір горить.  
Оглядає храм Кайласи,  
Ніби хоче закупить.

Колунас фрески давні,  
Древню нівечить стіну.  
Наче люди тут безправні  
Захистить старовину.

Що ж, мовчать, на диво, вкупі  
Всі чотири носії,  
Найняті за кілька рупій,  
З храму в храм несуть її.

І пливе по всій окрузі  
Та заокеанська гидь.  
Хочу вигукнути: «Друзі!  
Як вам серце не болить!»

*1957*

## БУЙВОЛИ

У Майсор потрапити судилось,  
Де в житті своєму вперше був.  
На шляху асфальтному зустрілись  
Буйволи, запряжені в гарбу.

На рогах дзвіночки грали тихо,  
Роги — сині, жовті, золоті.  
З поля втомлений індієць їхав  
У гіркій мовчазній самоті.

Чорний, схудлий, як земля у спеку,  
На гарбі лягла горбом соха.  
Як же нею працювать нелегко,  
Заробити хліба дітлахам!

Тож на буйвола на молодого  
Покладав надію селянин,  
Усіма кольорами, як бога,  
Розписав благоговійно віп.

З ним долать збиравсь одвічне горе.  
Поглядав похмуро вдалину...  
Це було у тропіках Майсора,  
Це було тепер чи в давнину?!

*1957*

## ІНДІЙСЬКА МАДОННА

Місячно у небі. Пізній час.  
Люстри сяють в дорогім готелі.  
Вийшли, бачим: під ногами в нас  
Щось живе біліє на панелі...

Нахилилась мати молода  
Там, де без кінця проходять люди,  
До дитинки ніжно припада,  
Хоче вберегти її від бруду.

Щоб ніхто тут шуму не вчинив,  
Жодна порошинка не пристала,—  
Розстелила жінка край стіни  
Білосніжне чисте покривало.

Йй до ранку не заснуть самій,  
Тільки б переспав синочок гожий.  
Буде турбуватися, в п'їтми  
Щоб на нього не ступив прохожий...

Не шпурнув недóкурка в лице,  
З ресторану йдучи, п'яний містер.  
На брудній панелі острівцем  
Хай побуде ця постілька чиста.

Не одійде жінка і на крок,  
Буде ніч молитися невтомно,  
Щоб щасливим ріс її синок,  
Щоб ніколи вже не був бездомним...

Тож проходьте тихо біля стін.  
Мати владно розпростерла крила:  
Індії то спить громадянин,  
Набирається здоров'я й сили!

1957

## В БУДИНКУ РАБІНДРАНАТА ТАГОРА

Ми шанобливо входимо в твій дім,  
Ведуть в покої дерев'яні східці.  
Як радісно нам думати, що звідси  
Ти світ охоплював чуттям своїм.

Вслухавсь уважно в рокіт дальніх хвиль,  
Бродив під світлим місяця окрайцем,  
І людям було видно звідусіль  
Високу постать мудрого бенгальця.

Ти полонив мистецтвом дорогим,  
Серця живі зачарував піснями.  
І Індії далекі береги  
Близькими поставали перед нами.

У мріях по саду твоїм блукав,  
Куди з побожністю зайшов я нині.  
Приємно поміж кактусів, агав  
Вклонитись нашій київській жоржині!

Чудесно квітка розцвіла в блакить.  
Ти сам, поете, Індії окраса:  
Її без тебе важко уявить,  
Як Україну нашу без Тараса.

Ішов з народом змученим своїм,  
Уболівав його одвічним горем.  
Як океан із небом голубим,  
Індієць перозлучний із Тагором.

І на крутому схилі мудрих літ  
Життя свого не розплескав ти чашу.  
Як добре, що в Москві на цілий світ  
Благословив ти щирю дружбу нашу!

1957

\* \*  
\*

Тут Лакшмі, там Шіва многоликий,  
З богом Вішну зустрічатись нам.  
Звикли ми скидати черевики  
І заходити босоніж в храм.

Зачудовані далеким красм,  
Ми сандаловий вдихаєм дим,  
На богів Еллори поглядаєм,  
Кожен з нас неначе пілігрим.

Голови від сонця не прикриті.  
Щире зачаровання в очах.  
Чуємо ходу тисячоліття,  
Наче ожива священний прах.

Важко не піддатися спокусі,  
Є привабливість в давщині якась.  
Йй же право, скоро запишуся  
До одної із численних каст...

До тієї уступлю з любов'ю,  
Буду вірно слугувати тій,  
Що бажає щастя і здоров'я,  
Продвітанія Індії повій!

1957

## КАПІТЕЛЬ АШОКІ

*(ГЕРЬ РЕСПУБЛІКИ ІНДІЇ)*

Чотири леви дружно упряглись,  
Готові в битву кинутись зі скелі.  
Гривасті велетні пемов зрослись,  
Чотири — із одної капітелі.

В Сарнатху знайдені поміж руїн,  
Воли індійцям нагадали роки,  
Коли, на заздрість владарям країн,  
Щасливо правив мудрий цар Ашокі.

Хоч змолоду не покидав меча,  
Пізнав він щастя миру — з сивизною,  
Гарячі голови розсудливо повчав —  
Ніколи більш не братися за зброю...

І поки мудрий той правитель жив —  
Зростали храми, золотились ниви,  
А на щиті лякали ворогів  
Гострющі пазурі і грізні гриви.

Народ індійський мужній, як колись,  
Не залякають підступи ворожі.  
Чотири леви дружно упряглись  
Для праці мирної і для сторожі...

*1957*

### НАМАСТЕ, ІНДІЄ! \*

Індіє, країно сонця й цвіту,  
Де повітря, як сандал, густе.  
Ти від нас прийми слова привіту:  
Намасте сердечне, намасте!

Краю чарівний на океані,  
Пальма миру вище хай росте,  
А під нею легше жити стане,—  
Намасте, трудящі, намасте!

Люди милі, що крізь бурю й грози  
Прапор перемоги несете,

---

\* Вітаємо тебе, Індіє!

Не лякайтесь війни загрози,—  
Намасте вам щире, намасте!

І нехай чужинці шлють прокльони,  
Дужа хвиля паліїв змете,  
Визволяються людей мільйони,—  
Намасте вам, друзі, намасте!

Знаєм добре, атомникам лютим  
Відсіч гостру і пряму дасте:  
— Між народами війни не бути! —  
Намасте, відважні, намасте!

1957

## ЛОНДОН

Із-за туману, здалека, встає  
Усталений, устояний віками.  
Не зраджує уявлення моє —  
Ступаю вперше на змокрілий камінь.

Дощі шліфують вимитий граніт,  
Та кіптява незмивно в'їлась в стіни,  
Хоч став тепер чистішим небозвід,  
Бо електричні не димлять каміни.

У час модерних електронних див  
Так само люються гомінливі стріти,  
Та друзів Піквікка, що ти їх полюбив,  
На Пікаділлі більше не зустріти.

І Англію стару не уявить  
Без темпу сьогочасного, клопóту,  
Лиш клерк по-старомодному спішить  
У Сіті, в банк, щоранку на роботу.



Та банк не той, він значно спорожнів,  
Не лється золота потік у сейфи,  
І кораблі володарки морів  
Уже відколи у глибокім дрейфі.

І судновласник посила проклін:  
Як жити без колоній, без обману?  
На Альбїон сумна упала тїнь,  
Рука чужа лягла з-за океану...

І тисне, душить, не дає зітхнуть.  
Куди не глянь -- американські бази!  
А ти не помічай, джентльменом будь,  
Не виявляй ні гніву, ні образи!

Нехай тривога серця не в'ялить,  
Коли над рідним велетенським містом  
Почуєш раптом, як літак промчить  
Із неприємним реактивним свистом.

Хто забезпечить традиційний лад  
І острів захистить од воєн, містер?  
Даремно з цим звертатись до палат,  
Даремно сподіватись на Вестмінстер.

Розвіялась остання із легенд,  
Що кожен має працю тут і спокій.  
І, може, варт послухати Іст-Енд?  
Хай слово скажуть сталевар і докер.

Вони відстоять гідно честь свою,  
І незалежність, і майбутнє краю...  
Таким я робітництво пізнаю,  
Таким тебе я, Лондоне, приймаю!

1960

## НА МОГИЛІ КАРЛА МАРКСА

Він на горі замислений стоїть,  
Йому в віки упевнено дивиться.  
Під ним впізу, як океан, шумить,  
Над Темзою хвилюється столиця.

Яке у льому джерело снаги,  
Яка таїться незвичайна сила,  
Що досі ще лютують вороги —  
Так непокоїть їх граніту брила!

Вони б готові спонелить граніт,  
Погруддя велетня заляпать брудом,  
А пам'ятник стоїть на цілий світ,  
Дороговказом вірним служить люду:

Як мрію давню вибороть свою,  
Щоб на землі щасливо жити стало.  
Він наче прапор, піднятий в бою,  
Неначе том розкритий «Капіталу».

1960

## ЛЕБІДЬ НА ЕЙВОНІ

Білий лебідь, білий лебідь  
На ріці, на чистім лоні,  
Урочисто, величаво  
Пропливає на Ейвоні.

І свою красиву шию  
Не згилає горда птиця.  
Не одне вона століття  
Серце радує англійця.

Звук її щоранку бачить,  
Полюбив її він широ.  
Білий лебідь, білий лебідь —  
Так віддавна звать Шекспіра.

Він у скромному котеджі  
І в палаці пишнім лорда,  
Та частіш поет буває  
В чесних трударів Стратфорда.

Дитинча, що народилось,  
Підкидає він під стелю,  
За життя і працю мирну  
З другом пінить кухоль елю.

Та спокою не шукати,  
Де з'явились янки зараз, —  
У британському підводді  
Запускається «ноларис».

Установок грізний гуркіт  
Чуть на ближнім полігоні,  
Наче в бурю схвилювались  
Тихі води на Ейвоні.

І здається, все навколо  
Нерозвійна мла покрила,  
І здається, потьмяніли  
Лебедипі білі крила.

Не пливе спокійно красень,  
Не згинає гордо шиї —  
Гірко стежить, як по мосту  
Бродять воїни чужії...

1960

## БРИТАНСЬКИЙ МУЗЕЙ

Навіщо їхати мандрівнику,  
Через моря пливти, долати гони?  
Знайде у Лондоні віш Африку жарку,  
Царів Ассирії чи бапти Вавілона.

Зустріне тут Афіни давні й Рим  
(Вовчицю славу, Парфенона мрамур),  
Замилується руном золотим,  
Що його сиритний аргонавт загарбав.

Стоїть під склом розкритий саркофаг,  
І кожен стенд вражає пам'ятками,  
Тримає цушко Англія в руках,  
Нікому не віддасть розеттський камінь,

Папіруси і брили пірамід  
Чи галерею унікальних мумій,  
Що їх з колоній повивозив бритт  
У здирстві беззаконному і глумі.

Тут кожен експонат тамує гнів,  
Ощуканих народів давнє горе...  
Ні, не в музей мистецтва я забрів,  
А в непривабну славою комору.

Та скарбів не привласнити чужих...  
І сумно витяглись у лордів лица,  
Що порожніють пині стелажі  
І менше угинаються полиці.

*1960*

## ГАЙД-ПАРК

Навколо гамірно од хвиль людських,  
Потік машин струмує Оксфорд-стрітом,  
А тут не пройме сонце лип густих,  
Озерні плеса спокоєм наліто.

Далеко чути тихий плеск весла,  
І падає з верби листочок гострий.  
Ти, лондонцю, дідів своїх прослав,  
Що в місті зберегли зелений острів!

Ти на газоні, як на килимку,  
Посидиш трохи, і онук поскаче,—  
Тут все для відпочинку. І в кутку  
Кладовище сумирне для собачок...

Стілець у парк принось із дому свій  
І з нього можеш вільно промовляти.  
Ти королеви зачіпач не смій  
І скільки хочеш критикуй палати.

У слухачів суворий виклич гнів  
На безробіття, податі великі,  
Проказуй все, що ти сказати хотів,—  
У висловах своїх ти вільний, спікер!

І тільки... В парку вже настала ніч,  
То де поділися слова хоробрі?  
Тобі глузливо обізвався сич,  
І пильно стежать за порядком бобі\*.

1960

\* Англійські полісмени.

## ЗМІНА КОРОЛІВСЬКОЇ ВАРТИ

Годинник б'є з високої вежі.  
Застигли струнко шапки ведмежі,

Не ворухнуться в строю лампаси,  
Забили бубни і тулумбаси,

Заграли дружно шотландські дудки,  
Крутнувсь на місці гвардієць прудко,

Подав команду — і за хвилину  
Блищать начищені карабіни.

І зорять грізно кудлаті леви  
На блискучих гербах королеви...

Яке все давне у служків трону:  
З часів, напевно, Наполеона.

Стріляє ядрами ще гармата —  
Таким далеким здається атом...

Туристів юрби снують дотемна  
Край королівського Букінгема.

І я навідавсь, та тільки бачу  
Людей дорослих, а гру — дитячу!..

*1960*

МЕНІ ЗДАЛОСЯ —  
ДЗЕНЬКНУВ ПЕННІ...

Як важко капелюх скидати!  
Очима, повними натяку,  
Признатися, що змалювать  
Я вас готовий за подяку...

Отут, на розі, між машин,  
У патовпі спиніться трохи  
І за якихось п'ять хвилин  
Одержите майстерний профіль!

Звичайно, праці рук моїх  
Не висіти в Тейт-галереї...  
Та пообідати б я міг  
Сьогодні з матір'ю своєю.

Не зупинився макінтош.  
Я помилився у джентльмені...  
І тільки дзвінко пада дощ:  
Мені здалося — дзенькнув пенні...

*1960*

ПАРИЖ

Париж, Париж... У пам'яті залиш  
Усе прекрасне, зладжене, пісенне.  
Мені платанами ти світлими шумиш,  
Фонтанами з монмартрівських узвиш,  
Диханням вієш з узбережжя Сени.

Земля французького робітника  
Полита щедро кров'ю комунарів.

Тут кожен пам'ятник новагу виклика.  
Я вперше тут, а мов сто літ блукав  
Між історичних площ твоїх, бульварів.

Я не боюсь, що повторюсь. Пусте!  
І я згадаю Тріумфальну арку,  
І Нотр-Дам величний. А проте  
На мітинг поспішу «Юманіте» —  
Там тисячі людей зібрались в парку.

1960

## МОНАКО

Тільки-но сонце прогляне з вершин,  
Мчать узбережжям десятки машин,

Сито гурчать, поблискують лаком.  
Берег Лазурний для них — Монако...

Дами тремтять, підносять лорнетки,  
Гроші зібгавши, спішать до рулетки,

Там зібралися жадібні, люті.  
Очі всіх до кульки прикуті.

Біга по колу блискуча кулька,  
Франк безробітного зразу гулька.

Тисячі ставлять — беруть мільйони  
Князі уранових руд і нейлону.

Ледве не вискочать із манишок,  
Гребуть пожадливо гору фішок,





У тебе вчивсь  
російської мови.  
До ранку Ленін читав,  
олівцем  
Твої пророчі  
підкреслював думи...  
У дружній,  
братній сім'ї ми живем,  
Ніхто не знає безправ'я і глуму.  
А тут,  
у країні гучних «свобод»,  
І досі  
з свободою справжньою  
кволо так!  
Ми віримо  
у французький народ:  
Вслухався і він  
у громовий «Колокол»!

1960

## У ДОРОЗІ

Дець який! Дзвінкий, морозяний,  
Над дахами в'ється дим.  
Добре бути б у дорозі нам,  
Лісом їхати густим.

Дихать холодом і глищею,  
Щоб санки рипіли влад,  
Відчувать під рукавицею  
Безвідмовний автомат.

Чи було так, чи приспалося?  
Бо затерся санний слід,

Мов по даху прокотилося  
Повосних двадцять літ!

Що були завзяті, сміливі —  
Слава ходить між людьми,  
Чи змінилися, посивіли,  
Як вернулись з лісу ми?

Може, трохи, може, зовпішньо  
Ми змінились... Знаю сам.  
Ми ж активні, ми сьогоднішні,  
І в гурті, між друзів, нам

І живеться, й легко диньється,  
Не згинаючись, ідем.  
Може, гарне що напишеться,  
Тож працюємо, ростем.

Нерозлучні з тою думкою:  
Доля нас не забува,  
Ще не всі свої дарунки нам  
Висипала з рукава...

Манівцями не покружимо,  
Хай не зовсім молоді —  
У дорозі зараз, друже, ми,  
У роботі, у ході.

*1962*

## БІЛОВЕЗЬКА ПУЩА

### I

Неба не видно.  
Густе верховіття  
Ген наді мною руки звело,  
Один я блукаю у древньому світі,  
Мов сліду людини тут не було.

І раптом щось тріснуло...  
Дужче і дужче...  
Здавалось, що падав столітній дуб:  
З п'ятьми показався володар пуці —  
Широкогрудий, могутній зубр!

Землю гребє, настовбурчив щетину,  
Справжній тобі білоруський МАЗ!  
Хто його образ втілив в машину?..  
Думаю тільки: хто дужчий із вас?

Чи той, що у лісі од шалу плоті  
В двобої звіринім конав од рая,  
Чи той, що в Каховці,  
з людиною в згоді,  
Перекривав на Дніпрі проран?

Ревів мотор, закипав радіатор,  
Мокрів у шофера скуйовджений чуб,  
Гранітні брили, неначе у кратер,  
Вергав самоскид за кубом куб...  
На висоті була, що й казати,  
Марка твоя — біловезький зубр!

## II

Велетень лісу, дуб в три обхвати,  
Можна поставити з тебе півхати

І за твоєю, дубе, стіною  
Серцю своєму шукати спокою.

Ти заховасш од бур і напасті...  
Чом же хвилюєшся листям різьбьстим?

Чому так сумно пада додолу  
Твій обважнілий і виспійлий жолудь?

Може, тобі пригадать доведеться  
Давню над Бугом глибоким фортцею,

Грізні бійниці, башти похмурі  
І неприступні, здавалося, мури.

Та навалилась ворожа піхота...  
Як не підпер ти Брестські ворота?

Чом не простер ти для захисту крону  
Тим, хто в безсмертя пішов з гарнізону?

## III

Сосни лежать, мов повалені щогли,  
Ліс — наче хто косою скосив...  
Очі розплющив, схопився на ноги,  
Та кроку ступити не мав уже сил.

Став біля танка в згорілій одежі...  
А роздививсь — не повірив очам:  
Стоїть непошкоджена Біла Вежа,  
Мов недоторканий древній храм.

Скільки ж то впало на неї спарядів?!  
І все надаремно, і все, як в п'їтьму...  
Вийшов танкіст і став з нею рядом,  
І легше зробилось на серці йому.

І завтрашній день бійцеві розвиднівсь:  
Хірургом в шпиталі полатаний, він  
Вернувся директором у заповідник,  
Хазяїном пущі на тисячі гін.

Бізони і вепри пасуться на волі,  
Мобстить гніздо неполоханий птах,  
І сміло іде до людини блень,  
Відчувши принаду в її руках.

Броститься ліс, наливається соком,  
Його не спустошив війни бурелом.  
Піднявшись до хмари, у небі високім  
Орел переможця вітає крилом!

1962

## ЗБРОЯ

*М. Хведаровичу*

Геть дороги, стоптані і збиті,  
Мов підопви зпошепих пгтгблет!  
Нам навстріч коріння перевите  
Вітами черкає бересклет.

Під ногами хлюпотить болото,  
Мохом узялись трухляві пні.  
Десь вовчиця виглядає потай,  
Крадеться десь лис в гущавині.

Ми, колишні лісові солдати,  
Продираєм живопліт цупкий.  
Тільки вже в руках не автомати,  
А в ліщині знайдені ціпки.

Наче лісники, проходим бором,  
Не гурчать чужі броньовики.  
Тихо обминаєм мухомори,  
Бережно берем боровики.

Два поети, ходимо по пуці,  
Що гуде врочисто, наче дзвін,  
Ніби в осінь незабутню, ту ще,  
Як сюди дістався наш загін...

Нам Полісся дороге з дитинства,  
Квітне неба недосяжна вись.  
Слово білоруське з українським  
Віддавна корінням заплелись.

Гомонять вони, як дві ялини,  
В сонячну годину й буревій,  
Не страшці їм ночі горобині  
В дружбі найсердечнішій своїй.

1962

## НАД НЕРУСОЮ

Покоряюся спокусі я  
Золотих осінніх днів,  
Гарно, гарно над Нерусою,  
Вздвож вузеньких берегів!

Ах Нерусо, славна річенько,  
Ти не Сож і не Десна,  
Чистих вод твоїх криниченьку  
Перелітує блесна.

Бачить все — ніщо не застуге  
На твоїм піщаним дні.  
У корягах щуки шастають,  
Зграйно ходять окуні.

Вітерець пограє хвилькою,  
Осока зашелестить,  
І кладеться поруч з жилкою  
Літа бабиного нить.

Павутиннячком завиюся.  
Як у віршах не дзвени —  
Роки йдуть, віде не дінуся,  
Не втечу від сивини.

Скільки ще топтатъ приг'орочків  
На прив'ялених лугах,  
Серцем слухать стук моторочки,  
Удихать бензину пах?

Із ковша-долоні вмюся,  
Чую силу немалу.  
Подивлюся і замріюся  
На Трубчевському валу.

*1962*



## КРИНИЦЯ

Як я радий тебе зустріть!  
Знов серце птахою забилося:  
За стільки повеснних літ  
Не висохла, не замулилась.

І тільки стежка заросла,  
Немає поблизу землянки,  
Не прийде дівчина з села,  
Не вберегли ми партизанки...

Лише її скорботна тінь —  
В осіннім золоті берізка —  
Біля криниці, в самоті,  
Стоїть безсмертним обеліском.

1962



(З МАКСИМА ТАНКА)

Після різних поем і віршів,  
Модерністських, штучних, миршавих,  
Яким дехто приносить шану  
І ще досить глаголить осанну;  
Після запліснявих цитаток  
З проїдених міллю трактатів,  
Яких пишеться в нас доволі, --  
Так приємно на спіжному полі  
Вірш читати,  
Відтиснутий лапкою куниці,

Горностая, зайця, лисиці,  
Або вірш, зовсім простий по тону,  
Надрукований лапкою ворони...

1962

## НА ЗАСТАВІ

П'ять років лише хлопчині.  
Він тут народивсь, на заставі,  
Що хутірцем військовим  
самотньо видніє між гір,  
Де тихо шумлять смереки,  
струмок жебонить ласкаво  
І небо вночі палає  
веселим суцвіттям зір.

Неначе грибок у лісі,  
син лейтенанта зростає,  
Бійців у зелених кашкетах  
улюбленець і пустун.  
Гуляючи, необачно  
м'яча за кордон посилає,  
Не розрізняє дитина,  
де лис прошмигне, де шпигун.

Одне турбує заставу:  
диви, ще пакличе лиха  
Бешкетник своїм втручанням  
до міжнародних справ...  
Але усе в порядку,  
«конфлікт» залагоджує тихо —  
М'яча повертає дитині  
люб'язний польський капрал,

Батьків сусіда давній,  
у кого усміхнені очі,  
Що їх поріднили навіки  
суворі часи фронтові.

І тут, на гірських стежинах,  
де службу несуть дозорчі,  
Довір'я і шана до друга —  
найкраці є вартові.

1964

\* \*  
\*

Бажаючи життя прожить ладком  
І заклопотані надміру буднями,  
Виміруйте епоху Ковпаком  
І правоту содіяного Рудневим!

Від них не відступаймо ні на цаль!  
Коли розривами снарядів блискало  
І танки тужно угинали даль —  
З багатирями сходилися близько так!

Ніщо і далі не розлучить нас,  
Рівняємось на них по-молодечому!  
Хай не дає спокою повсякчас  
Нам пам'ятник безсмертним  
у Яремчому!

1969



Пропливають баржі на розвіллі.  
Хоч і день короткий восени —  
Пропливають, подолавши хвилі  
Мрійної, широкої Десни.

Поспішають. На кормі ізрання  
Чуть знайому пісню гомінку.  
На вірьовці в'ялиться тараня,  
Юшка закипас в казанку.

Пропливають тихо на просторі...  
Так би у житті оце й мені б  
Нести людям на долонях зорі  
І вагомий, незамінний хліб.

1965



Випав сніг — аж біло у очах,  
Наче після ночі посвітліло.  
Сніг іскристий глищею запах,  
Свіжим холодком заледенілим.

Все прибрав сніжок, припорошив,  
Що було в найдальшому куточку...  
Як мені ця свіжість до душі —  
Наче чисту одягнув сорочку.

1966



Синичка стукає в вікно:  
Тінь-тінь, надворі хуга!  
Коли не лїнь,  
Пшонця підкинь,  
Віддячу за послугу!

Гаразд, гаразд! Усе зроблю,  
Зимова пташка мила.  
У лютий час  
Ти де взялась  
І де у тебе сила

Легенько пурхати в мороз,  
Над кучугури сині?  
Коли б то ти  
Допомогти  
Мені взялася нині.

Нездужаю. Іскристий сніг  
Чомусь не тішить зору.  
А ти стрибай,  
А ти співай,  
Наблизь весняну пору!

1965

### «ЗАСЛУГ НЕ МАЄ ОСОБЛИВИХ»

Від ран на фронті не помер,  
Дожив-таки до днів щасливих,  
Звичайний він пенсіонер...  
Заслуг не має особливих!

Фашист у нього дім спалив  
За те, що був він із сміливих,  
Дружину і дітей згубив...  
Заслуг не має особливих!

Заводи підіймав з руїн,  
І трактора водив по нивах —  
На цілині трудився він...  
Заслуг не має особливих!

Кривить душею не умів  
І виступав, правдолюбивий,  
Проти лакуз і шахраїв...  
Заслуг не має особливих!

Стрічать багато довелось  
Непримиренних і правдивих,  
Що їм уперто кида хтось:  
«Заслуг не має особливих».

1962

\* \*  
\*

Дійшов уже до сивини,  
Про досвід думать смію,  
Та як мене ти не вини —  
Інакше жить не вмію.

Не можу шанувать людяців  
За посмішку нещирю,  
За вбитих на війні бійців  
Простити дезертиру.

Не можу, брате, я, пробач,  
Подарувать хапузі,  
Що спритно викрутився, бач, —  
Усюди в нього друзі.

Презирство викликає той,  
Ганьбу і осуд гнівний,  
Хто гордо ходить, як герой,  
А подвиги сумнівні.

Хай каже хтось: не будь швидкий...  
Подумай... Нерозумно...  
За розум дякую такий,  
Від нього дуже сумно!

1963

## БЕРЕЗНЕВЕ

На асфальті сніжок топиться,  
І біжить, дзвенить струмок.  
Хтось за серце хворе схопиться,  
На хвилину стихить крок.

А на сонечко примружиться  
І оклигає немов,  
По-весняному на вулиці —  
І тугіше б'ється кров.

Не якісь антибіотики  
У очах розвіють тьму,  
Принесуть вербові котики  
Виздоровлення йому.

Запах шелюги у березні  
Щастя видужати дасть,  
Легкий човничок при березі  
Та проста рибальська снасть.

Мрії літні так і товпляться,  
Хоч зимі ще не кінець,  
Хоч сніжок на сонці топиться,  
А уранці морозець...

1962

## АДЖІМУШКАЙ

### БАЛАДА

— Останній це отвір на білий світ,  
Та ми замуруємо нині вхід,

Хто знає, можливо, й не пройде газ...  
Чи вийти, друзі, хто хоче з вас? —

Спитав у десантників комісар.  
У тьмі підземелля підніс ліхтар:

Дивилися змучених двісті облич,  
Лиш очі горіли у блиманні свіч,

Які не згасити і тисячі бомб!  
Та все ж ненадійна імла катакомб.

Фашиста очікуй тут кожну мить.  
Голод нестерпний, спрага в'ялить,

Устам тільки сниться краплина роси.  
Немає води — хоч проси не проси.



Зайшов комсомолец в підземний зал...  
Здалося йому — засідав трибунал.

І голос суворий почув з темноти:  
«На вахті підземній чи б вистояв ти?

Чи б серце юнацьке віддав ти на згар?  
Чи в списку зберіг би тебе комісар,

Що в мертвій руці затиснув планшет?..»  
І хлопець в шанобі знімає кашкет.

Як долі своєї, торкається стін:  
З батьками в безсмерті zostався б і він!

Говорить упевненість глибоко десь.  
Нагору вирвавсь — сивий увесь...

1963

## В КОКТЕБЕЛІ

*В. Єніній*

### I

Під блакитом сонячного даху  
Розцвітає у Криму весна.  
В піднебесі башти Карадагу,  
Унизу морська голубизна.

Берегом проходимо обоє,  
Як ішли з тобою все життя.  
Ти здався знову молодою,  
Молодіють наші почуття.

Радісно вдивляємось, шукаєм,  
Чи знайдем омріяне, бува?  
Море Чорне камінцями грає,  
Райдугою їх перелива.

Ти їх бачиш, каменярко мила,  
Бо до них у тебе здавна хист,  
А мені натрапити несила,  
Хоч який би був аквалангіст.

Лиш чорніє галька під ногами.  
Та дарма, не рахуватись нам.  
Ти знайди свій заповітний камінь —  
Будемо щасливі пополам!

## II

Вже достига ожинонька  
У затишку почей.  
Старіємо, дружинонько,  
І губим блиск очей.

Хоч жартома говоримо:  
— Та ми ще молоді,  
Ніщо — зійти на гору нам! —  
А вже не ті в ході...

З тобою, мила, вчасно ми  
Свій виростили сад.  
Нехай плодів не рясно в нім,  
Та ті, що є, — без вад.

У яблуку достиглому,  
У нашому саду...  
Зробили те, що встигли ми,  
Із совістю в ладу.

1963

\* \*  
\*

Жито зашивається у дощ,  
Береже зернятка від вологи,  
Дощ пролився у долоні площ,  
В пересохлі колії дороги.

На віку я знав доволі злив,  
Та від горя не волав уголос.  
Все перетерпів і пережив,  
Як на ниві обважнілий колос.

Сонечко його позолотить,  
Вітерець одвіє всю половину.  
Ще одна неуловима мить —  
І достигле вилущитьсь слово.

1963

\* \*  
\*

Біжить, стриба вивірочка,  
Вигойдується скрізь.  
Іще не тане лід в річках,  
Іще чорніє ліс.

Ще дме вітрами хижими  
Похмуро угорі,  
Ще хлопці в лісі лижами  
Лякають снігурів.

Мороз гіллям потріскує,  
Теплу іще не час.

В дуплі горішків трішки є,  
Кінчається запас.

До зерня розраховано,  
І вже їй не до сну,  
Уже вона стурбована —  
Як зустрічать весну?

1965

\* \*  
\*

Тобі дасться цілий день  
(Лиш сонце зійде вогпелике)  
Для праці, роздумів, пісень,  
Не розгуби його лишень  
І зваж, який же він великий!

Та день зіходить нанівець,  
Як перевів його, розтринькав,  
Не згледівся, а вже кінець,  
Уже вечірній промінець  
Крадється у вікно навшпиньки.

І що ти доброго лишив?  
Бездіяння принесло втому,  
І нерозважно на душі.  
Ти день, як щастя, бережи  
І не розмінюй по-дрібному!

1965

## ПОДВИГ

*М. П. Дев'ятасву*

Я героїчне славлю. Де б не був,  
Його звеличую, на нього важу.  
Ще не показує барометр бур,—  
Радіють люди морю, пляжу.

Та паче міна, вирита з глибин,  
За часом давня, раптом спрацювала,  
І потемнішав світ пам голубий —  
Промовцем вражена, притихла зала.

Закам'яніла жінка. В юнака  
На скроні б'ється жилочка тоненька.  
...З полону Дев'ятасв утіка,  
На ріднім полі приземляє «хейнкель».

Ніщо йому вогню шалений шквал,  
Даремно захлинаються зспітки,  
Не похитнеться у руках птурвал...  
Герою дорогий, твої ми свідки,

Твої сучасники. І гордістю живем,  
І радістю, яка серця нам тиспе,  
Твій подвиг у життя ми понесем,  
Як у бої колись носили пісню.

Без мужності не можем в світі жить  
Й одного дня. Нам зámолоду звично  
До світлого й високого тяжить,  
Шукати і знаходить героїчне.

1965

ПАРОПЛАВ  
«ОЛЕКСАНДР ДОВЖЕНКО»

Я і радість відчув, і тугу,  
Як ім'я твоє, прочитав...  
Кращу з кращих у світі обслугу  
Я б на цей пароплав підібрав.

Щоб команді щасливо йшлося  
У навислий туман густий,  
Молодим і тямущим матросам  
Доручив би вахту нести.

Хай сідають колгоспники щирі,  
Що Довженко їх так любив,  
Пароплава його пасажирів,  
Свідки мужньої боротьби,

Сміху вбивчого, гострого слова,  
Невдоволення зламаних брів —  
Проти тих, хто неволі окупи  
Бачить досі б на людстві хотів.

Зачарована, величава,  
Між високих верб і отав  
У безсмертя людське і славу  
Хай виносить Десна пароплав!

1962

## ПАМ'ЯТІ ПАВЛА УСЕНКА

Потроху всі з життя відходим,  
Нікому не затримає час.  
Історія оцінить згодом,  
Належне кожному віддасть.

Із поколінням поговорить,  
Що вміло гартувати сталь...  
Ми ніжність знали і суворість,  
Ми знали радість і печаль.

В нещадній боротьбі зростали,  
У пам'ятку куркульське зло,  
Коли на дружбу поєднали  
Радянське місто і село.

Ми не були в безпечній зоні,  
Коли гарматами гуло,  
В атаку в лавах батальйону  
Йшов комісаром і Павло!

І величаво, і пісенно  
У майбуття зорю несем...  
Моя ти молодість, Усенко!  
Моя ти слава, КСМ!

1975

\* \* \*

Спадає шапка — глянеш вгору,  
Лиш клаптик неба поміж крон,  
Вступаю в храм зелений бору,  
Прив'яла глиця глушить крок.

Стою, молюся соснам ставним,  
Шукаю битви слід...  
Здавалось, бій точивсь недавно,  
А нам було по тридцять літ.

Удосвіта прорвались танки,  
Упала бомба нависна,  
І обвалилася землянка,  
Та нахилилася сосна,

Своє підставила рамено,  
І світ в очах нам прояснів,  
І стала рідною для мене  
І для моїх товаришів.

Від серця вдячливого щиро,  
Немов молитва, лине з губ:  
Щоб не ходила тут сокира,  
Не знав дороги лісоруб...

1966

\* \*  
\*

Як важко з хмари вирватись дощу!  
Та ось прорветься сила живодайна,  
Уже і вітер полохливо вщух,  
У тишині народжується тайна.

Усе чекає, прагне, шепотить,  
Благально руки простягає вгору,  
Жарбта землю висохлу в'ялить,  
Здається, стало солонішим море.



Обмитим, чистим хочу бачить світ,  
Тоді дорожче сонячна година.  
Пишаюсь, друзі, що з малечих літ  
Живе в мені турбота селянина.

1967

\* \*  
\*

Про війну чи все сказав?  
Сказано вже так багато.  
— Що ж нового я додав? —  
Хочу ще раз поспитати.

А сказав — чи ж до пуття?  
І часу було доволі,  
І найбільший дар — життя  
Зберегла військова доля.

Як працюю, як живу?  
На могилу вийду братську,  
Тихо прогорну траву,  
Уклонюся по-солдатськи.

І важкий огорне сум,  
Наче винен в чім, не знаю,  
Кожен день іду на суд,  
Сам себе перевіряю.

Може б, краще друг зробив —  
Та не встать йому з могили,  
Я ж полегкість дав собі,  
Не доклав тієї сили,

Що мені віп залишив,  
І за це б годилось ганить.  
Що розвіялось в душі,  
Не простить солдатська пам'ять...

1967

\* \*  
\*

Море, мене ти навчи  
Бурі не бити поклони,  
Чесно в житті ідучи,  
Бути крутим і солоним.

Бути лихим накажи,  
Сміливо кинути слово  
Проти крутійства і лжі,  
Зрадництва чи обмови.

Не похитнись, не впаду,  
На допомогу покличу —  
Всюди підтримку знайду...  
Ще я у моря позичу

Лагідність і красу,  
Легіт блакитної хвилі,—  
Друзям я їх понесу,  
Щоб почувались на силі.

А коли грім загримить —  
Стати на прю з грозою...  
Тільки голів не хилить;  
Тільки не гнутись лозою!

1969

## ПІСНЯ

Бризки облизуєм солоні  
На гребені високих хвиль,  
Розмови ведемо салопні  
І сишлем дотели шаблонні,  
В яких не проступає сіль.

Та в нашу зону сапаторну,  
Мабуть, з околиць степів,  
Як повів молодого шторму,  
Що тебе свіжістю огорне,  
Чийсь пролунав чудовий спів...

Ми розгубились на хвилину,  
Нас полонив пісенний дар:  
То добрий святкував ужинок,  
По чесній праці — відпочинок,  
Радгоспу ближнього трудар.

Та скільки пісня тракториста  
Збудила в кожного відлунь!  
Як зірку рапцю в полі чистім,  
Не передасть її транзистор,  
Ні перебір гітарних струн.

Притихлі, слухасм, радієм  
І мусимо одне сказати:  
Ми тут нічого вже не вдієм,  
Ми розмовляти добре вмієм,  
Та розучилися співати...

*1969*

## ДВА ДУБКИ

БАЛАДА

У Карпатах, над дзвінким потоком,  
Де холодну воду п'ють круки,  
Не шепочуть листям,  
Рік за роком  
Усихають тихо два дубки.

Люди кажуть (віриш тій прикметі) —  
Запоганили злочинці брід:  
Там бійця в зеленому кашкеті  
Мордував, допитував бандит.

Не злякався хлопець той розправи,  
І катюга скаженів од мсти:  
— Скільки вас, зелених, на заставі?  
Покажи контрольні пам пости,

А інакше — кулю враз одержиш,  
Уступити силі — більший зміст.  
Ти, мабуть, до партії палежиш?  
— Прикордонник — значить, комуніст!

Били молодого, катували.  
— Не скажу, бандити, й слова вам!..—  
Два дубки верхів'ями зв'язали,  
Розірвали хлопця пополам...

У Карпатах, над дзвінким потоком,  
На дубках пробивсь зелений лист,  
І немов шепоче він наокіл:  
— Прикордонник — значить, комуніст!

1969



Я не криюсь, мила, не замовчую,  
Тільки вірності не рушу тим:  
Часом на чужу красу жіночую  
Оком подивлюся молодим.

Ти даремно на лиці змінилася,  
Я давно для себе зрозумів:  
Добре, що одна мені судилася,  
Кращої за тебе не зустрів!

*1970*

## МІЙ НАЙДОРОЖЧИЙ САМОЦВІТ

Я в душу каменя проник:  
Як може він співати лунко,  
Як може, дивний чарівник,  
Так захопити візерунком!

Блиснути сяйвом золотим,  
Заграти іскорками сонця!  
І, як ніхто, уміла ти  
Всміхнутись диву на долоньці!

Відкрий в рисункові красу  
І степу кримського, і моря,  
Прадавнини пізнати суть...  
Мені ж був камінь непрозорий.

І таїну його відкрий,  
Багатство райдужного світу  
Мене навчила ти любить,  
Мій найдорожчий самоцвіте!..

*1977*

\* \*  
\*

Сосни. Лижі. Кружляє сніг.  
Сонце на вітах гостро іскриться.  
Гірко подумав: «Як же я міг  
Хоч би на мить одну звеселиться!

Як міг радіти я співу лиж,  
Гонам здоланим, своєму здоров'ю,  
Дихать так само, як і раніш,  
Тепер, у навічній розлуці з любов'ю!

Невже із часом прийде забуття,  
Горе безмірне притишить злада,  
Невже то буде закон життя,  
Невже то буде підступна зрада?»

Довго мені не піднять голови,  
Відповідь чую милу, щемливу:  
«Мене немає, а ти живи,  
Будь, коли можеш бути, щасливим!..»

1977

\* \*  
\*

Не всі нам роки рівно йшли,  
Були спокійні і дражливі,  
І все ж, дружино, прожили  
З тобою ми життя щасливе!

Як пригадати, до ладу  
Велося нам. Туристка руса,

Ми молодості висоту  
З тобою брали на Ельбрусі!

На обагрянених полях  
У роки бойової слави  
Проліг твій шлях в госпіталях,  
А мій — у партизанських лавах.

Хрещатик зводили з руїн,  
Чужі заорювали доти,  
Щоб між нових і світлих стін  
Скоріше взятись за роботу.

Було що серцеві сказати  
У нашу високосну пору.  
Як свідки вірності, стоять  
Твої книжки з моїми поряд.

Тобі сторінку б дописати,  
Не крапку ставити, а кому...  
Не допишу за тебе сам...  
Відомо лиш мені одному,

Як ти затаєну печаль,  
Своє невиліковне горе  
Несла у коктейбельську даль,  
Одному признавалась морю,

Душевний розкривала світ  
На хвиль його високої раді:  
Про мрій пездійснених політ,  
Про творчих задумів громаддя...

1977

## ДВА ПЕРСНІ

Ми проходили берегом,  
Міцно взявшись за руки,  
Я тримав тебе бережно  
І не знав про розлуку.

Відкіля вона з'явиться,  
Нам обом не відома!  
Коли б добре я знав це,  
Не пускав, може, з дому...

Та хіба тебе втримаш!  
Дужчі гори і скелі,  
І дивами незримими  
Манять бухти веселі.

Камінці сердолікові  
І смугасті агати:  
Треба щастя великого,  
Щоб один розшукати!..

Дарувала дива оті  
Друзям моря і сопця,  
А для себе лишала ти  
Тільки два — на долоньці.

І до мене промовили  
Очі милі і чесні:  
— Давай, друже, замовимо  
Ми для себе два персні!

Свого довго носитимеш  
А на мій — надивляйся...  
— Що ти, серденько, житимеш!.. —  
Раптом вихор піднявся.



І не видно — де ділася?  
Тільки хмарка над морем...  
Замість двох, опинилися —  
Я один з своїм горем...

1977

\* \*  
\*

Де я ходжу — і ти ходила,  
Твої лишилися сліди.  
І вабить певблаганна сила  
Мене приходити сюди.

Хоч знаю, що іду на муки,  
На свіжий наступаю біль.  
Не можу визнати розлуки  
І пошепки кажу тобі:

«Любов моя, хоч би приснилась!  
Бо скільки ж то найкращих літ,  
Куди дивлюсь — і ти дивилась...  
Як спорожнів без тебе світ!»

1977

### ІРОНІЧНЕ

Друзів лишу за розмовою,  
На годину на якусь  
Прикую себе до столу я,  
Над папером нахилюсь.

Де патхнення те дівається?  
Чи беруть свос роки?  
Не так швидко засіваються  
Віршем білі сторінки.

По-новому хочеш висловить  
Думку давнюю свою,  
А тебе чомусь витісняє  
Знов на звичну колію,

На стежки твої проторені.  
Ти звіряєш кожен крок,  
Поки ляже слово скорене  
У розміряний рядок.

Слово точне, слово зважене,  
Але скільки треба сил  
Тільки те сказати, що бажано,  
Що в душі своїй носив!

1970

## СТАРИЙ І МОРЕ

(МАЙЖЕ ЗА ХЕМІНГУЕСМ)

Все так було, хоча Десна — не море  
І сом — не велетенська риба-меч...  
— Коли б ви знали, скільки ото горя  
Зазнав я з ним!..— Скида сорочку  
з плеч,

Показує старий натерту смугу.—  
Поповодив мене скажений звір,

Уже чишив, яку хотів, наругу,  
Узяв мене, рибалку, на буксир!..

Я тільки тряс покірно бородою,  
І човник мій, немов спаряд, летів.  
Не знав, скажу, за рідною рікою  
І досі я усіх підводних див:

Печер і ям, коряг і перекатів.  
Та сому в них зануритись ніяк:  
Він на шнурі моїм, як на канаті,—  
Не відпуска його добрячий гак.

Ось трохи попустив, знесиливсь наче,  
Мені б тепер змотати шнур якраз!  
Невже впусти його? Радію й плачу,  
Я — жертва й переможець водночас.

Та бачу, бачу: губиться надія,  
До крові розтира плече центнер,  
А він волочить. Швидко вечоріє,  
Уже вогнями світиться Остер.

І раптом за рокитами «Ракета»  
На нас виходить, суне напролом!  
Скував ураз мене холодний трепет,  
Та вусом не веде і трохи сом!

Що діяти? Із страху а чи з болю  
Ножем що було сили полоснув —  
І вирвався мій човпик із неволі,  
І впав безсило перетятий шнур...

Я розпрощався з мрією своєю,  
Не пощастило так мені, скажи!..—  
Отак мій дід, на кшталт Хемінгуєса,  
Розповідав не меншим тиражі...

1970

## ДОРОГА ПІД ЯВОРАМИ

Дорога є, а друзів тих немає,  
Що так її любили у житті...

*А. Малишко*

Здавалосьь — писати рано.  
Ще біль мені ятрить душу  
І туга, як хмара в небі,  
не розійшлася, німа.  
Повинен до горя звикнуть,  
прийти до пам'яті мушу,  
Не можу і досі повірить,  
що тебе між нами нема!  
Що більше мені не подзвониш,  
не усміхнешся з порогу,  
Не зачарувш розкриллям  
гострих монгольських брів,  
За стіл на хвилинку не сядеш  
і не покличеш в дорогу,  
В дорогу під яворами,  
що ти її так любив!  
Ти завжди був у дорозі.  
Її ти серцем слухав,  
Умів, як ніхто, торкнутись  
її найдзвінкіших струн.  
Це стільки пісень материнських  
тобі наспівав Обухів,  
Заокеанські дороги  
стільки навіяли дум!  
І сам ти зростав, як явір.  
Угору тягся та вгору,  
Тичина і Рильський раділи,  
бажали тобі добра.  
Ти листям шумів сріблястим,  
лагідний в сонячну пору,

Непримиренний в бурю,  
сердитий, як хвиля Дніпра.  
З тобою ділили радість,  
турботи свої і скарги,  
Ти раду давав і втіху  
віршем сердечним своїм.  
Коли по трудах і славі  
зійшли в пантеон патріархи,  
Тобі одному лишилось  
в поезії бути старшим.  
Немає тебе, немає,  
але стугонять дороги,  
І явори на вітрі  
зростають угору, шумлять.  
І діти ідуть до школи,  
де ти ходив босоногий,  
І залюбки твої вірші,  
поете, напам'ять вчать.  
Їм постаєш величним,  
з граніту важкого конче,  
А ми ж тебе іншим знали  
в твоїй золотій порі,  
Ходив біля яблунь квітучих  
в садочку своєму у Кончі  
І на зорі рибалив  
на голубому Дніпрі.  
І поки під дубом крислатим  
варилась козацька каша,  
І друзів твоїх зогривала  
піщана тепла черінь,  
Точилася до світанку  
розмова сердечна наша,  
Ніхто з нас тоді не думав,  
що вже за плечима — тінь...  
Ще голос твій чую, Андрію,  
і схоплююсь у тривозі:

Чи вміємо ми, достоту  
як ти, любити життя?  
Одне нас турбує, друже:  
не збитись на тій дорозі,  
Що нам ти її залишив,  
а сам пішов в майбуття.

1970

\* \*  
\*

Не дивина, що сонце золотить  
Русяві коси, піжну стать дівочу,  
Рум'янцем стиглим на щоках тремтить,  
У неба синього бере блакить  
І робить дивними красуні очі.

Та неохоче промінь той блука  
І пригріває в день жаркий не досить,  
У кого кров вже не біжить швидко —  
І все ж у жінки зводиться рука,  
Немолода, у сонця ласки просить:

Війнуть на неї хвилею тепла...  
А що йому їй уступити трошки!  
І жінка наче вдруге розцвіла,  
Де соромливу усмішку взяла,  
В куточках уст розгладилися зморшки.

Так їй здалось, давно не молодій,  
Така була в її уяві сила,  
Що сонце справді підкорилось їй  
У гречності, у щедрості своїй,  
І старість на хвилину відступила.

1971

Як просто у житті! Куди простіш  
Від тих надуманих, складних асоціацій,  
Що ними го́лови морочать лиш  
Далекі люди від життя і праці.

Як складно все і розуму, й очам!  
Того і мудрий розгадать не в силі,  
Що зовні простим видається нам,  
Звичайним начебто і зрозумілим...

1971

\* \*  
\*

(ЗА С. ГРАХОВСЬКИМ)

Болить душа за кожного каліку.  
Сліпого через брід переведу,  
Безногого зустріну чоловіка —  
І уклонюсь привітно на ходу.

Ідуть на милицях мулких солдати  
Останньої всесвітньої війни,  
Мені ж ніяково, я паче винуватий,  
Що то за мене мучаться вони.

З них, мабуть, сниться кожному ночами  
Над полем сонце і розквітлий мак,  
І дівчина з ласкавими очами  
Лише із ним танцює краков'як.

Їм часто сниться голос командира,  
Сліпучий зірки блиск біля ріки...  
Тож хочу я, щоб дві мої руки  
Віднині працювали за чотири.

1971

## ВІК

(ЗА О. МЕЖИРОВИМ)

Ми різні віком, і сказати напевно —  
Нас відділяє кілька там років.  
Але старим назвав мене ти недаремно —  
Тобі я заперечить не посмів.

Коли подумаю і пережите зважу,  
Твої правоти не обмину,  
Бо таки дійсно я за тебе старший  
На Вітчизняну війну...

1971

## МІЙ СВІТ

Мій світ цікавий, — сміло тверджу я, —  
Хоч міг, звичайно, бути цікавішим:  
Кого здивує трудова сім'я,  
Що з неї рано у життя я вийшов!

Війна. Для всіх війна. Для всіх.  
Не став на ній героєм знаменитим  
І повернувся з неї не без ніг...  
А те, що десять раз міг бути убитим,



Тікав з полону?.. Значить, міг втекти,  
Обставини на те щасливо склались...  
Мій скептику, відкіль узявся ти?  
Яким легким усе тобі здавалось!

На все складне давати зразу звик  
Готове судження, готову мірку...  
Не міг ти, друже, за свій юний вік  
Душевної запати перевірки.

Черпнути лиха довелося нам,  
Фронтовикам, а не стороннім свідкам.  
Мій незвичайний, мій чудовий світку,  
Поки живу, тебе я не віддам!

1972

## БОЛГАРСЬКІ МОТИВИ

### *ХІСАР*

#### I

В народній пам'яті живе пора та,  
Коли, спираючись на плечі слуг,  
Сюди приходив римський імператор  
I, занедужавши, спускавсь пастух.

Ішли сюди багаті й неімущі,  
Здоров'ям заклопотані своїм.  
Ім слугувало джерело цілюще  
Демократично, порівну усім.

Одна тут колія була віддавна,  
І кожен вдячно віддавав уклін  
Лише отій краплині життєдайній,  
Це через неї видужає він.

## II

Вздовж давніх стін, від часу поруділих,  
Не кваплячись, іду з кінця в кінець.  
Мистецтво славлю мулярів умілих:  
Уклали мудро кожний камінець!

Віки минули, а тримає розчин  
І досі не розкрити таїну.  
Читаю зрозумілий майстра розчерк:  
Про мир він думав, а не про війну.

Щоб сад піднявся в буйному цвітінні,  
Раділа б мати, бавлячи маля.  
Забуто ворога, а мирних рук творіння,  
Цей скарб безцінний, береже земля.

## III

### *Дянку Ситеву*

Як до криниці припадаю зранку,  
Не підведуся, поки не нап'юсь,—  
Так від твоєї мови, рідний Дянку,  
Поки говориш, я не одірвусь.

Немов з гори, вона потоком ллється,  
То по лужку зеленому біжить,  
Такою рідною і простою здається,  
Проте не все в ній можу зрозуміть.

Звертаються до тебе, милий друже,  
До офіцера повітряних сил.  
В ласкавій усмішці ти очі мружиш  
І розтлумачуєш. Слова усі

Тепер стають одразу зрозумілі:  
Болгарський наголос і твердий знак,  
Всі особливості вимови милі...  
Та швидко переходимо, однак,

З тобою, друже, ми на іншу мову,  
Знайому без пояснення обом:  
Як ніс я людям партизанське слово,  
Як ти бомбив чужий аеродром...

Війни страшної затяглися рани,  
Дивлюсь на тебе, й радісно стає,  
Що ти і досі, славний ветеране,  
Болгарське небо бережеш своє

І мову рідну. Та й мого народу  
Тобі віддавна полюбивсь язик.  
То просвітителі Кирило і Мефодій  
Своїм письмом зріднили нас навік.

### *З НАРОДНИХ ПІСЕНЬ*

Прийди, милий, на вечерю,  
Відчиню я тихо двері,

Впущу легко до хатинки:  
Там ворітця — дві стеблинки.

Я собак поприв'язала,  
Найлютіших відпускала,

Тож іди подвір'ям сміло.  
Ноги я чистенько змила,

Білі, ще не знали сонця.  
Жду тебе біля віконця!

1973

## КОЛИ В ГОСТІ Я ІТИМУ

*С. Матвееву*

Коли в гості я ітиму,  
То одне питаю лиш:  
Де, другарю мій Євтиме,  
Ми стрічалися раніш?

Начебто в лісах Клітнянських,  
У кільці ворожих сил,  
Автоматом партизанським  
Ти загарбників косив?

І коли в бою безжальнім  
Хто з бійців терпів од ран,  
Ти заспівував печально  
І надійно: «Хей, Балкан...»

Я проніс крізь довгі роки  
Пісні мужньої мотив.  
Чорновусий та високий,  
Так мені ти відповів.

Відповів, як в душу глянув,  
Сколихнув її до дна:

— Там, у вас, була Ліляна,  
Роду нашого вопа.

Я в околицях Софії  
Партизаном молодим  
Теж винищував злодіїв,  
Не давав пощади їм.

З гір обстрілював колони,  
Кулемет на плечах ніс.  
І летіли ешелони  
За тунелем під укiс.

Над рікою і над бором —  
Я начальником тепер.  
Коли є ще в мене ворог,  
То найбільший — браконьєр!

Запалив пахучу люльку  
І замислився другар,  
За столом в садочку  
тульський  
Закипас самовар...

1974

## АЛЬОША

«Альошо, Альошо!..» — співається в пісні,  
Не сходить із уст у болгар.  
І щойно над Пловдивом сонечко блисне,—  
Стоїш, сибіряк чи волгар.

Далеко з твоєї позиції видко,  
Далеко, радянський солдат!

На плечах твоїх — фронтова плащ-накидка,  
В руді бойовий автомат.

Вже вдруге, як друга, стрічає Маріца,  
Орел над тобою кружля.  
Хай нива твоя врожаєм колоситься,  
Щаслива болгарська земля!

Я гість твій, моя ти сестрице хороша,  
Беру з твоїх рук виноград.  
Почую сердечне: «Альошо, Альошо!» —  
І відгукнуся, як брат!..

1974

## ЖИТТЯ ЗА СВОБОДУ

*Родині Карастоянович*

Болгарська родино, болгарська родино!  
Ніхто не поставив тебе на коліна!

І сонця твого, як не купчилися хмари,  
Не в силі були погасить яничари.

Скидали у прірву турецькі гармати  
Російські браташки, російські солдати,

Болгари пліч-о-пліч боролись, як леви,  
Навік поріднили їх Шипка і Плевен.

І в Жовтні завітну ви думали думу:  
Звільнитись павіки від гніту і глуму.

Отець не вернувся з перівного бою,  
Дружина малих повела за собою,

Пішла напролом проти хижого вітру,  
Куди її кликав Георгій Димитров.

У лісі від кулі зламалася гілка,  
Дочки-партизанки лишилась могилка.

Убита була тою звісткою мати...  
Такої родини де ще пошукати?

Такого повік не здолати народу:  
Три славні життя віддала за свободу

Одна лиш родина! Болгарська родина!  
Ніхто не поставив тебе на коліна!

*1974*

## ВАРТОВІ МИРУ

Сонце, привіт! Ти прокинулось враз,  
Тепле, ласкаве, осяйне сонце.  
Ти зазираєш, веселе, до нас  
Крізь вузьенькі щілини віконниці.  
Очі мої сліпнуть на мить,  
Сяйвом твоїм неможливим опечені.  
Торкаєш дружину, що міцно спить,  
За круте, за біле плечико.  
Втім, година рання не жде.  
Стрілка показує пів на сьому.  
Вмитий, одягнутий, зустрічаю день,  
Радий серцем своїм усьому.  
Радий тому, що прийшла весна,  
Зеленорунний теплий травень.  
Та нам все одно, ніколи нам,  
В усіх такі невідкладні справи!  
І от природа помстилась за це  
Пишним розквітом, буйним зростом.  
Вийшов у сад, — і мені в лице  
Вишні дихнули свіжо і росяно.  
Розкіш яка! В білім снігу  
З верхньої гілочки аж донизу!  
Яблуні рожевими пелюстками губ  
Тягнуться вгору тремтливо-ніжно.  
В тиші уважній летить бджола,  
Оку не видно, а стільки шуму!  
Спокоєм мудрим напружена,  
Природа мовчить у глибокій задумі.



Я розумію мовчання твоє,  
Мовчання, яке не вимовить в слові:  
В твоєму пашінні щось спільне є  
З нашим цвітом в рясній будові...

\*

Ах Сочі, Сочі! В рожевім тумані...  
Може, тому, що незнані, небачені...  
Мріє Андрій про сади помаранчеві,  
Кипариси похитуються вдалині.  
Тихо хлопочеться море бірюзове,  
Ялики хитаються, як ляльки.  
Люба моя, словом яким  
Розкажу про тебе, засмаглу, бронзову!  
А хвиля — хлип, а галька — шур-шу...  
Не замовкає ласкавий шум.  
Увечері ж, коли місяць вогнисто  
Усе навколо себе оздоблює,  
Хочеться парус напнути й поплисти  
По золотій доріжці за обрій...

\*

Вдома лежала на столі повістка  
(Листівки звичайний поштовий формат):  
«Пропонується завтра рівно в вісім  
Вам з'явитись у військкомат...»  
Спокійно роздягся. Сів на диван.  
Дружини нема, вийшла з дому.  
Що ж, прощавайте, курортні дива!  
Тепер доведеться йому, молодому,  
На кілька років покинуть завод...  
(Як хвиля дражлива — в уяві Сочі).  
Підвівся. Повістку поклав на комод  
І щиро подумав, що йде охоче.

\*

Поїзд рушає помалу вперед...  
Хтозна-чого у грудях тисне.  
Трохи жаль за минулим бере,—  
Так народжується пісня.  
І здіймаються голоси,  
Молоді ще, ламкі, несмілі.  
Та вирівнює їх усі  
Гарний голос Семена Сливи.  
І веде, наче військо в бій,  
З усіма бійцями в згоді.  
Комсомольцю Семене, тобі  
Буть заспівувачем у взводі!  
Поїзд несеться на повний хід.  
Все переспівано, переговорено.  
Схиляється сусідові на плече сусід,  
І засинають, дорогою зморені.

\*

Ніч у казармі. Вперше у пій.  
Запах знайомий реміння і мила  
В Андрія пробуджує давні сни,  
Такі далекі спогади милі...  
Ніч, як безвісність фронтова,  
На все життя увійшла дитині.  
Під материні злидні засинав,  
І раптом будила колюча щетина!  
Якусь хвилину пильно дививсь  
В очі великі, смутні солдата,  
Обличчям в шинелю пахучу туливсь  
І радісно скрикував: «Тату!»  
Уранці схоплювався папavidку —  
Переконатись, що батько не сниться.  
Дививсь і боявся торкнутися в кутку

Страшну, як війна, рушницю.  
Її пізніше схвильовано ніс  
Батьків товариш з червоною стрічкою...  
Громадянська кінчилась. Андрій підріс.  
Ходив на завод і кінчав семирічку.  
Дужу підтримку чув за собою,  
Життя пославсь йому рівний шлях.  
Він зрозумів, що значить зброя,  
Коли вона в робітничих руках!  
Хто налкїш заводських стариганів  
Умів любити своїх бійців?  
А ті мали виправку бездоганну,  
Рум'янець на засмаглому лиці.  
Взимку пахло від них сніговієм,  
Пбтом здорових і свіжих тіл.  
Заздрив Андрій Косих і мріяв:  
Чи швидко ж йому у військо йти?  
От і казарма. Ліхтар сюди  
Кїда проміння своє привітне,  
Підкреслює ліжок два ряди  
І тумбочки одноманїтні.  
Чомусь пригадався йому завод:  
Тут ліжка уряд, а там верстати.  
І можна порядок, що цех заводить,  
З воєнним статутом рївняти.  
Відчув робітник, що з цієї причини  
Не важко і до мундира звикать.  
Кліпнув примружено сонними очима,  
Закутався в ковдру — пора спать!

\*

«І хто його знає — не хочеш, а спи,  
Статутом казарми до ліжка прикутий...»  
Під ковдрою міхом ковальським сопів,  
Крутивсь, ворухився Василь Малюта.

Він думав: «Просто не розберусь,  
Відкіль на мене звалилась кара:  
Чуб мій, наче траву якусь,  
Скосили пожигці перукаря!  
Не розумію ніяк, хоч що,  
Чому тут повинна стояти чашка,  
Там зубна щітка і порошок,  
Чому саме так, а не інакше?»  
І ще подумав: «Хлопці сплять,  
Хто вони, стрижені голови?  
Чи вдасться товариша відшукать,  
Люблять сміхом тебе підколювать!»  
Напроти сусіда з боку па бік  
Поворушився, згорнувся в калачик;  
Йому, можливо, як і тобі,  
Чути дружини дихання гаряче.  
Бо цілий рік кохані вуста  
Не поцілують, очі не глянуть.  
Коли писатимеш мені листа,  
Палкий поцілунок вклади, Мар'яно!..

\*

Небо вгорі опалово-бліде,  
Розпочинається вдосвіта день.  
Встають Республіки трударі,  
Встають такелажники, токарі.  
Встають машиністи до теплих машин,  
Встають трактористи кінчати клин.  
Сурма гукає на всі кінці:  
— Вставайте, вставайте, швидше,  
бійці! —  
Ковдри миттю летять до ніг,  
Тільки мигтять штапів холоші.  
За п'ять хвилин щоб солдат устиг,  
І якскоріш одягається кожен.

— Одна хвилина, товариші!  
У кого там з чобітьми пригода? —  
Настирливо бійців ворушив  
З годинником у руці комвзвода...

\*

Жовті піски і зелений ліс.  
Біла хатина в полі зору...  
Ми ж очі свої продивились наскрізь  
І бачим тільки стіну забору.  
Мов чорна потвора серед плацу  
Стоїть вона, чобітьми обгупана,  
Не одним бійцем до плачу  
Закаблуками поколупана.  
Черга до Малюти. Готовий він,  
Підтюпцем набирає ходу.  
Так інколи треба робить розгін,  
Щоб кинутись потім в крижану воду.  
Колгоспнику інше згадалось враз,  
Коли уперто повис на ліктях:  
Згадалось йому, як він коней пас,  
Малим пастухом відчув себе миттю.  
Уже ж яких докладав зусиль,  
Щоб на конячку сісти сміливо!  
Як не заходив з боків усіх,  
Як не рвав кобилячу гриву,—  
Аж поки-поки охляп сідав,  
Тоді здавався справжнім героєм!..  
Малюта, як всі,— перешкоду взяв  
І гордовито пройшов перед строем.

Гарно лежати в густій траві  
На полігоні літом.  
Кінчилися заняття стройові,  
Чекаємо на помполіта.

Хай не дивують нікого хрести  
І могилки незвичні:  
Коли до відома довести —  
Вони топографічні!  
Лежать бійці на могилках,  
Покурюють — і ні гадки.  
У кожного зошит у головах,  
Протигаз і скатка.  
Та йде з газетами помполіт,  
Підводимось на команду «встати!»,  
Гойдається над простором полів  
Корзина аеростата...

Неначе захворіли бійці —  
Їх перший тиждень трусила листоманія.  
Писали листи в усі кінці,  
Численним адресаткам — Людям  
і Маням.

І лаявся підтоптаний поштар,  
Складував гору — «будьте неладні!» —  
Пухких конвертів, ставлячи штамп  
Зневажним рухом: «безплатні».  
Листи чужі відкривати боюся,  
Там все, чого хочеш для серця й душі:  
«Люби і не зраджуй мене, Марусе!»  
І через лист благальне: «Пиши!»  
Раз і вдруге бовць зітхне,  
Нічим не зарадиш тут!  
А потім розважно рукою махне  
І візьметься за статут...

Школярка кулемет вивча,  
Модель замка тримає в долоні,  
І батько-командир  
дівча  
Ласкаво хвалить: — Добре, доню!

На все майстерниця ти єсть,  
На все в тебе велика кмета.  
І руки твої зроблять честь  
Складній машині — кулемету.

\*

Хилився колос до землі,  
Зерном тугим ущерть налитий.  
Кусали коней гедзі злі,  
Тривало ще задушне літо.  
Лише один сосновий бір  
Давав бійцеві прохолоду.  
Приклавши до сухих губів,  
Тягнули ми з баклажок воду.  
На гімнастюрках поту сіль  
Лишала дивні візерунки,  
Лише топограф міг усі  
Розшифрувати ці рисунки:  
Горизонталі висоти,  
Плато, річкові перекати,  
Що довелося їх пройти  
І безвідмовно подолати.

\*

Ніч почалася за правилами бою,  
Дощова, ураганна, буряна ніч.  
Звечора парило. Пахло росюю.  
В штабі до ранку горіли вогні.  
Небо обкутали чорні хмари,  
Кроку не ступити, не спіткнутись щоб.  
Гроза надходила фронтальним ударом,  
Скувала фланги і била в лоб.  
Здавалось, артилерія 76-міліметрова  
Почала пристрілку дальніх рубежів...

Солдати чай пили, за п'ять хвилин готові  
Від дощу сховатися в бліндажі.  
Дистанція коротшала, і ми вже знали —  
близько,  
Гарматам па зміну прийде кулемет.  
Гострими кутами ламалась блискавка,  
На мить освітлюючи намет.  
У ковдри закутавшись, бійців лежало  
восьмеро,  
Дев'ята ковдра вільна — пішов у наряд.  
Нам було затишно, над нами не лилося,  
З брезенту, як з броні, скочувався град.

І в пору цю, коли в дужому пориві  
Буря, мов тріску, крутила світ,  
Маленька постать солдата Гриші  
Тінь кидала на порохований склеп.  
Буря не терпить високого опору,  
Плутає антену, ламає дуб.  
І їй найлютіший, запекліший ворог —  
Такий звичайнісінький вартовий,  
Який, мов стеблина, гнеться од вітру,  
А не піддається, випростується знов.  
Буря казиться в люті, безсила  
Вирвать гвинтівку з солдатських рук.  
Вона в пільмі непроглядної ночі  
Смертельну блискавку креше вмить.  
Дощ обложний, густий, без просвітку,  
Дощ пустився на всеньку ніч.  
«Коли намокнеш добре,— подумав

Гриша,—

Тоді розумієш, що значить дах!»  
Думки з'явилися про подушку і ковдру,  
Суше в наметі місце, де гарно поспать!  
Та раптом здригнувся: це ж його хилить  
спати,



Пильність присипляється затяжним  
дощем...  
Та варти він не кине, поки не прийде  
зміна,  
Поки їй свій пост не передасть...  
І ранок надійшов разом з розводящим,  
Що сонце ніс на багнеті своїм.

Рота наступала. Ліва! Ліва!  
Гей, сонечко ясне! Раз! Два! Раз!  
В кожного гвинтівочка готова до діла,  
Щільно одягнутий протигаз.  
Проходили лісом, проходили яром,  
На витривалість був наш похід.  
Од частого дихання потіли окуляри,  
Росою вкривався кожному вид.  
Двоїлись дороги, глибшали яруги,  
Один боєць другого збивав з колії.  
Кроком форсованим йшли годину, другу,  
Десятий кілометр в протигазі йшли.

Та не всі втягнулись. Відстає Малюта,  
Гриша хоче гуму зірвать.  
Але настирливу команду чути  
Командира роти: «Ать! Ать!»  
— Товаришу комроти, дихать несила!  
Не можу! — І з строю вийшов враз,  
Якось істерично вигукнув Слива  
І без наказу здер протигаз.  
Було важко спостерігати  
(Інакше не можна — погодилися з тим),  
Товариші товариша вели на гауптвахту,  
Багнети гвинтівок блищали над ним...

Прийшли з полів закурені,  
Закінчили стрільбу.  
Коли взялись за куриво —  
Вечір був.  
Уже червонозоряно  
Світився Леннамет.  
Бійці почистять скоро  
Надійний кулемет.  
Хвилину, щоб умитись,  
Командир дає.  
Жоден з нас не бариться,—  
У стрій стаєм.  
Як тепло тулитися  
Плечем до плеча!  
Губами студити  
Гарячий чай!  
Як горіх, кусати  
Білий рафінад!  
Смачно уминати  
Хліба шмат!  
Дві години вільні,  
Що хоч, роби.  
Вечірне дозвілля  
Усе тобі.  
Дуже не зайво  
Присісти на диван.  
Товариш кінчає  
Читати роман.  
Над шахами другий  
Хмурить брову.  
Підбира по слуху хтось  
Мелодію нову.  
І в клубі тісно так

Переплелись:  
Статут і белетристика,  
Гітара і лист.

\*

Республіко, що ти могла нам дати  
В напрузі високій тривожних годин,  
Коли в тебе коней прохав нагодувати  
Голодний загін?  
І ти, Республіко, з-під сніжного сувою  
Останній сіна розгортала стіг.  
Ми, потомлені з щасливого бою,  
Ночувать вкладались на п'ять доріг.  
І було смішно, і хотілось плакати,  
Роззувавсь веселий чоловік:  
На одній нозі — рязанський лапоть,  
На другій — австрійський черевик!  
І ми сміялись, і ти раділа,  
Республіко, в цю хвилину тяжку,  
Що отаких синів народила  
На своїм молодім віку.  
Мільйони синів піднімало слово,  
Дужче від нього стискалась рука.  
Це воно нас живило в голод,  
Це воно зогрівало в холод,—  
Слово більшовика!  
Ним, палким, загорявсь охриплий,  
Промовляв оратор воячком.  
Тільки зуби зціпили,  
Ескадрони сипали,  
Небо розпанахували клинком.  
І летіли коні  
У стрічках червоних,  
Грім лунав далеко  
Ще не так давно —

Як по всьому степу ми  
Дерли багпетами  
Царські погони,  
Англійське сукно.

\*

Вперше у світі, скільки воєн чули,  
Мету від бійця не заховано в льох.  
І, може, тому — одна наша куля  
Могла вбивати десятюх!  
Республіко, повнокров'я і міці  
Ти набиралась, як і тепла.  
Молоду тебе в бетон і крицю  
Зодяг п'ятирічний план.  
На призов іти молодим ударникам,  
І з служби вертатись — приходить час.  
Готується батько з Червоної Армії  
(Два роки не бачив) сина стрічать.  
І входить син, подивитись любо,  
Шинельку нову обережно скида.  
Батько пробує сукно на зуби,  
Чобіт розглядає старий солдат.  
І в тім, як шовково лацтяться саржа,  
І в тім, як хром під пальцем хрумтить,  
І в тім, що старий нічого не каже,—  
У всьому, Республіко, твоя міць!

\*

Думка одна — інспекторський звіт —  
Заполонила бійця й командира.  
Тож і не дивно — павколишній світ  
Нам уявлявся стрілецьким тиром.  
Дерева, будинки, окраєць ліска —  
Об'єкти в тирі — тим були й цінні,

Кожен борець через них пропускав  
Лінію прицільну.  
По розташуванню на небі сузір'я  
Вивчали кучність пробойн.  
Зі ста можливих влучити всі  
Заприсягнувся воїн.  
І от в пам'яті світло не гасне,  
Гомін гарячий допізна вночі:  
Справи стрілецької майстри прекрасно  
Вчаться розплутать клубок причин.  
І десь за Збручем тривожно слухало  
Перелякане панство біде,  
Як, небо хитаючи, ахала й ухала  
Важка артилерія наша ДД \*,  
І не один зводив брови, звісно,  
Нервово шарпав себе за вус,  
Коли лунав з прикордонного лісу  
Влучний снайперський луск.

\*

В бліндажі тільки й чути  
Кулі: зу-у-м!.. Кулі: за-а-м!..  
Перемогу здобути  
Добру вишало нам.

Другий день засипає  
Злива куль полігон.  
Відійти не пускає  
Польовий телефон.

Рідко куля заблудить  
І піде в рикошет,

---

\* Артилерія далеского діляння.

Сколупне ґрунту грудку  
На розкритий планшет.

І розходились вісті,  
Переможні, як спів,  
Про червоних армійців,  
Досконалих стрільців.

\*

Лине потоку військового річка,  
Килим розкішний стеле земля.  
Гарцює кавалерія в білих рукавичках,  
Міцно стискаючи шенкеля.

Падають, падають, падають квіти,  
Рожевим дощем обсинають нас.  
Над головами нам щедрі віти  
Привіту й любові трудящих мас.

Проходять майстри піхотного бою,  
З рум'янцем здоровим смаглих облич,  
І айстри пишні песуть над собою  
У дулах снайперських рупниць.

В люках гордо стоять танкісти,  
Прославлені водії машин  
І під веселий мотив гармоніста  
Пливуть по озерах свіжих жоржин.

О квіти, о сонця розлиті озера,  
І на Червоній площі парад!  
Високої вправності стиглі зерна,  
Військової мужності пора!

Ще спали всі. Солодке передрання  
 Проймало свіжістю самотніх вартових.  
 Із трав збиваючи росинки філігранні,  
 У табір вдосвіта вертався Косих.  
 Видпівся табір із ланів могутніх,  
 З привілля щойно скошених вісів.  
 Розміряний і грізний прямокутник,  
 Оточений масивами лісів.  
 О скільки їх, захищених глибоко,  
 Надійних місць на батьківщині Рад!  
 Готових з певністю, на перший поклик  
 Зірвуть брезент з пристріляних гармат.  
 Андрій подумав: як гвинтівок ложа  
 Уклались щільно в гнізда пірамід,—  
 Так сплять бійці тут у наметі, кожен  
 Готовий ворога зустріть як слід.  
 І радісно солдату відчувати,  
 Що завше поміж цих знайомих тіл  
 Своє він місце може відшукати,  
 Набратися і свіжості, і сил.  
 Воно чека його в наметі, вільне,  
 Незаймане, яким лишив у ніч,  
 Воно в шерензі вивчене, постійне,  
 Поміж крутих товаришевих пліч.

### ЕПІЛОГ

Працею мирною живемо...  
 Де ви тепер, командири запасу?  
 Два роки гвинтівок не беремо,  
 Щедро залитих добротним маслом.

Заходьте, друзі учбових боїв,  
Поєми мені без вас не кіпчити,  
Кожен незмінний в справі своїй,—  
Лікар, інженер, учитель.

Один у місті, другий — в селі,  
Чи всі наші в зборі? Мабуть, узнали,  
Чому на моєму скромнім столі  
Стоять не наповнені два бокали?

Наповнимо ж їх! Уверх піднесім  
За службу, за дружбу, що знову нас  
зводить!

Три шпали блискучі носить Косих,  
Тепер комполка на Далекому Сході.

Тісніш притуливши повенький паган,  
Малюта пішов в прикордоння танкістом.  
Спокій Вітчизни оберігать  
Друзі взялися з любов'ю і хистом.

Любі мої, не скажете — чом  
Тінь мені на душу впадає?  
Усе частіше з чужим крилом  
Під наш кордон літак залітає.

Він заблудився, чи так летів  
Пілот з наказу свого начштабу?  
Я бачу на ваших обличчях гнів,  
Щире бажання провчити нахабу.

Знову ми командири тепер,  
На «перший-другий» шикуються взводи.  
Лікар, учитель, інженер —  
Військовими всі були ми зроду!



Славлю, Вітчизно, твій мирний шлях,  
У щасті твоїм і мені буяти!  
О Батьківщино, я сили досяг  
Від будь-кого тебе відстояти!

1934

## ЩОРС

З пошаною шапки зняли,  
Нахмуривши суворі брови,  
На плечі тихо підняли  
Учотирьох труну дубову  
І рушили. Поміж тинів,  
Повз верби давні, поруділі,  
На кладовище шлях чорнів,  
Проліг удаль, осиротілий.  
Чи є що важче у житті —  
Батькам ховать синів забитих!..  
Цвітуть кульбаби золоті,  
І викидає колос жито.

Діди ідуть і матері,  
Ідуть зажурені дівчата  
Востаннє рідних проводжати.  
Хустки біліють на горі;  
Ідуть мовчазні, з рушниками,  
Умиті дрібними сльозами.  
Лиш хлопців поміж них нема.  
Кудись вони поділись піччю...  
І їм би проводжати слід  
Товаришів у путь далеку...  
Але тривожні двадцять літ  
І молодість — це небезпека:

Як партизана, можуть вбить  
Тебе гетьмапці кожну мить,  
У них тепер ти на приміті...  
Іван, як перепел у житі,  
Припав грудьми, і занімів,  
І лиш дививсь на обрій дальній,—  
Себе одкрити він не смів...  
Проїшла процесія печальна.

...Погоню хлопець пригадав,  
Як утікав,— лиху годину.  
Дві ночі в полі ночував,  
А брат розстріляний під тином,  
І двое ще із ним лежать...  
О, не простить він клятим згубу!  
Тоді, щоб краще поховать,  
Найбільшого рубали дуба;  
Посаджений за кріпаків,  
Знущання свідок і сваволі,  
Стояв цей пам'ятник віків,  
Неначе оповісник волі...  
Та воля вистраждана де?  
Руйнує, палить, нищить банда,  
І гине все, де лиш пройде  
Дебелий чобіт окупанта.  
Чи ж у покорі пропадять  
Юнацькій силі молодечій?  
І не вагаючись подавсь  
Іван одразу на Унечу,  
Туди, куди з найдальших сіл  
Притьмом іде голота боса,  
Куди крізь нетрі і ліси  
Прослався людям шлях до Щорса.

У лісі шум, у лісі гам,  
Людей зійшло чимало там,

По одягу чуднім не знати,  
Чи то дядьки, чи то солдати:  
Армійський френч чужої марки  
І поряд — латана чумарка,  
Смушева шапка набакир,  
І тут же зупиняє зір  
Кашкет солдатський, знаменитий,  
Навиліт кулями пробитий.  
А на припоні коні ржуть,  
Траву високу топчуть долі.  
Притулок тут усім дають,  
Хто виривається з неволі.  
Іван Десняк прийшов сюди,  
На спільне вогнище привітис,  
Як сотні хлопців — молодий,  
Як сотні крапчих — непомітний.  
І от далеко заgrimів  
І покотився гук луною.  
У пущі давній задзвенів  
Високий голос чийсь: «До строю!»  
Йдуть командири. Двоє з них  
Дають дорогу молодому.  
І Щорс, у чоботях нових,  
У кожанці м'якого хрому,  
До фронту повернувшись став,  
І заніміло все навколо.  
На повен голос привітав:  
— Червоні козаки, здорбво!  
— Здорово, батьку! — загули  
Дядьки поважні, бородаті.  
— Відкіль ви, люди, прибули? —  
Почав найближчого питати... —  
Порядок пильнувать мені!  
Підтримувати дисципліну!  
Бо ми ж із вами на війні! —  
І пильно оком всіх окинув.

Фронтовика в строю зустрів  
У латахій сорочці чистій:  
— У армії старій служив?  
Гаразд. Підеш артилеристом.  
А ти? — Примітив він давно  
Гладкого парубка з чувалом.  
— Мені, отамап, все одно,  
Аби лиш добре годували!  
— Не монастир у нас. Вертайсь.  
Йди назад, поки не пізно! —  
І очі Щорса стали грізні:  
Йому такий не попадайсь!  
Ось непомітно у строю  
Іван розгладжує свитину,  
Як ворона крило, свою  
На брови напуска чуприну,  
Шумить, як навіжена, кров...  
І Щорс до нього підійшов:  
— Підемо, хлопче, з краю в край  
Зі мною разом воювати.  
У праведнім бою не здай!  
Та тільки ти чого патлатий?  
Постригтись треба...—  
Крок чіткий.

Увесь підтягнутий.

Стрункий...

Серпцеве сонце під кінець  
Сильніше літнього тривожить.  
Червоний ходить багрянець  
На вістрях певблаганних пожиць,  
Що ними спритно так стриже  
Цирульник полковий Ковбаско.  
Ніхто краси не вбереже,  
Приходь, сідай па пель, будь ласка!  
Блискуче лезо, як батіг,

Над вухом у Івапа свище.  
Він бачить біля ніг своїх  
Чужі, дебели чоботища.  
А вище гляне — навісні,  
Хитрепні очі (от задача!),  
Що у кутках тамують сміх  
І заглядають в душу наче:  
— Хіба для цього ти ішов,  
Тікав із дому в партизани,  
Щоб тут старий режим знайшов,  
Щоб зневажалися селяни?  
Солдатський окрик у лице,  
Суворі фронтові закони...  
Хто Щорс? Вчорашній офіцер.  
Учора він зірвав погони.  
На очі партизанські Щорс  
Нехай не папуска туману...  
А коли треба буде що —  
Самі наставим отамана.—  
Стриже, і голить партизан,  
І агітує помаленьку.

У хлопцях у кількох Іван  
Пізнав знайомих куркуленків.  
— За що вам, хлопці, воювать?  
Чи випада дорога з нами?  
Адже незаймапі стоять  
Стодоли ваші з вітряками?!  
— Пусте, Іване! Вийшли дні  
Вкраїну вкупі рятувати!  
Нам їхать на однім коні,  
Все 'дно — ти бідний чи багатий!  
— Так, перше ніж у бій підем,  
Воно порозумітись треба?  
— Спочатку владу заберем,  
А там поділим поміж себе!..

Надворі дощ. Густий, нудний,  
Патьоками на шибки пада.  
Находить присмрек. Затяжний,  
Скорботний вечір листопада.  
У штабі поночі. Один  
Лишився Щорс. Вогню не палить.  
Спочити трохи хоче він,  
Побуть з думками. Вітер вдарить  
В віконницю. Запамотить  
Одірвана солома стріхи.  
Він чує, як ще полк не спить,  
Як тут він, коло нього, диха.  
(Його снага, його любов,  
Найбільша радість командир!)  
Так захотілось, щоб прийшов  
З товаришів хто на квартиру.  
З'явився Зубов.

— Я хотів

Тебе гукать, а ти у двері!  
Оце недавно відпустив  
Я окупантів-офіцерів.  
Хто кликав їх? Прийшли за чим?  
Народ невинний розпинати?..—  
Щорс кашлем заходивсь різким  
І зупинився серед хати: —  
Я так гадаю: час наспів  
Кінчати зброєю розмову...—  
І той ватагу відповів:  
— Що ж, командире, полк готовий!  
Дощеві до світанку йти...  
Лягай, Миколо, хворий ти,  
Та відпочинь як треба, хлопче! —  
І вийшов. Вітер лиш свистить,  
І злива стихнути не хоче.  
Задумавсь Щорс.

Не керував

Великим військом він одроду.  
Хто б із досвідчених сказав,  
Як в душу глянути народу?

...Бої у пам'яті стоять.  
Вагопи збились біля станцій...  
Привіт вождеві передать  
Просили, як прощавсь, повстанці.  
І те, що ворогові гнить  
У Стародубі й під Клинцями...  
В Москву Микола Щорс спішить,  
Увесь захоплений думками:  
Як стане з мудрим віч-на-віч,  
Як поведе він, скромний, річ  
Од українського народу...  
В Кремлі прийняв його Ілліч,  
Почав розпитувати з ходу:

— Більшовики?

— Більшовики...

— Із України?

— З України...—

І потиск теплої руки  
За всіх дорожчої людини.  
І мовив Щорс:  
— Народу гнів  
Переливас через вінця,  
Бо вже до краю придушив  
Нас чобіт кований чужинця.  
І робітник, і селянин  
Подати просять допомогу,  
Бо з партією шлях один,  
Одна з Росією дорога...—  
І Ленін руку зняв з чола,  
Промовивши слова великі:  
— А так. Ніхто нас не здола,  
Як разом будемо навіки!

Ми з вами далі ще підем —  
Дрібні, розрізнені загони  
В полки, в дивізії зведем,  
В могутню Армію Червону.  
Беріться, Щорс!.. — І той підвівсь,  
По-командирськи ставши струнко,  
Весь перед Леніним розкривсь  
Душевно, молодо і лунко.  
Окрилений, патхнений ним,  
Піднятий генієм величним,  
Він Іллічу в житті своїм  
На вірність присягав довічну...

Не спалося довгенько щось,  
А вже в кімнату ранок лине.  
Пригадує Микола Щорс  
Худеньку молоду дівчину,  
Що в ній ніколи не чекав  
Зустріти голову ЧК,  
Грозу мішечників прудких  
І спекулянтів невловимих.  
А він вже полюбити встиг  
Її, з розумними очима...  
Любов, напевно... Бо чому  
Усе частіш про неї дума?  
Чому ім'я дівоче — Фрума —  
Звучить, як музика, йому?..  
«Рука в руці, в життя і смерть  
Чи підеш, подруго, зі мною?..»  
Та раптом двері к бісу геть,  
І вигук п'яний: — За тобою  
Прийшли ми, Щорс! Не ворушись!  
Здавай-но гроші і молись!  
Вже накомандувався. Буде!.. —  
Навколо зброї грізний блиск,  
Немов осатаніли люди...



— Хвилину. Винесу. Пождіть! —  
І швидко з другої кімнати  
Виходить. Зір йому горить.  
В руках занесено гранату.  
І, глянувши на нього, вмить  
Бандити кинулись тікати...

А вранці, сонце тільки встало,  
І бурі наче не бувало.  
Лиш полк стоїть темніший почі,  
І соромно підняти очі,  
Бо легше кожному умерти,  
Аніж ганьбу терпіть. Не стерти  
Її пічим в житті, прокляту...  
Стоїть мовчазно полк, пом'ятий,  
Не виспаний, як з перепою,  
Стоїть бунтарський полк без зброї.  
І Щорс з'явивсь перед полком.  
Поклавши руку на пагана,  
З суворим і блідим чолом,  
Він подивився на Івана...  
Той одвернувся лячно збік,  
На серці певимовна мука...  
Цирульник де? Одразу втік  
І сліду не лишив, надлюка,  
Усіх покинув хитрий лис,  
Коли із бунтом прогоріло...  
— Кому, богунці, піддались?  
Хай вийдуть ваші заводи! —  
Навколо непорушна тиша...  
Щорс по хвилині наказав.  
І вивозили з похмурих лав,  
Неначе жалюгідні миші,  
Злодії, вчора із тюрми,  
І доморослі отамани, —  
Тепер розкрилися самі...

З очей біійців спада омана.  
Сувора вирішальна мить,  
Хвилинка у житті висока...  
І полк вперед ступив три кроки.  
Як вихор, вихопивсь Десняк  
І шапку кида: — Командире!  
Повір у щирість нагу. Як  
Ми можемо виправдати довіру?  
Заприсягасмося тобі!  
Веди, товариш Щорс, у біій!..

І Щорс повів... І де пройшла  
Богунців сила соколина,  
Там груди стомлені звела  
Радянська вільна Україна.  
Шалена віхола мете,  
Без краю мчать буремні тучі,  
І полк на Седнів Щорс веде.  
Нестримний в наступі рішучім.  
Де не чекали — налетить,  
Негадано із тилу вдарить...  
За ним на конику сидить  
Його любий ординарець  
Іван Десняк. Віп вирина  
Із Щорсом завжди серед бою,  
Він щастя більшого не зна ---  
Життя його прикрить собою  
В смертельнім вихорі. Коли ж  
За брата вбитого згадас,  
Іще ніжніше, ще міцніш  
До кулемета прикипає...  
І гайдамацькі у снігах  
Лежать покинуті бекеші!..  
Ідуть богунці по слідах:  
«Не утечеш, гадюко, брешеш!»

Піт витирає рукавом  
Іван в засніженій діброві:  
Це ж хто, оточений гуртом,  
Стоїть під дубом?  
Сиві брови...

І цейсом міря далину...  
Лисяча шуба на ньому,  
Із панських пліч широких знята,  
Папаха трохи набакир,  
По-молодецькому прим'ята.  
В калошах добрих, з нагаєм,  
Що по снігу лягає пишно, —  
Сказать, людина штатська є,  
Так тут зустрій її незвично,  
Вражає командирське щось,  
А що — і не вгадать самому...  
— Василь Назарович! —

#### І Щорс

В обійми кинувся старому.  
Мов батько й син, при всіх вони  
Якнайсердечніш обнялися.  
Бійці дивилися на них,  
Раділи. В непрогляднім лісі  
На зброю, гострену в боях,  
Злітає тихо срібний іній.  
Стіною грізною стоять  
Ялини, від морозу сині.  
Неначе помисел таять:  
Іще згадають воріженьки  
Навальність щорсівських атак  
І обхідний удар Боженка!

Ще на Десні куняла ніч.  
Противник злякано:  
В чім річ?  
Дозвольте, ми свої, панове!

— Ха-ха! Свої! Чернігів — наш!..  
Здавайтеся мерщій без слова! —  
Загнали ворога у кут  
І місто узяли на славу.  
На другий вечір в залі тут  
Богунці дивляться виставу,  
Плечем схилившись до плеча,  
Поставивши між ніг рушниці...  
І пасувається печаль  
На юні похмурнілі лица.  
Співає молодий солдат,  
Знайома хлопцям пісня лине:  
Про тепле серце у дівчат  
І не таке уже вдовине...  
Співав і Щорс. На лікоть ліг,  
Всміхався співакам привітно.  
В кругу соратників своїх,  
Здавалося, яспів він світлом.  
Коли завіса піднялась,  
І ніжність, теплота якась,  
Неначе біля батька, змалку...  
І вийшла з відрами Наталка.  
Неначе приросли до лав,  
Зробилося у залі тихо.  
Глядач тремтів, переживав,  
Як Возний клятий приставав,  
Як горювала Терпилиха...  
І регіт вибухнув навколо,  
Як свиту став латать Микола.  
— Богунцем був би хлопець цей,  
Бідняцького, простого роду...—  
З Наталки не зведе очей,  
Не намилується на вроду,  
Не заспокоїться ніяк,  
Чекає зустрічі Десняк...  
Він то підійде до вікна,

То ближче біля сцени стане.  
Уже довідавсь — хто вона:  
Акторка, на ім'я Оксана.  
І та йому сказала: — Жду.  
Там, біля лиши, у саду...

Глибока ніч. Із висоти  
Спокійно сяє місяць пізний.  
І сад замріяний застиг  
В полоні тихім, білосніжнім.  
Лиш зорі високо горять.  
Пушинки інею блискучі  
Із гілок інколи злетять.  
Алея липова дрімуча...  
Як перший сніг, його любов,  
Така незаймана і чиста,  
Він не надивиться, либонь,  
У сині очі променисті.  
Вже треба бути їй. Нема!..  
На сході завидніє скоро.  
А там і коней підіймай,  
В похід мерщій готуйся...

*(Оксана з'являється перед ним).*

І в а н  
Зоре!

О к с а н а  
Мій місяцю! Як ясно тут!  
Давай же пройдемо в алею...

І в а н  
З тобою хоч куди піду...  
Оксано мила, будь моєю!

З усіх чернігівських дівчат  
Ти найвродливіша, найкраща...

О к с а н а

А ти співаєш умієш влад...

І в а н

Коханням, люба, мучить нащо?  
Скажи, що хочеш, — я зроблю...  
Хіба не віриш, що люблю?

. . . . .

Як гарно сонце зустрічат!  
В саду іскрять сніги рожеві.  
Недовго, мріючи, стоять  
Удвох з дівчиною бійцеві.  
Недовго в любовях горіть,  
З лиця жагуче пити вроду...  
Уже в полку горніст сурмить,  
Гукає хлопця до походу.  
Рушає військо. Коні ржуть.  
На передки їздові сіли.  
Вже по дорозі пристають  
То тут, то там бійці спізнілі;  
Спішать вони мерщій до строю,  
Пройшов загін передовий.  
Та Щорс з усмішкою ясною  
Не повертає голови  
На їхні погляди лукаві...  
Іванові то й слова навіть  
Не кинув. Хоч той щиро мріяв,  
Як батьку, розповісти все...  
Богунці рушили на Київ,  
Пішли Чернігівським шосе.

Іти і холодно, і слизько  
В завирхені січневі дні,  
Та наступа радянське військо  
В одній колоні похідній.  
Позаду — Димерка, Козелець,  
А попереду — Бровари.  
Проходили без бою села,  
І під червоні прапори,  
Під більшовицькі серп і молот,  
Під зірки промені ясні  
Писалась в добровольці молодь...  
Здавались вражі курені.  
І Щорс, піднявшись на стремена,  
Вже охопити ледве міг  
Полки радянські незліченні.  
На Київ шлях знайомий ліг.  
В атаку кинутись, грудьми  
Прорвати ліс під Броварами...  
В автомобілі у цю мить  
Петлюра мчить. У нього намір:  
Затримати більшовиків,  
Життям накласти, а не здати...  
Угору владний рух руки:  
— Це доки будем відступати?  
Добродії! Рішучий час!  
За вами, пам'ятайте, Київ!..—  
І огризнулися ще раз  
Стрільці, бандити січовії.  
Та їх курінь під корінь вцент  
Уже нищівним збитий градом.  
І другий, вогняним дощем  
Политий густо, пада рядом.  
— Вперед, богунці! — чути крик.  
— За владу Рад! — І смілим летом  
В шалений, збурений потік  
Сам Щорс промчав із кулеметом...

Біжить полковник Балбачан:  
— Більшовикам здалась частина!..—  
Петлюра казиться: — Мовчать!  
Чом не стояли до загину?! —  
Ріденький полк ще фланг тримав,  
Гармати з берега гриміли,  
На Фастів отаман тікав  
В закритому автомобілі...

Легкий морозець. День ясний.  
Ажур моста над головою.  
Дніпро у мареві весни.  
Рідніший Київ після бою!  
Не Лавра дзвоном золотим  
Полки радянські зустрічала —  
Робітники назустріч їм  
Виходили із «Арсеналу».  
Деревороби, теслярі  
(Уже не бачились давненько),  
Прийшли товариші старі  
Свого зустрінути Боженка.  
На тротуарах людно скрізь,  
Немов затиснуте в лещата,  
З Печерська по бруківці вгиз  
Виходить військо на Хрещатик.  
Микола Щорс. Замріявсь він  
На конику на вороному:  
Чи так давно бідняцький син  
Учитись приїжджав із дому?  
Несмілим юнаком вступав  
В незнапе, дивовижне місто,  
У парках, вулицях блукав...  
Юнацькі мрії променисті  
Здіймалися тоді летіть  
Аж понад київські тополі...  
Та довелось їх зупинить



У фельдшерській військовій школі.  
І хоч у Києві він жив,  
В навчання залюбки поринув,  
Вони йому були чужі —  
Оті всі розкоші, вітрини,  
Тепер розбиті. Десняку  
Говорить Щорс (той їде рядом):  
— Наказ віддати по полку:  
У місті навести порядок!  
Заскрити вікна. Київ наш!  
Війну закінчимо, Іване,  
Захазяйнуємо. Хіба ж  
Таким радянський Київ стане! —  
І ще в той день наказ яснів,  
І волю щорсівську читали:  
Переселити буржуїв  
З квартир багатих у підвали...

Нестримну радість робітничу  
І хазяїв запеклу лють,  
Їх перелякані обличчя  
В той день Івану не забудь...  
Він свідком був, як пезабаром  
Уверх задерті піжки столу,  
Зелений фікус з самоваром  
У Липки їхали з Подолу \*,  
І навпаки — спускався впиз  
Наповнений багатством віз.  
І керував усім Десняк,  
Помкоменданта. З цього гордий.  
З думок лише не йде ніяк

---

\* Л и п к и — колись аристократичний район Києва.  
П о д і л був заселений переважно робітниками.

Один на виселення ордер...  
На Левашовській. Особняк...  
Він подзвонив. Коли ввійшов, —  
Шинель побачив генерала,  
Червоної підкладки шовк...  
І чи здалось йому, — стояла  
В одній з кімнат, біля дивана,  
В знайомім платті голубім  
Неначебто вона, Оксана!..  
Мабуть, здалось... Бо перед ним,  
І не помітив звідки, власне,  
Огрядний, із обличчям злим,  
Будинку опинився власник...  
Наївні, мрійливі свої  
Іван ладен проклясти очі,  
Що образ бачили її  
У кожній постаті жіночій.  
Так знульгувавсь за нею, жде,  
А де шукать її — не знає:  
Вона то з'явиться на день,  
То тижнями її немає...

*ЛИСТ ЩОРСА З ФРОНТУ  
ДО ДРУЖИНИ*

«Люба Фрумочко! Я трохи прихворів...  
Та ти не хвилюйся, не думай там...  
Мене непокоїть — ось місяць скоро  
Немає від тебе листів, телеграм!  
Чи, може, звістка твоя не докинеться,  
Не вженеться за наступом військ?  
Учора були у Жмеринці, Вінниці,  
Сьогодні берем Новоград-Волинськ.  
Я хочу, мила, таке сказати,

Ще попереду найтяжчі бої...  
Але нікому нас не здолати,  
Коли командири будуть свої,  
Потрібна школа майстерності бою...  
Та годі... розписався. Можеш уявить,  
Як скучив, дружинонько, за тобою,  
Здається, не можу без тебе жити!  
Ти — радість моя, ти мені — нагорода  
Чи не найбільша, яку заслужив...  
Я всього себе віддав народу,  
Для нього тільки боровся і жив.  
Тому я лише перемоги знаю...  
Я весь — як натягнута струна  
І буду триматись таким до краю...  
Та тільки ти, кохана, одна  
Можеш зарадити моїй утомі,  
Силу свою надихнуть молоду.  
Люба моя, приїзди в Житомир,  
Як сонце, тебе я, кохана, жду!..»

Липнева спека. Сінокіс.  
В якійсь дрімотливій утомі,  
Злегка похитуючись, віз  
Пливе самотньо на Житомир.  
Старі низенькі флігельки  
Немов присіли з переляку:  
Чи то підтвердились чутки,  
Що вже пішли білополяки?  
Чи вільно вийти погулять  
Дівчині молодій із дому?  
Та вже друкарки стукотять  
З відчинених дверей губкому...  
І телефонів передзвін...  
Нервовий стрекіт мотоцикла...  
Проходить щорсівський загін.  
Житомирці таких не звикли

У себе хлопців зустрічати,  
У дні напружені оці,  
Одягнених, немов на свято,  
У хром узутих молодців.  
Як сонце, сяють музиканти,  
Вогнем веселим грає мідь.  
І як було не полюбить,  
Немов синів своїх, курсантів!  
Тут Щорс живе. Його це дім,  
Але господаря немає,  
Лиш бусел у своїм гнізді,  
Як сторож вірний, калатає,  
Над садом неба голубиць,  
Як жар, червоні вишні спіють,  
І видно добре, далобі,  
Як рясно яблука кругліють.  
Замріяно спиняє хід,  
І тихо на душі у Фруми:  
Інакшим їй здається світ,  
Вона усе частіше дума,  
Як по-новому жить почнуть  
В сім'ї своїй комуністичній...  
Їй тихі ночі не забудь,  
Такі короткі і незвичні.  
Миколі з ранньої зорі  
Вже не лежиться і не спиться,  
І він швиденько у дворі  
Глуздає вороного Пірця.  
Чи ж докорять йому, коли б  
Не хворий, втомлений надміру?  
Буває, по дванадцять днів  
Він не приходить на квартиру.  
Чекає Фрума, щоб як слід  
З дороги милого зустріти,  
Та поки прийде він, обід  
Устигне весь перекипіти.

— Ну, почекай лишень, дарма...—  
Ображена, гука бабусю: —  
Я пообідаю сама,  
Миколи, мабуть, не діждуся...—  
Нехай... Вона уже знайде  
За все, за все йому сказати!..  
Коли нарешті він іде,  
Знайомий, милий, бородатий.  
І тільки очі... Глянуть в них —  
І сили сердитись немає...  
Сьогодні він спочити міг,  
У штаб ніхто не викликає,  
Нікого більше у саду,  
Над ними яблуні і груші.  
Співзвучність настрою і дум,  
По-щирому розкриті душі...

Щ о р с

Як тяжко, Фрумо! Не тому,  
Що знов на горизонті хмари,  
Антанта в безумі свому  
Готує сили для удару;  
І тапки плє, і літаки  
Своїм лакузам — все задарма!  
Я вірю у свої полки,  
Я став і не зійду з плацдарму!

Р о с т о в а

Я певна, милий. Що ж в ці дні  
Тебе, не знаю я, тривожить?  
Відкрийся, розкажи мені...  
Чи хтось із Реввійськради, може?

Щ о р с

Ти угадала. Саме час  
В годину, надто вже похмуру,

Прислати Троцькому до нас  
Якусь непевну інспектуру...  
Про партизанщину товчуть,  
Знаходять ніби спецоїдство,  
Загрожують (того і ждуть)  
Почати проти мене слідство,  
З дивізії усунуть... Сміх!  
Мене б це менше хвилювало,  
Та от що дивно: після них  
Роботи більше трибуналу...

Р о с т о в а

Так, так. То зрадники зійшлись.  
Їх виведуть на чисту воду...  
Твої стремління видні скрізь,  
Любимі, визнані народом,  
Їх знає партія і твоїй  
Талант шанує полководця.  
Ти хвилюватися не смій...

Щ о р с

Та як, скажи ти, не бороться?  
Наказ одержав: на прорив  
Послати дивізійну школу!..  
Я по начальству відповів:  
«Чого вона вам очі коле?  
Не дам я школи. Бо люблю  
І кожним там курсантом важу.  
На смерть коли її пошлю,  
То сам із нею першим ляжу...»  
На смерть... Не сходить вона з дум,  
І як передчуттю зарадить?  
Ніхто не скаже — де впаду?  
Від кулі чесної чи зради?..

. . . . .

Ожив, проклятий, знахабнів,  
Оговтався Петлюра Симон.  
Підступний, помисел таїв:  
У Києві зустріти зиму.  
Зібрав розбиті корпуси,  
Змайстрячив з Польщею угоду:  
Лани їй, надра і ліси  
Уздовж і впоперек розпродав.  
Здійснилося, про що він марив  
В годину неудач важку:  
Південний фронт наш під ударом,  
І військо Щорсове в мішку  
Одрізане. Йому, Петлюрі,  
Судилось занемог затигнуть...  
Тепер він може гнів похмурий  
На залицяння обернуть:  
Відозви шле усьому люду,  
Та чує в відповідь: «Іудо,  
Ти краще киць народ мутить  
Та нас, богунців, стережися,—  
Тобі штанів не доносить!» \*

Евакуація. Весь день  
Щорс ходить пружно по перону.  
Розмірено на Коростень  
Він відправляє ешелони.  
Здас Житомир, щоб звільнити  
Всю Україну опісля...  
Доносить запах м'яти вітер,  
І пахне осінню земля.  
Багатства хліборобам зичить,  
Так щедро кров'ю полили...  
— Товариш Щорс! Боженко кличе...  
Просив, негайно щоб ішли...—

---

\* З листа-відповіді щорсівців Петлюрі.

Щорс подивився мовчазливо  
І наче смерть зробивсь блідий...  
Таким любимого начдива  
Іще не бачив вистовий...

*(Боженко лежить тяжко хворий.  
Коло нього Щорс і командири).*

Б о ж е н к о  
Прийшли? Підсувайтесь ближче. Сідайте  
ось тут, на ослин!  
Спасибі вам, любі друзі, приїміть від старого  
поклін!

Спасибі, богунці хоробрі, і, Щорсе, ти руку дай!  
Що зановім перед смертю, колись у житті  
згадай...

Вікно відчиніть — задуха! Сонця більш і тепла!  
Шпигунку ловіть, Оксану, — невже та змія  
втекла?

Чи ж так умирать збирався? Не можу собі  
простити!  
Кулі в бою шаленім не сміли мене зачепить...

Рубаки такого не бачив, щоб шаблю на мене  
звів...  
А от умираю, такий вже кінець недоречний  
наспів...

Що не зробив, не встигнув, — заповідаю вам:  
Першим ділом Петлюру хотів я повісити сам...

Хай би метлявся на бантині, здалека видний  
тим,



Хто позмагатись посмів би з дужим народом  
моїм.

Війна закінчиться, і сядуть усі командири  
за стіл,  
Випо по чарках розіллють і хліб розламають  
цвпїл.

І хочу я думати, друзі,— не все проковтне  
пїтьма.  
Із вас хтось підніметься, скаже: «Боженка  
між нами нема.

Боровся, як треба герою, не можна його  
забуть...»

І я лиш тоді в могилі зможу спокійно заснуть.

Хай, може, не так, як треба, зробив я останній  
крок,  
Та з смерті моєї, друзі, візьміть для життя  
урок...

Не вірте в зрадливу тишу і ясність безжурних  
днів.

І вам доведеться немало зустрінути ворогів.

Підлоти такої немає, яку б не вчинили вони,  
Чужих держав диверсанти, зрадшики, шпигуни.

Сонце заходить. Червоне. От уже й день погас...  
Сини мої, поцілуйтесь, прощення прошу у вас!

Простіть, що кому заподіяв, а я вже собі  
не прощу...  
На тебе, Миколо, лишаю мені дорогу Таращу.

Як батькові, чесно і вірно буде тобі служити.  
Умру, моє тіло візьміте, в дубову труну  
покладіть.

З усіх дерев на світі найбільше любив я дуб,  
Могилу мені насипте високу в міському саду.

Щоб крона зеленого листя по світу широко гула,  
Щоб добрая слава навіки лунала про наші діла...

Коли про смерть почув Десняк,  
Не передати, що одразу  
Обурений відчув юнак:  
І гнів, і сором, і образу...  
Як міг її не розгадать,  
Акторки, вперті намагання  
Все розпитати, все узнать,  
Двозначні натяки, признання?  
Роззявив рота... Проглядів...  
Та хто йому повірить може?  
Він розібратись не зумів  
В облуднім плетиві ворожім,  
Що безнастапно скрізь плетуть...  
Та вже кінець! Тепер! Отут же!  
На нього більше хай не ждуть,  
Із нього сходить простодушша,  
Не буде щастя відчувати  
Він, поки житиме, ніде,  
Поки петлюрівку прокляту —  
Живу чи мертву — не знайде!..

Б'є північ сонна в мідь важку.  
В казармі світло погасає,  
Поклавши руку під щоку,  
Їурсант спокійно засинає...  
А поруч триста хлопців з ним

В просторій чистій спочивальні  
Неповторимі бачать сни,  
І на сторожі їх днювальний...  
Щорс тихо двері прочинив,  
Ввійшов, спитавши: «Сплять орлята?»  
І той ураз оторопів:  
Це, може, школу підіймати?  
Та Щорс Микола прояснів,  
Щаслива усмішка блукає.  
Іде між ліжками начдив  
І ніжно ковдри підтикає.  
Він зупиняється на мить  
І так про себе тихо мовить:  
— Сипи мої любими, спіть.  
Мужнійте, сильні і здорові!  
Ще б вам рости... Та час не жде,  
Залишить мусите казарму,  
Із вами завтра Щорс іде —  
Такий наказ є командарма! —  
Він обернувся, щоб сказати  
Уже похмуро, сухувато: —  
Днювальний! Завтра рівно в п'ять  
Курсантів треба вам підняти!..—  
Не спиться Щорсу. Пізня ніч.  
Він вийшов за хвилину з хати.  
Кругом затемнені вогні.  
Сховався до льоху обиватель.  
Ось міст і річки тьмяний блиск,  
Лунають дзвінко Щорса кроки.  
Кашкета знявши, подививсь,  
Понід мостом біжать потоки,  
І з шумом, з гуркотом страшним  
Злітає вгору піна біла,  
Аж міст здригається під ним...  
Та водам похитнуть несила...  
«Чи не опорою такою

Плацдарм стоїть? — подумав Щорс.—  
Шаліють вороги злобою,  
Але потуги їх піцо!  
Кого на поміч я позову?  
Самим добитись треба зламу...»  
Тримає напрям на Москву  
Орджонікідзе з латишами.  
Ліворуч — б'ються моряки,  
І з ними в Астрахані Кіров...  
Це ті були більшовики,  
В яких він, як у себе, вірив.  
Чим закінчиться завтра бій?  
Хоч переможе, хоч загине!  
Полки поляжуть в боротьбі,  
А Коростеня він не кине!  
Умре, а не віддасть плацдарм!  
Іще бійців у нього досить  
Нищівний нанести удар!  
Світало. Тиша. Передгрозя...

Тридцять серпня. Тоскний день.  
Звелось сонце вогнелике.  
Удосвіта на Коростень  
Пішли у наступ синьошлякі.  
В гарматнім громі і в диму,  
Уперті, хижі, озвірілі,  
Вони хотіли взяти мур...  
Та сила не здавалась силі.  
І Щорс усюди устигав:  
У першій лаві, з кулеметом,  
Петлюрівців нестрямно гнав,  
Наводив божевільний трепет.  
Його відвазі молодій,  
Здається, не було зупину.  
Та от на флангу перебіл,  
І він туди востаннє кинувсь...

Глибока непорушна тьма,  
Івану не йнялося віри,  
Що з ними Щорса вже нема,  
Більш не почують командира...  
І віп, хитаючись, подавсь  
Туди, де в Коростень дорога,  
Туди, де вбитий Щорс зоставсь  
І де гукала перемога...

Зайнявся ранок в тумані,  
На сході бродять хмари сині,  
Крізь них у скорбній тишині  
І сонце виглянуть не в силі.  
Лиш ледве обрій золотить,  
І ллються промені печальні  
В трупу, що в квітах вся стоїть,  
На жінку, що неначе снить,  
На непорушене мовчання.  
Як стала вчора в головах, —  
Так цілу ніч стояла Фрума  
З глибоким болем у очах...  
Про що вона, сердешна, дума?  
Коли, як дотик вітерця,  
Далеко й шіжно пахнуть квіти,  
Коли несуть їх без кінця  
З усіх усюд старі і діти.  
Курсанти ось стоять бліді —  
Любима дивізійна школа,  
В них під очима сліз сліди,  
Вони ж не плакали ніколи!  
І тихо поїзд підійшов,  
Повивши груди чорним крепом,  
Кого везе — віп знав немов,  
Востаннє Щорс проїхав степом.  
Ліси і ріки проминав,  
Поля любимі України,

Де за війну напам'ять знав  
Усі яруги і долини.  
Де він життя віддав за Ради,  
І де ще досі ллється кров.  
І Щорс під гуркіт канонади  
Проїхав тисячі верстов...  
Туди, на Волгу, де блакить  
Не затирили ще грізні хмари.  
Там поїзд випало спинить  
У місті тихому, в Самарі.  
Зійшов на небо молодик  
І мов прощальний промінь кинув,  
З героєм попрощавсь навік,  
І засинали домовину.  
Глибока тиша навкруги.  
Чутно було, як кожен дихав.  
— Спи, полководцю дорогий.  
Спокійно буде тут і тихо... —  
Та, наче доказ явний всім, —  
Про тишину немає мови,  
Війна не кінчилась зовсім, —  
Почувся гуркіт тридцятирічних.  
Звелися друзі і до лав  
Пішли у ніч, відважні, вперті.  
На бій останній Щорс гукав —  
Усім життям своїм і смертю...

### *ЕПІЛОГ*

Проїшли роки. Нестримний біг  
Нікому їх не перейняти.  
Вночі глибокий випав сніг...  
Як Щорс загинув — йшла тридцята,  
У сьайві, блиску молодім,  
Зима привабна і хороша,

Під небозводом голубим  
Лягла незаймана пороша.  
Кущі тернисті вдалині  
Були до гілочки яскраві.  
Сліди у ліс якісь чудні  
Здались начальшику застави:  
Йому країна доручила,  
Полковникові Десняку,  
Од наліїв війни уміло  
Тримать кордони на замку...  
Послав роз'їзд (звичайна річ —  
Під перший сніг на прикордонні...)  
Ах, перший сніг! Його в цю ніч  
Побачив в себе він на скронях...  
Навхрест застебнуті ремні  
Ще зберігали легкість стану.  
Та ще по усміщці одпій —  
Пізнати Десняка Івана.  
Недавно її та його впізнала...  
Оксана... Вже стара з лиця...  
Хоч як шпигунка не кружляла,  
Свого таки дійшла кінця.  
Шукав її в усьому світі —  
Й великий звір попав у сіті...  
Дорога склалась пелегка  
У змазі славній з ворогами...  
За те і груди Десняка  
П'ятьма сіяють орденами.  
Хоч рани інколи болять,  
Та радісно, присмно знать,  
Що кров пролита недаремно!  
Майбутньому вона, священна,  
Життя дала, розгін дала.  
У людях втілені знаменні  
Минулі щорсівські діла.  
І полководець в наші дні

Підносить гідно честь держави —  
В'їжджає в Київ на коні,  
На вічнім пам'ятнику слави.

1940—1955

## ГЕНЕРАЛ ОРЛЕНКО

Зимової ночі,  
В морози, в імлу  
Гуляє Орленко  
В ворожій тилу  
*(З партизанської пісні)*

Здавалось, дихати йому  
Немає чим од сажі, диму.  
Все загорталось у пільму,  
І небо хмарами рудими  
Котилось, бігло за вікном,  
Яке здригалося од грому.  
Вже ворог сунув напролом,  
А він не покидав обкому.  
І прислухався секретар —  
Чи ешелон пішов останній?  
Чернігів, кинутий в пожегу,  
Горів, мов книга стародавня.  
Тисячолітні сторінки  
Гортались варваром на попіл.  
Орленко стиснув кулаки:  
— Тобі це, Гітлер, не в Європі!..—  
Здобув у сейфі кілька справ,  
Віддав вогню листи, папери,  
Незчувся — перед ним стояв  
Вершинін — комісар — у дверях:  
— Ти вже готовий? Можна в путь?



Збирайся швидше, Олексію,  
Машини в ліс останні йдуть... —  
Орленко відповів:

— Падію

На тебе, друже мій, кладу —  
Заміниш людям командира,  
А я по області піду,  
Піднімля наше перевірю...

Впочі під дощ понав і змок,  
Сушивсь, зігрівшись у стозі,  
Не спалось довго від думок,  
А сонце стрінув на дорозі, —  
До ближчого району брів.  
Навколо у цей час нікого.  
Неначе в полі хто розлив  
Наною теплою, густою —  
Так пахло літо. Та хліба  
Даремно гнули вниз колосся,  
Гриміла інша молотьба,  
Такої світ не відав досі...  
Молотники, жінці отам...  
Та й тут, в яку заходив хату,  
Довідувався швидко сам,  
Що син і батько з автоматом  
Пішли до лісу вчора... «Так!» —  
У вуса посміхавсь Орленко.  
На ньому кепка і піджак.  
Побиті чоботи. Давненько  
Не голений. Хто зустрічав —  
І в думку не прийшло б нікому,  
Що з смілим вогником в очах  
Пішов то секретар обкому...  
З людьми посидів, постояв,  
Погомонів яку хвилину,  
Про гітлерівців розпитав,

Про партизанів іскру кинув —  
Й подався собі. А вже горить,  
Із іскри полум'я бушує:  
Убитий комендант лежить,  
І староста не коверзує...  
Монтером міг себе назвати,  
Незадоволеним і хмурим,  
Що вийшов лінію справлять  
У ніч тривожну після бурі...  
Хто б незнайомий запитав —  
«До свата» пробиравсь, «до кума»...  
За цю мандрівку секретар  
Життя своє все передумав...

Йшли полонені. Хто вони?  
Петру хотілось розгадати.  
Хтось малодушний втік з війни?  
Віддав себе на милість ката?  
Отой? Отой? Нема таких...  
Їх лейтенант пізнати б міг.  
Хіба ця дівчина? Ця мати?  
За непокору, знає, в ніч  
Фашистський звивсь над ними бич,  
Погнав невільників із дому...  
І Ростальний Петро між них  
Іде у натовпі густому.  
Повірить він ніяк не міг:  
Невже життя скінчить на цьому?  
Ще крил не встигнув розгорнути,  
А вже на нім певолі пута...  
Він застогнав. Так пить хотів!

Рукав увесь в крові змокрів,  
Зробити треба перев'язку...  
Та темно в клуні. Спали всі,  
Хто де приткнувся, де присів,

І Ростальний упав на в'язку  
Соломи прілої в кутку...  
Забув свої турботи, болі,  
Бії закінчився нашвидку...  
І він один, один у полі...  
Даремні розшуки своїх.  
Вже наздогнати фронт не міг.  
Страшне болото Березані...  
Над ним фашиста хижий зір...  
Допитувався: — Офіцір? —  
І далі все, як у тумані...

«Померти краще!» — думав. Так,  
Він також міг життя б віддати,  
Як вчила школа, вчила мати,  
Як у книжках читав юнак...  
Але певже йому не жити?  
Дорогу кату уступити?  
Той був би радий обігнать  
Уже на першій перегопі...  
А ще ж годилось почекать —  
Чиї то перші прийдуть коні?  
Нам порятунок звідусіль,  
І маить ліс плащем зеленим.  
В своїм краю, між рідних піль,  
Не можна бути полоненим!  
— Тікай, браток! — шепнув сусід  
І зник одразу, тільки глід  
Хитнувся тихо над кюветом...  
— І я по вашому сліду!  
Хоч утечу, хоч упаду.  
А не піду під пістолетом! —  
На волі!.. Воля! Тридцять літ  
Він пив її з річок, із моря,  
Він обіймав широкий світ,  
Він обійшов усі простори,

Він дихав вільно, квіти рвав,  
Росу збивав у чистім полі,  
Учився, прагнув, будував,  
Про завтра думав і не знав,  
Яке то щастя — воля... воля!  
На північ взяти. Там гримить...  
Пересікти мерщій дорогу...  
Світало. Як рука болить!  
І Ростальний звернув до стогу  
І здивувався. Подорожани,  
Не криючися, близько йшли...  
— Куди йдете, ви «партизани»?  
— Ми на Воронеж курс взяли,  
Як хочете — ходім із нами,  
Коли ви чесні — шлях один!..—  
Так легко йти з товаришами,  
І швидко познайомивсь він —  
Всі комсомольці з «Арсеналу»...  
Гуртом і йшли собі помалу...  
Стояла осінь. Дивний час.  
Але по золотій пшениці,  
Щоб більш вона не піднялась,  
Пройшлась воєнна колісниця.  
Вдавила стиглеє зерно,  
Зелений луг засипав попіл.  
Хай непокори знамено  
Бує там, де тліють кони,  
Де сад стояв. Хай дим і згар  
Отруять ворогу легені...  
В'ялить Петра нестерпний жар,  
Пече його жага шалена,  
І світ в очах поплив чудний,  
Здалось йому — у безвість тоне...  
І похилився Ростальний  
На руки друзям, непритомний...  
Зів'яв ураз, пополотнів...

— Багато втратив, бідний, крові!..  
— В селі сховаєм у дядьків,  
Хай набирається здоров'я...

Лісу, ой лісу в тайзі Алтаю!  
Кедрів і дуба край золотий.  
Марить Петро, у дитинстві блукає,  
Бачить на Бії кипучій плоти.  
Рвуться, як птиці, прип'яті поропи,  
Батько-лоцман лаштує їх в путь.  
В серці юнацькому радісні дзвони,  
Як же далеко вниз попливуть!  
Вири, пороги їм обминути,  
Там небезпечна бистринь, крутоверть...  
Тільки подумав — кинутий люто,  
В прірву летить з головою. І смерть  
Тихо Петра заколисує снами,  
Вже не пручайся, нещасний, кінець!..  
Скільки води помісив кулаками,  
Як на поверхню не дерся плавець —  
Все надаремно. Рятунку не видно.  
І раптом просвіток, видіння ясне...  
Хтось нахилився, наблизився рідний...  
— Мамо, мила, ти чуєш мене?  
— Чую, чую... Чого, сипочку?  
Марив ти страшно, увесь спітнів!  
Дай на суху зміню сорочку,  
Добре, що жар тебе відпустив!  
Нічку стоглав ти!...—

Очі розплющив.

Марить і досі? Синіє вікно.  
Як залюбки він смакує цілюще  
Слова співучого добре вино...  
Так, Україна... Фронти і пожари,  
Небо на заході грізно бліде.

— Де я, скажіть! — посмутнів,  
наче хмара.  
— Ти не хвилюйся. У добрих людей...  
Десь і сипок мій, немає зна́ку,  
Де він воює, живим би вернувся...—  
Матері рідні усі однакові,  
Серця якої хто б не торкнувся!  
В горах Алтаю, в степах України  
Чи Білорусію рідну назву...  
— Фашисти стоять у селі нашим, сину,  
Кажуть, взяли Ленінград і Москву...  
— От і неправда! Мовчи, як не знаєш!..  
(Очі, як терен, мигнули в пільмі).  
— Хто там такий? А виходь! Визирає!..  
— То залишився найменшенький мій.  
Звати Мишком...—  
Засоромивсь хлопчина.  
Чоботи батькові, довгий кожух.  
По-парубоцькому в'ється чуприна.  
— Дядю, видужуйте! Щось вам скажу...  
— Що? —  
Він видужував.  
Міг вже ходити,  
Сила колишня верталась до рук.  
Міг допомгти полукіпок збити,  
Дров нарубати, прибити каблук.  
Темної ночі бравсь за гвинтівку,  
З хати виходив. Таємний ліс  
Кликав його туди на зимівку.  
Фронт одкотивсь далеко. Пришлі  
Звістку Мишко, що озброєні люди  
Бродять у лісі. Настане пільма —  
Німці колотяться. З хати — нікуди,  
Щоб не убили. Життя їм нема...  
Що доповів йому хлопець тихенько:  
З хати до хати йде по селу —

З військом прибув генерал Орленко  
Допомагати народу в тилу...

Як же Петру до нього дістатись,  
Вийти на промінь у темінь важку?..

— Ну, мій хлопчино, будем  
прощатись? —

Руку гарячу потиснув Мишку.

— Ні, я з тобою. Хто вкаже дорогу?

— Он ти який! А я і не знав...

— Я доведу і до штабу самого... —

Тихого вечора ліс їх сховав.

Сюди ступить боїться фріц,  
Про ліс недаром ходить слава...

У сніжнім затінку ялиць

Стоять невидимі застави.

І дуб піднявся вартовим,

Гілля своє простерши низько.

Чатує поруч вільха з ним,

Пильнує молода берізка.

Не пустить терну гущавінь,

Чужому зовсім непроглядна,

Лиш часом птиця кине тінь

І струсить сніг із сосон ставних.

Не підступитися ніяк...

Хіба що дошкуляють танки,

Та інколи лихий літак

Із кулемета по землянках

Розрядить стрічку наугад —

Та й що по тім? Тут Лісоград!..

Тут не побачиш димарів,

Не побудовано палати.

Лиш виглядають з-за кущів

Завжди заряджені гармати.

І кулемети-станкачі,

Від снігу ряднами прикриті,

Готові вдень і уночі  
Вогонь по ворогу відкрити.  
Складне й просте живуть улад.  
Тут ще однаково надійні  
І найновіший автомат,  
Й гвинтівка давня трилінійна.  
І швидко Ростальний з Мишком  
Були своїми у родині,  
Хоч коло коней з батіжком  
Ходити випало хлопчині...  
Усіх зібрав дрімучий ліс  
Тісним, але незрадним колом,  
І примостився гармоніст  
На грізнім ящику із толом.  
Про що ти гратимеш, скажи,  
Із хлопців хто підкаже, може?  
Як до війни в колгоспі жив,  
Та ворог клятий потривожив —  
Палити, убивать прийшов...  
Тож смерть за смерть і кров за кров!

Далеко фронт. За ним — окопи, ями  
Та дріт колючий, що терном повивсь.  
Тут ще недавно гримало боями  
І до останнього звитяжець бивсь.  
Завзяті люди не по серцю гаду,  
Не вбережешся — то уб'ють якраз...  
З'явивсь на стінці із фашистським

рядом

Орленка-генерала контрнаказ:  
«Ні грама хліба німцю!» Незабаром  
Чужинець лячно заглядав у двір,  
І воля партизанська, як плагбаум,  
Гробижництву лягла наперекір.  
Із кожним днем росла народна сила —  
Нападникам заклятим вірний скіп.



Петрові спери було незрозуміло:  
Ну, як то армією звать загіп?!  
Собі звання присвоїть генерала,—  
Такий довкола ширить поговір.  
Хоч це і в лісі, а проте зухвало...  
— Неправда ж це, товариш  
командир! —

Орленко засміявся:

— Милий друже!

Не бачиш думки месницької лет...  
Та, хочеш знати, як ніколи дужі,  
Уже ми завтра рушимо вперед!  
Нехай фашистам армія присниться,  
А значить — розмах діяння, масштаб.  
Тут генералу керувать годиться,  
При генералі, як належить, штаб...  
То хитрість? Що ж — на те ми  
партизани,

І зброю ту берем, що добре б'є...  
Неправда, кажеш? Ворогам омана?  
Ми діло праве робимо своє.  
Отак гадаю...—

Попрощавсь привітно,

Одяг кожух і стежкою в снігу,  
Що віддалік нікому не примітна,  
Подався поміж сосон. Вітер гув,  
Із верховіть в лощину забирався  
І шматував обмерзлий сіна стіг.  
До схованих землянок підкрадався,  
Але тепла там вивітрить не міг...  
— Ну, повернися, Григорію! Добре!  
Наче з картини тобі партизан!  
Чуб парубоцький, і очі хоробрі,  
На ланцюжку блискучім наган.  
Під Щорса борідка. Так само й воюеш?  
Чув... Молодець! Але, друже, скажи:

Чом у районі ти сам козакуєш?  
Ти із обкомом тісніше зв'яжись! —  
Біді дорікав комісар.

У землянці  
Чистили зброю. Хто просто лежав.  
Промінь вечірній відбився у склянці,  
Лезом гострим на грані заграв.  
Дехто не втерпів:

— Біда нам з Бідою!  
Знає себе, а до інших — дарма.  
Йому ні до чого ходити з тобою!  
База своя — не лякає зима...  
— То славу ділить? — поблід Григорій.  
Хотів пошуміти, але не посмів  
При всіх партизанах виказати горе,  
Тож важко крутився і хромом скрипів...

Тільки ранок прояснів  
І туман розтав помалу,  
Свій загін Біда привів:  
Більше ста бійців стояло,  
У сім'ю одну приймав  
Їх Орленко тепло, щиро.  
Та Біда зачудував:  
Не схотів бути командиром!  
— Що я чую? — запитав  
Генерал.— Причина в чому?  
— Я б тепер себе віддав  
Краще ділу підривному...—  
І пішов служити Біда —  
Мати діло з вірним толком,  
Рух спиняти поїздам,  
Підривать мости навколо...

Петро щоночі був удома,  
Дружину бачив, розмовляв,

Щоби прокинутись потому  
У іншій світі. Холод брав  
Під шинельчиною в землянці,  
Та розпалити піч уранці  
Заборонялось: пролітав  
Набридлий «фюке-вульф» —  
розвідник...

Збирав Петро загін опівдні,  
Задачу ставив. В ночі ж сині  
Ішли у бій відважні, сильні,  
Летіли шкереберть вагони,  
Тікали в доти гарнізони,  
Гвинтівку кидав поліцай.  
І, паробивши шуму-грому,  
Вертались вдосвіта додому,  
У рідний партизанський край.  
Одне з думок не йшло Петрові:  
«Марина люба, де вона?  
Устигли рік прожить у Львові,  
А потім розвела війна...»  
Як часто в лісі Ростальному  
Хотілось бути не самому...  
Та раптом міни свист жахливий,  
І думав партизан: «Щасливий,  
Що сам я тут. Вже, як не є,  
А не пораять, не загину —  
То, може, ще її зустріну,  
Судьбу мою, життя моє...»

Вчитись хлопцю б, тільки розвиватись  
І ходити зараз в сьомий клас.  
На копьках додому повертатись,  
Саме річка кригою взялась.  
Чи знайти легенькі grindжолята  
І на них з гори, як вітер, мчи.  
Ще Мишкові часто сниться хата,

Матінка стара, а на печі  
Кіт-воркіт, сестричка мепша Настя,  
Книжка добра, спати не пора.  
Певеличке те дитяче щастя,  
А його украла німчура...  
Ніч Мишку у лісі довжелезна.  
Він очей за північ не стуля.  
Бік один нагрівся, другий мерзне,  
Холод крізь шинельку дошкуля.  
Та ласкаве готить багаття,  
Нагріває щедро всіх сосна.  
Уляглось кружком веселе браття,  
На снігу прим'ятім засина.  
Служба, значить... Іздові, зв'язківці,  
Як Мишко, все молодий народ!  
Як один, розвідники, сміливці —  
Їх в Орлепка пабереться взвод.  
То дарма, що жартома «старшими»  
Хлопчаків цих звать — «куди  
пошлють»...

А без них, малих, і стоп машина!  
А без них, метких, не проживуть...  
Від нічних походів схудлі личка,  
В постолах доводиться ходить,  
А зате на шапці в хлопця стрічка  
Квіткою червоною горить.  
Зір його цікавий міни тіпять,  
На зубок поклав, смакує тол.  
Взяв Мишка собі в підручні Гриша,  
Бачить: із малого буде толк!..

Ще бір дрімав у тихім сні,  
Ще ледь видніло, на світанку,  
Обпалюючи білий сніг,  
Посунули в атаку танки.  
Тугіше стягувавсь мішок...

Ворожа піднялась піхота...  
Скривавляючи кожен крок,  
Вже наші відступали роти...  
По них у спину кулмет  
Косив і бив затято, злісно.  
Та — «Комуністи, уперед!» —  
Почувсь Орленків голос грізний.  
Обійдемо вогневий вал,  
Ворота на прорив готові,  
І коней просікою вчвал  
Бійці настьобують до крові.  
Через болото, через дим,  
Що висне в лісі од морозу.  
І хто б розплутав ті сліди,  
Що виписали їх полоззя  
За ніч одну?  
— А чорта в два  
Спіймати нас, — лайнувся нишком:  
Орленка кожен пізнавав,  
Його слівце, його усмішку.  
А він уже наводив лад:  
— Новий поставим Лісоград! —  
І скинув шапку. Всі за ним  
Одкрили похмурілі чола.  
— Із могилок його почнім:  
Ми не забудемо ніколи  
Найкращих друзів бойових...—  
Розкопували тихо сніг  
І на піску сухому долі  
Поклали троє неживих;  
Начальник штабу поміж них...  
  
— Ви кликали мене?  
— Сідай!  
З тобою маю я розмову:  
Начштабом ти у нас ставай,

Не бачу іншого. Ні слова  
Не заперечуй! Далєбі,  
У людях я хоч трохи знаюсь  
І хочу думати — в тобі,  
В сибіряку, не помиляюсь...  
— Я — лейтенант!

— Так що? Гаразд...

— А є полковники, майори...  
— Звання не головне у нас,  
Тут свій статут! — сказав суворо.—  
А я? Хіба збиравсь бродить  
У цім урочищі лісному,  
Маневрам, тактиці учить  
І вчитись заразом самому? —  
Петро зніжковів. Не встиг  
В усьому розібратись він ще...  
— Ти щоб людей мені беріг,  
Не кидай дурно в бойовище!  
Подумай спершу, перевір,  
На те і звешся — командир!  
На добру ніч! —

І руку стис

Начштабові свому новому.  
Після землянки мерзлий ліс  
Війнув у душу Ростальному.  
Палало селище, як стіг,  
Чи із пальним цистерни, може?  
Тривожні звуки... Скільки їх  
Таїть ночами тил ворожий!  
Вслухайся, меснику, вбирай  
Розряди грозові навколо!  
Суворий партизанський край,—  
Як велетенський ящик з толом...

Півень співає! Дивно, їй-бо,  
Як це його фашисти не з'їли?!

Може, тут не стояли або  
Бабка сховала, хитренька і мила...  
Як Валентина їй вдячна за піч,  
За воду гарячу — голову змити.  
Розкіш яка! Роздягнувшись, піч  
Першу за тиждень спокійно спочити!  
Після безсонних на марші ночей,  
Ліса, болота — у людському житлі!  
О, вже не рано! Радість очей:  
Як же на вулиці сонячно, світло!  
Тануть сніги. Голубіє. Весна.  
Скинула ковдру, подумала втішно:  
Може сьогодні вдягтися вона,  
Замість штанів кожnodенних, у піжне  
Плаття, що возить завжди при собі.  
Кинула оком на люстро швиденько.  
Бабця на дверях дивилась в журбі,  
Сльози сипнула: — Яка молоденька!  
Видно, пелегкий солдатський шлях...  
Ти ще і докторша, мила дитино?  
— Де ми, бабусю, стоїм?

— У Ключах.

— Значить,  
Снов перейдем,  
і — Україна! —  
Затанцювала... Матір, сестер  
Швидко побачить вона, розцілує...  
— Дивлюсь я на наших військових  
тепер —  
То бачу: їх добре вдягають, годують...  
— Та ми не з фронту, бабусю!  
— Кажіть!  
А хто ж ви на правду тоді?  
— Партизани! —  
Тихо всімхнула — і дивиться, жде,

Що скаже хазяйка.

В глибокім поклоні

Перед дівчиськом схилилася та,  
На гостю свою готова молиться,  
І шанобливо шепчуть уста:  
— Моя ти безстрашна! Моя соколице! —  
Її розуміла дівчина. Самій  
І досі, неначе в чудеснім тумані,  
Не вийти ніяк з романтичних мрій  
Про друзів своїх, бойових партизанів.  
Які відчайдушні! Жартують іще!  
Заклавши міни, рвуть залізниці.  
Укрившись очі темним плащем,  
Такі страшні, невидимі для фріців --  
Підривники... Як обожає їх!  
Навчитись собі — леліяла думку...  
Та бути митцем тут не кожний міг,  
Хоч, правда, у шані й медсестринська

сумка,

Коли не порожня... Як часто, шкода,  
У ній не буває ні йоду, ні вати...  
Повинен прийти Григорій Біда,  
Поранену руку перев'язати.  
Бороду чорну, напрочуд густу,  
Поклявся він поголити в Берліні...  
— Здрастуйте, Гришо! А я вас жду!  
Що ви мені розкажете пині?..  
— Та от ешелони німецькі рву...  
Бува, з ПППШ поллю, як не досить.  
Подряпали трохи, але... живу,  
Земля старенька поки що носить!  
— І буде носити! — Всміхнувся: — Та де?  
Наївна ви, Валю! Пізно чи рано,  
А смерть, я певний, однаково жде  
Кожного тут із нас, партизана.  
І не зарадить ніхто цьому...



— Які-бо ви прості! — поглянула строго.  
І стало раптом ясно йому:  
Вона, мабуть, не полюбить такого...  
Хоч він сподівався... Куди йому там!  
Така незвичайна напрочуд жінка!  
Для неї нічого не важить віп сам,  
А важать лише героїчні вчинки...

На чорнозем масний, родючий,  
На вугіль, на руду, на хліб  
Фашистські полчища, як тучі,  
Уперто просувались вглиб.  
Уже розбійники до казу  
На Волгу задивлялись в цейс,  
Уже на урвищах Кавказу  
Ходили рвати едельвейс.  
І на гримкім пімецькім возі  
(Ще не розтанув дим боїв)  
Уже навперегін в обозі,  
Щоб другий хто не захопив, —  
До Сану, до Дніпра, до Бугу  
Щодоуху мчали звідусіль:  
Начальство, панство недолуге  
Та інша різна там «цивіль».  
На ласий пмат вони з'явились,  
Запеклі і закляті всі.  
У звірстві наче показались  
Лакузи підлі, вірні пси  
Новоприбулого гебіта,  
Що думав панувати вік...  
Та в темну ніч гебіта вбито  
І поліцаю — вила в бік.  
Як падло, кинуто під муром,  
Така йому, собаці, смерть!  
Горить огнем комендатура,  
Все «діловодство» шкереберть...

Сказав Орленко до начштабу:  
— Збираймося у дальшу путь!  
Ех, місяць потримать хоча би  
Район в тилу... та не дадуть!  
Несила наша закріпити,  
Як то на фронті, зрозумій:  
Ми можем тільки налетіти,  
Раптовий нав'язати бій  
І одійти, щоб слід розтанув,  
Все передбачить наперед.  
— У більший нам пригоді стане,  
Виходить, генерале, рейд? —  
Орленко, глянувши похмуро,  
Погодився із ним: — А так!  
Як буря, поситься Сабуров,  
Сто верст за ніч іде Ковпак.  
А треба нам ще дужче діять  
І здибити на рейках сталь!  
Давно виношую надію,  
Що осідлаєм магістраль...

От і літо. Сонячне, ласкаве.  
Не один згадав колгосп, жнива.  
Пахнуть кров'ю партизанам трави,  
Важко туманіє голова.  
Чи від сонця, чи від ягід спілих  
Світ в очах бійцю почервонів...  
Тільки чує — підупав на силі,  
Третій день нічого вже не їв.  
Все прісне. Не лізе шмат конини,  
Солі, солі б хоч один дрібок!  
Толу, толу! Вже на три частини  
Кілограм поділено. Листок  
Курять хлопці тоголітній з дуба,  
Губи пухнуть... Ех, прищучив, гад!  
Та невже приречені на згубу?



Усміхнувся, глянув,  
І здалось йому — стоїть вона...  
Наче та берізка на поляні,  
Ніжна, златокоса, чарівна.  
І хотілось поруч стати дубом,  
Захистить її від гроз і бід...  
Як у спеку літню терпнуть губи,  
І який трудний навколо світ!..

«Нехай там щó, чи жить, чи вмерти,  
А цю ніч літака прийнять!»  
Бійців знесилених уперто  
Повів Орленко наступать  
На дерево густе у лісі,  
Де причаївся кулемет,  
Вогневу розривать завісу,  
Землі кривавить кожний метр.  
І мінометник в санчастині,  
Смертельно ранений в живіт,  
Одне питає у Валентини:  
— Чи вже летить? Чи скоро світ?  
— Летить! — здалося їй на правду:  
Поміж дерев — аероплан!..  
Та вже з життям своїм назавжди  
Простився тихо партизан...  
І другий день стояли вперто,  
Поки зійшла нічна імла,  
Поки над лісом розпростерті  
З'явилися, врешті, два крила.  
І що було тут! Поцілунки,  
Яких іще не бачив ліс.  
І скільки цінних подарунків  
Нам довгожданий птах привіз!  
Всі кинулись листи читати,  
Настроївшись на мирний лад.  
Писали діти, жінка, мати

На адрес дивний: «Лісоград»...  
Петру також засяли очі,  
Не пам'ятає, що робив,  
Коли пізнав дружини почерк.  
Конверт вузенький голубий...  
В Саратові учителює.  
Та як затягнеться війна  
(До цього вже себе готус),  
До мужа прилетить вона...  
Ні, ні... Хотілось не пустити.  
А як гаразд було б обом!..  
І враз йому запахли квіти,  
Пташки озвалися кругом.  
Поглянув — а вже ранок в лісі...  
Покликав комісар в намет.  
З-за столу генерал підвівся,  
Тримав розірваний пакет:  
— А розгортай, начштабе, карту, —  
Рука твоя, мабуть, легка.  
Нам за Дніпро податись варто —  
Туди пацілює ЦК...—  
Замислився. Цигарку палить..  
Нема Орленку меж і зон.  
Він ешелон під пасип валить,  
Перекидає гарнізон.  
Така у нім залізна сила,  
Що ворогу темніє світ...  
За лісом тільки сонце сіло,  
У дальший рушили похід.

Ночі безсонні, а дні — не до сну тут:  
Ями глибокі, хащі лози.  
Просто крізь них по своєму маршруту  
Йдуть напролом партизанські вози.  
Збруя в порядку, коні вгодовані,  
Круто риплять ремінні гужі.

Вітер подме — й за обіддям схвильовано  
Листя багряне журно біжить.  
Тільки й суха в партизана зброя,  
Сам він до нитки на марші змок,  
І вже не порохом після бою —  
Пахне привабно хатній димок.  
Де чарка й шкварка для них беруться,  
Під самим носом у ворогів  
Розмова сміла і пісня ллються,  
Господар Орленка привітно зустрів:  
— Та ми вас знаєм... секретар обкому...  
Ми вас обирали, ви — наш депутат! —  
І виборців повно зійшло коло дому,  
Біліють хустки молодичь і дівчат.  
Весь день од гостей не одходять селяни,  
Шукають, зробить що — попраць,  
полатать...

Розцвів партизан молодий після бані,  
В сорочці чистій — така благодать!  
Заснуло село, переживши багато  
За день, що підняв і окрилив людей,  
І тільки одна на околиці хата  
Пізно, до ранку, приймає гостей...  
Входять, виходять мовчазні тіні.  
Два автоматники під вікном  
Третій стоїть, вартус у сніях.  
Тут засідає підпільний обком...

На другу зиму довелося  
У лісі патріотам жить.  
Кінчалася зтяжна осінь,  
Зеленим тільки дуб стоїть  
Та сизі з інею ялипи,  
Їх наче більше де взялось.  
Горять вогнем куці калини —

Тож скільки крові пролилось...  
І забирає холод зрання,  
На руки хука вартовий.  
Та випав день, як на прощання,  
Веселий, теплий, голубий.  
Хто на прийомі в сапчастині,  
Хто коло коней зайнятий...  
Щоранку комісар Вершинін  
Любив по табору пройти.  
Оглянуть все, не проминути  
І перевірити як слід,  
Як хто одягнений і взутий,  
Чи є хлібина на обід.  
І думається комісару:  
«Як на очах зміцнів загін!  
Яка він ворогові кара!  
Як фронту прислужився він!»  
Вершинін вийшов на узлісся,  
Де табір в гущині кінчавсь,  
Коли назустріч Циба стрівся,—  
Той в госпчастині заснувавсь  
Після поранення.— Що сталося?  
Де ваша бойова краса? —  
Всміхнувся партизан: — Дісталось  
Мені воли лиш попаса́ть...  
Я двох повів, з одним вернувся.  
— А другий де? — Отож-бо й є:  
Згубився віл — і я у скрусі...  
О горе-лишенько моє!  
— Знайдіть його! — Вершинін грізно  
На партизана подививсь.  
— Я розшукаю. Ще не пізно.  
На хутір, певно, він прибивсь.  
Дозвольте відлучитись!  
— Згода.  
На вечір щоб були з волом! —

Та комісарові пригода  
Здалась сумнівна з пастухом...

Непомітний хутірець.  
У садку стара хатина.  
Як удома, навпростець  
Партизан зника за тином.  
Там годину, може, дві  
Зрадник перебув охоче.  
І йому не в голові,  
Що за ним пильнують очі...  
Бачать (он які діла!  
Не повірили б ізроду!):  
Партизанського вола  
Передав йому господар.  
Попрощались. В ліс — один,  
Другий — до своєї хати.  
Не дійшов до ганку він —  
Зупинили автомати...

Засмагли од вітру, рум'яні з морозу,  
Що вперше сьогодні з'явився у ліс,  
Орленко й Вершинін вмостились під возом,  
До сала смачного і хліба взялись.  
Похідний обід. Знайшлася чарчина,  
Зубок часнику і веселе слівце.

— Яка твому сміху, Петрович, причина?  
— Та ось познайомся із цим папірцем!..  
— Який дорогий ти! Ми навіть не знали!..  
І це не пусті фашистські слова:  
Золота Цибі стільки давали,  
Скільки заважить твоя голова!..  
— Такі безголові?!

— Не жарт, Олексію,—  
Загін обростає новими людьми,  
Чи важко між ними пройти лиходію,



Як будем безпечні й довірливі ми? —  
Орленко руку послав за кisetом,  
Цигарку добру з газетки скрутив.  
— А як, Петрович, родина живе там,  
У Орську далекім?.. Шевченко там жив...  
— Ми скільки мостів, комісаре, зірвали?  
— Поставим на місце їх, командир!  
— Ми залізниці скрізь розібрали...  
— Тепер їх більше збудуем, повір...—  
І дивно здавалось:

де бралася сила,  
З яких джерел її кожен пив,  
Вона тільки дужче билася в жилах  
Після походів важких і боїв!

— Ну, знаєте, зарвались фрїци!  
Щоб в нас під носом тут удень  
Та працювала залізниця —  
Цього вже Гітлер не діжде!  
Спинить! —

підняв Орленко руку,  
Та за хвилину, мов на зло,  
Здіймаючи страшенний гуркіт,  
Мигнув хвостом їм ешелон.  
...Усе ж закрили путь.

«Це б діять  
На вирішальну магістраль!» —  
Орленко із начштабом мріють,  
Та підступи важкі, на жаль...  
— Дарма, не позичати нервів!  
Віднині поведем діла,  
І куховарка щоб мінером  
В загоні нашому була!..—  
Нічого, що Мишку в п'ятнадцять  
Дитячих неспокійних літ  
Огнем і гуркотом руйнацій

У пам'яті постане світ...  
Хлопчина винайшов у всьому  
Хвилюючий, привабний зміст.  
Йому щастило, як нікому,  
Найважчий підірвати міст.  
— Відкіль відвага у хлопчини,  
І як її усім здобуть? —  
Питала в Гриші Валентина,  
Ступивши і собі на путь  
Давно жаданих операцій  
(Орленко врешті згоду дав),  
Та в Гриші їй не допитатись.  
Одне він дівчині сказав:  
— Мишком моїм замилювалась?  
Що страх йому? В його літах?! —  
Та дівчина захвилювалась  
І тихо мовила: — Не так!..

Вірила в щастя вона і в безсмертя,  
В небо і землю, рідні навік.  
На операцію йшла уже втретє,  
В групі бійців молодий підривник.  
Валя одного боялась: живою  
Тільки б не датись фашистам до рук...  
Зпала і те, що не зрадить Зою,  
Кращу із кращих безсмертних подруг.  
Славних дочок породила Вітчизна.  
Мужність дала їм, стремління вперед!  
Міну заклавши, на рейках залізних  
Раптом попала під промінь ракет!

Ті засліпили. Зібралась, побігла,  
Руки навстріч простяг їй ліс,  
Тільки добігти до нього не встигла,  
Наче підкошена, впала вниз...

Бій розгорявся. З укріплених точок  
Шквальний вогонь повели вороги.  
Тіла твого нерухомий клубочок  
Став, наче прапор, нам дорогий...

Винести швидше з вогню і глуму,  
Шану останню любимій віддати —  
Кинувсь під кулі, про себе не думав,  
Горем засліплений Гриша Біда...

Хай кулемети кинджальним косять, —  
Ти молоду, як святиню, песи!  
От коли вперше обнять довелось —  
Впали на руки йому дві коси...

Образом ніжним, пам'яттю милою,  
Всім, що лишила загонові ти,  
Заприсяглися ми над могилою —  
До перемоги впевнено йти!..

Давно чекали, день і ніч,  
На фронті бажаного зламу,  
Давно уже кривава січ  
Під сталінградськими снігами  
У лісі турбувала всіх:  
Чим закінчитися двоєю?  
І от вночі радист прибіг,  
Не в силі володїть собою,  
І тільки крикнув: — Сталінград! —  
І обнялися з братом брат.  
З землянок вийшли і в ту мить  
Відчули наболїлим серцем:  
Земля вся радістю гримить,  
І ліс тепер тісним здається...

Знову весна. На дорогах розводдя.  
В перші листочки вдягається ліс.

У козушки вже кутатись годі,  
Треба санки міняти на віз.

Триста підвід. Парує одежа.  
На автоматах крапельки ржі.  
От і дісталися Правобережжя!  
Тепер маршрут за Дніпро лежить.

Хто там підбився — поранений, хворий?  
Трохи терпцю і — врятований ти!  
Пуца кінчається. Прип'ять скоро...  
Як в повноводдя її перейти?

Літак летить... Вже кружляє «рама»...  
Орленку щастить — молодий радист  
Од Ковпака радіограми  
Розшифровує радіспий зміст...

Тож їде Орленко, з ним хлопців  
піввзводу,  
Побачити «діда», що вславивсь в боях.  
Про славу Орленка, про дивні походи  
Давно в ковпаківців співає баян...

Не бачились досі, а втім, частенько  
Стрічали на маршах одмітний знак:  
Лежить спелон — то громив Орленко!  
Горять мости -- то пройшов Ковпак!..

Сидять генерали в поліській хаті,  
На грудях в обох ордени бойові.  
Дорого Гітлер би згодився дати  
За ці безцінні дві голови!

Кінець розмові. І навстіж двері.  
З Прип'яті чути сокири стук:



Спустилась темна ніч в яру,  
У таборі Петру остання.  
Потроху затихає рух.  
Столітніх сосон колихання.

І раптом в небі рідний гул —  
Незрадний помічник крилатий!  
Його завжди готовий був,  
Як друга вірного, прийняти.

Дверцята навстіж. Ростальний  
До них наблизився тремтливо,  
А вже цілюються із ним,  
І голос жінчин: — Петре, милий!

— Марино! Зірко! Звідки ти?  
Чи щастя більшого ще треба?!  
— Я — зірка, значить, з висоти...  
До тебе впала просто з неба!..

Не ждав, скажи! Мабуть, невчас? —  
І посміхнулася лукаво.—  
Радисткою іду до вас,  
Із штабу ось на мене справи...

Обняв її. Узавтра — в путь,  
Підійме віп загін свій ладний.  
Які їх перепуття ждуть?  
Хто упаде в борні нещадній,

А хто і до кінця дійде  
І прапор піднесе в Берліні...  
Петрові той судився день  
В гвардійській танковій частині...

Скільки зроблено, пережито —  
Не вмістити в житті однім!  
Незабутнє під Ковелем літо...  
Така тиша навколо, і грім  
Ледве чути сьогодні дальній...  
Десь за Одер пішла війна,  
Переможна і вирішальна,  
Та Орленку кінчилась вона.  
Наче хто відхилив завісу,  
І відкрилась очам синява.  
Він виходить тепер із лісу:  
Кличуть Київ його, Москва.  
Він охоче сідло покине  
І мундира шитво золоте.  
Відпочити? Який відпочинок!  
Іще більша робота жде...

### *ЕПІЛОГ*

Зайдім у ліс в вечірній час,  
Прокинемось у пуці ранком —  
Вже Лісоград не стріне нас,  
Травою заросли землянки.

Шумлять жита. Дозрілий хліб  
Пливе, струмить зернистим морем,  
Шахтар докопується вглиб,  
Літак новий летить над бором —

Країни спокій бережуть,  
Її могутність, велич, шану.  
Удруге кров їй не дадуть  
Пролиять вчорашні партизани...

Із обліку не зняті ми  
І скажем: до війни не схильні —  
За все найдужче любим мир!  
На тім стоїм! І тим ми — сильні!

1948—1954

## ВИСОКА ЧЕСТЬ

Світав. Вітерець пробіг,  
Із днем новим вітаючи,  
Збудив на палубі усіх,  
За плечі обнімаючи.  
Та пасажирці молодій  
Давно уже не спалося.  
Світило сонце у воді,  
Вогнем переливалося.  
Проходив тихо пароплав  
Під яворами давніми,  
Ховався між високих трав  
І розминався з плавнями.  
Який Дніпро широкий тут!  
І влітку наче в повені.  
Застигли люди на борту,  
Красою зачаровані.  
Тут про Каховку тільки й чуть,  
Всі нетерпляче ждуть її.  
З Уфи і Кабарди пливуть,  
З Сибіру і Якутії.  
За кожним з них широкий світ,—  
Устигли надивитися!  
А як Марії Красновид  
Із вузликом з'явитися?  
Її диплом, коли спитать,—



Бажання будь корисною,  
Уміння щиро працювать  
Із жартами та піснюю.  
Їй захотілося про це  
З сусідом поділитися.  
Той подивився їй в лице:  
— Дівчино, кинь журитися!  
Я тільки трактора і знав,  
У МТС працюючи,—  
На Волго-Доні ж майстром став  
На велетні крокуючим.—  
Марії очі зайнялись —  
Почути дива дивного:  
Як Волга з Доном обнялись.  
У помислі єдиному;  
Як степ засушливий розцвів,  
Пташки кругом озвалися,  
Як кораблі з п'яти морів  
В Москві пришвартувалися...  
Баглай недовго говорив,  
І пехотя, і втомлено:  
— І поробив, і заробив...—  
Промовив задоволено.  
Торкнувсь кишені піджака  
З двома акредитивами,  
Дівчипу (звичка вже така)  
Очима зміряв смілими.  
До неї ближче він підсів,  
Високий, молодий з лиця;  
Здалось Марії, що усі  
На них тут тільки й дивляться...

Обійдїть усі ви котловани,  
Береги круті піщаних лав,  
Скрїзь почувете слова пошани:  
Тут Андрій Русанов працював!

Почала йому сивіть чуприна,  
Зморшка пролягла між впертих брів.  
Отаким дійшов і до Берліна,  
Хоч у тапку він не раз горів.  
Од пісків і вітру шерхнуть губи,  
Часом друг зачепить звіддаля:  
— Загрібаєш ґрунту ти півкуба —  
Більше можна...

--- Ківш не дозволя.

А хотів би...—

І у дружнім тоні  
Розмовля з товаришем солдат:  
— Екскаватори на Волго-Доні  
Перекрили нас десятикрат...—  
До Андрія стежку топче слава,  
І про майстра кожен виріша:  
З-поміж перших в нього тільки право  
Машиністом бути на ЭШ\*.  
А вийшло зовсім навпаки,  
Із болем узнає він:  
Гіганта вручено таки  
Івану Баглаєві!  
Парторг Вишняк сказав твердим,  
Незаперечним тоном,  
Що молодість стоїть за ним  
І досвід Волго-Дону.  
— Ми добре знаємо волжан,  
Учителів і друзів,  
Не можем їх не поважать,  
Майстрів каналів, шлюзів...—  
Усе це добре відчував  
І розумів Русанов,  
І все-таки переживав:

---

\* ЭШ — марка крокуючого екскаватора.

Чи ж працював погано?  
На більше у житті своєму  
Не заслужив, виходить?..  
Ну, що ж, як випало йому —  
В помічниках походить.  
Дарма, що в нього бригадир  
Не старший віком сина.  
Та поміж ними буде мир.  
Нехай за ним машина...

У вихідний — куди іти?  
Куди покликать милу?  
Де б не ходив із нею ти,  
А на дніпрові схили  
Прийдеш удвох порозмовлять,  
Зустріть каховську осінь...  
Птахи до вирію летять,  
Темніє неба просинь.  
Заплава диха холодком.  
Порткрани. Щогл шерега.  
Востає пихнула димком  
І відійшла «Онега».  
Лишила добрий котлован  
У хащах цих одвіку.  
За це від вдячних каховчан  
Спасибі їй велике!  
Дощі й вітри, холодні дні  
Марію не лякали.  
— Чи знаєш, любий, що мені  
Кімнату обіцяли!  
Тепер — хоч приймака приймай, —  
Всміхнулася лукаво...

І так хотіла, щоб Баглай  
Поглянув більш ласкаво.  
Та він похмуро відповів:

— Я б заживатись не хотів...  
Не зле і в гуртожитку.  
Подумай, скільки тут зробив,  
А де ті заробітки?  
Високі норми. Грунт важкий.  
Розцінки — хто їх мітив?..  
— Не думала, що ти такий! —  
Промовила сердито.  
І зашарілася.— Хіба ж  
Ми робим лиш за плату?  
А колектив дівочий наш  
Не хоче так вважати...

Роботі край — відпочивай!  
Закурюй, хто бажає!  
— Петровичу,— гукнув Баглай,—  
Чи вогнику немає?  
— Та чи вогню у старика  
Просити молодому? —  
Майнула усмішка легка  
В Русанова при цьому.  
— Без вогника не можна жить,  
Ані робить, ані любить...  
Коли ж його не стає —  
Біда тоді, Іване!  
Позичу я, закурюй... ось!  
Ти не палкої вдачі,  
А от запалювать когось —  
Умієш ти, юначе...

День випав гарний на Дніпрі  
Мисливцю і рибалці,  
У вихідний ми, на зорі,  
Із спінінгами в балці.  
Покликав риби половить  
Товариш мій, художник.

— Тут щук,— сказав він,—  
аж кипить,  
Піймать руками можна...—  
Омита ранішнім дощем,  
Трава густа сріблиться,  
Липилось плавнів трохи ще,  
Росте стара вербиця.  
— Чи що зловили? В добрій час!  
Перевелась рибина! --  
І з очерету біля нас  
З'явилася людина.

Немас, бачу, рибки в вас,  
З Дніпром утнули питуку...—  
Та тут осікся... Витяг враз  
Товариш добру щуку!  
За ним я другу, третю взяв,—  
Невірець був побитий,  
Похмурий далі почвалав...  
— Та хто це? — Пояснити  
Узявся друг, коли той зник:  
— Він бригадир дільниці,  
Присяда зветься. Я вже звик.  
Уважно придивиться  
В його пахмурене лице,—  
Негарне, хитрувате...  
На лицьх знаюсь я, а це...  
Його б не став писати...

Таки спіткнулась під кінець...  
Що може бути гірше?  
Здали червоний прапорець  
Вони бригаді іншій.  
Через Присяду. Змусив віп  
І наполіг на тому,  
Щоб вести питукатурку стін,

Не викінчивши дому.  
Дах не скінчили — дощ пішов,  
І стеля вся осіла.  
Переробляли потім знов.  
Марії вже несила;  
Дівоча мучилась душа,  
Зривалося прокляття...  
Але Присюда утішав:  
— Однаково ж заплатять.  
— Такого не побачить світ!..  
(Утерла піт із лоба).  
Щоб їй, Марії Красновид,  
Ходити в бракоробах! —  
А плітки шпирились брудні  
І невідомо звідки...  
Змарніли, зблідли за ці дні  
Дівчата-красновидки.

Йшла з роботи, втомлена надміру,  
Під дощем холодним. Над Дніпром  
У людей світилися квартири  
Затишком родинним і теплом.  
А в її кімнаті — скромне ліжко,  
На стіні портрет із «Огонька»,  
На столі лежить цікава книжка,  
До якої тягнеться рука.  
Як з Іваном важко! Не злюбитись.  
Коли б душу рідну відчував,  
Було б легше горем поділитись,  
Може б, і пораду підказав.  
Підказав... вечірню кинуть школу!  
Посміявся — юність промайне!  
Сам на місці топчеться відколи,  
А береться ще повчать мене...  
З ким він ходить? Це ж така наруга:  
Бачила — з Присюдою ішов...

Ворог мій йому зробився другом!  
Ні, не примирити з цим любов...

Присяда мав біду свою...  
Поскарживсь гірко Баглаю:  
— В газетку мене вставила,  
На все життя знеславила  
Марія Красновид!  
Але вона паскачється,  
Вона іще наплачється —  
Присяда дасть одвіт! —  
Погрожував розправою.  
З усмішкою лукавою  
У пиво вус вмочав.  
І Баглая підпитого,  
Уже хмельком підбитого,  
Він другом називав...  
Хотів той ухилитися,  
За неї уступитися,  
Але чомусь не міг...  
Подумав: буде важче їй —  
Характером покращає  
Від неудач своїх...  
Любов у них не в'яжеться...  
Він першим не наважиться  
Знайомство обірвать...  
У кружках пиво піниться,  
Слівцем хто перекинеться,  
Скрипаль узявся грать.  
Як те сказати Іванові, —  
Він в настрої поганому —  
Зашився, неборак.  
Зарадити не знає чим...  
У нього на крокуючім  
З мотором щось не так...  
Як із халепи вискочить?

— А сміливості вистачить? —  
Присяда зашита.  
— Проникни в склад тихесенько.  
Мащини там повесенькі...  
Знайшов би там деталь.  
Ніхто услід не кинеться...—  
У кружці пиво піниться,  
А на душі печаль.  
Не легко чоловікові...  
Скрипаль смичком терликає  
Давно набридлу річ.  
Баглай вже не вагається,  
З-за столу підіймається,  
Іде у темну ніч...

Марія верталася з ніколи  
І рантом зустрілася з ним:  
Веселий Баглай, як ніколи,  
Зайти не відмовився в дім.  
Не часто заходив. Засяла,  
Як сонячний день, розцвіла,  
Усім, що знайшлося, пригощала,  
Ласкава і піжна була.  
Набридли постійні докори —  
Не живиться ними любов...  
В чеканні щасливим, в покорі  
Марія притихла немов.  
А він не збиравсь тут гуляти,  
На поклик її не підбіг,  
Одне тільки — міряв кімнату,  
Наважитись довго не міг.  
Признатись у тім, що накоїв,  
Що гладко для нього пройшло,  
Та острах усе ж непокоїв,  
І він розповів, як було...  
Неначе Марію хто в очі



Ударив, потьмарився світ:  
— Та як же ти зваживсь на злочин?  
Злодюгою став — дай одвіт!  
Так просто було і звичайно —  
Прийти з накладною на склад...  
— І я в бракоробах пегайно?  
І я аварійник?.. Навряд...  
Не бачу у цьому потреби:  
Я іншим шляхом здобув...  
— Украв?  
— Так украв не для себе...  
Я чесним лишився, як був...  
— Іване, як змиєш тобі пляму?  
Нічого в душі не ховай,  
Прийди, розкажи усе прямо,  
А ні, я сама... Постривай!  
Куди ти?.. —

Та крик Марії  
В розчинених дверях завмер...  
Останню губила надію,  
І що їй робити тепер?

Біля контори дівчата співали,  
І пісню якась полтавчанка вела...  
Подружку свою, бригадира, чекали,—  
Вона до касира по гроші пішла.  
Де взявся Присюда. Горілкою дише,  
І сміхом своїм її кинув у жар:  
— Нащо тобі гроші? В газетку напишеш,  
То добрий одержиш за це гонорар...—  
Хихикнули збоку. І він попередив:  
— У чергу остання за нами ставай!  
Минули часи, як ти йшла попереду,  
Бригаду за вуха свою витягай!..—  
Не знає Марія, як знесла наругу,  
Як з грішми від каси метнулась бігцем.

Від сорому й болю. І так уже вдруге.  
То правда... І як відповісти на це?  
Хоч роблять сердешні дівчата до поту,  
Присюда навмисно наряди дає  
На випадкові, дрібненькі роботи,—  
Чи радість велика від того їм є?  
Та ні... Це Каховка! Тут правда і сила,  
Пораду і підтримку кожен знайде.  
Марію спитати — вона б не пустила  
В Каховку печесних, нещирих людей...

Увійшла і трохи розгубилась:  
Крейдяний лишили туфлі слід...  
З ристування — навіть і не вмилась,  
Та не в цьому справа! Нині світ  
Їй не милий... Що було на серці —  
Випалила зразу, все як є...  
А парторг по-дружньому сміється:  
— Знаю, знаю. Вийде на твоє...  
А скажи, вчитесь?

— Ще й завзято!

Вчиться на «відмінно» мій загін...  
Тільки важко, знаєте, дівчатам,  
Бо замало вільних в пас годин...  
— Пошукаєм... Є така можливість,  
Обіцяю все зробити я.—  
І в Марії де взялась сміливість  
Попросить його за Баглая!  
— Не такий Іван, скажу одверто,  
Він не злодій! — і зайшла від сліз.—  
Зпаю я одна, який віп впертий,  
Скільки горя віп мені приніс!  
— І за нього просиш? Любиш, значить...  
Як же ти його не вберегла?  
А тепер прийшла до мене, плачеш...  
— Все робила я — і не змогла...

— Поміркуєм і над цим.—

Вклонилась.

Стало зразу легко від думок,  
Серце бідній радісно забилося,  
До дверей розцвів їй килимок...

Стоїть і в вічі не гляне,  
Світлому дню не радий.  
— Що будеш робити, Іване?  
Ти вільний віднині. Іди!  
Далеко підеш? Не дуже.  
Бо діло твоє таке:  
З Каховки ти вигнаний, друже,  
А це свідоцтво важке...  
Не вмів шануватись краще.  
Але жалію твій вік,  
Повірю — не зовсім пропащий  
У світі ти чоловік...  
Лишайся. Про працю домовся.  
Почни по-новому жить.  
Тепер сідай на «Ковровця» —  
На меншій себе покажи!

«Забудуть згодом провину», —  
Парторг йому обіцяв.  
Замисливсь Іван на хвилину.  
Та ні, він не має тут справ...  
Помалу вийшов з парткому,  
Неначе у тумані,  
Спинивсь на узгір'ї крутому,  
Внизу світились вогні.  
Життя вирувало, як досі,  
Машина осяла пільму,  
Рукою з кабінки, здалося,  
Марія махнула йому...  
Він гостро відчув — це востання...

Уже не зустрінуться знов.  
Коротким було прощання,  
Як їхня гірка любов...

Бригада знову ожила  
Дівчаток-красновидок,  
І перше місце зайняла,—  
Цьому був кожен свідок.  
Та сум в Марії на душі,  
Не забува Івана...  
— Не дуже ти за ним тужи,—  
Порадив їй Русанов.—  
Прислухайсь, як Дніпро-ріка  
Шумить невпинним гулом,  
А він на працю нарікав  
І сплив собі намулом...—  
Подумала: що їй казати,—  
Звичайно, винуватий...  
Людину легко затоптати,  
Куди трудніш — підняти!  
Любимий зник у даліні,  
Ні слова на прощання.  
Їй залишатися одній  
З вимогливим коханням.  
«Багато захотіла я.  
І хлопцю не під силу...»  
Та, може, серце Баглая  
Хоч трошки розтопила?

Все зробив. Віддав що тільки  
можна —  
Серця жар, невтомних рук тепло,  
А проте художнику тривожно,  
Неспокійно на душі було.  
Як підніс він велич Дніпробуду?  
Вчора вже навішено плафон.

Як зустрінуть, як оцінять люди,  
Їх оцінка майстрові — закон.  
У Палац людей зійшлася сила,  
Підняли лиш очі догори —  
І од хвилювання зацімліли:  
Це ж будова їхня на Дніпрі!  
Вивершена і струнка біліс,  
Видна на весь світ із висоти...  
І дівчата зойкнули: — Маріє!  
На картині достеменно ти! —  
Відмахпулась тільки, зашарілася  
Вигадають байку — ти їм вір!  
Де б така художнику наснилась,  
Як усі, звичайний бригадир!  
Тільки ще раз, наче винувата,  
Глянула, впізнала риси ті...  
То була художникові плата,  
Найдорожча у його житті.

Вітри задувають північні,  
У мареві небо бліде,  
І холод у травні незвичний —  
То повідь весняна іде.  
Вона проминула Київ,  
Зайшла уночі в Кременчук,  
І вітер свіжий повіяв  
Із щедро наповнених лук.  
Коли б не нашкодила річка  
У бурю страшну і туман...  
Але із шпунтів перемичка  
Під захист взяла котлован.  
Сьогодні сюди всі дороги  
Ведуть каховчан. Це ж бетон  
Пішов і пішов на славу,  
На місце розгорнутих дюп.  
Русанову надано право

Подати першу баддю...  
Він гордість відчув і відвагу,  
Довір'я глибокого зміст:  
Так з першим танком у Прагу  
Колись він входив, танкіст...  
Незламні бетонні брила,  
Крутий, падійний заміс.  
Марія собі уявила —  
Високий то зводиться міст...  
По ньому так легко іти їй,  
Так дишеться гарно вгорі.  
І скільки людей з пею мріє  
Сьогодні на ріднім Дніпрі!  
Приходить пора визрівання  
Задуманих нами чудес.  
Неначе маяк на світанні,  
Каховська видніється ГЕС.

1953

## ДУМА ПРО БАТЬКА

Батьку мій, пічим пе знаменитий,  
Може, тільки старістю й трудом...

Ще свіжа в пам'яті твоя могилка —  
Горбок землі в колгоспному саду.  
Без тебе вперше яблунева гілка  
Бджолу вітає яро-молоду.

І шелесту крилець її робочих  
Не чуєш ти, трудівнику полів,  
Навік закривши невсипущі очі  
І руки склавши, — вік свій одробив...

Як вірить хочеться, що в тихий ранок  
Ти першим встанеш і поглянеш скрізь,  
Візьмешся за сокиру і рубанок,  
Почнеш бригаді майструвати віз.

У ліс поїдеш — звалиш деревину,  
У поле вийдеш завершити стіг,  
Пахучу в рамку закладеш вощину —  
До всього брався і усе ти міг.

Пішов од пас. Як смерть раптово  
сталась?

І як, страшну, не обминув її?  
З тобою у житті не попрощались,  
Забрав з собою спогади свої.

Нелегкі на віку пройшов дороги,  
Я стільки б міг почути з уст твоїх.  
А про таких не пишуть некрологи,  
Таких багато, мільони їх...

І світу білого не видно  
В круту грудневу заметіль.  
Село Лопатине ще звидна  
Лягало в снігову постіль.

І спало, як ведмідь в барлозі,  
Не пробудить його ніяк.  
Бабуся з хати у тривозі  
Біжить назустріч: «Мій співак!»

То дід співа, трясє борідку,  
Веселий він, бо напідпитку.  
Недоля змусила співати —  
Відвозив сина у солдати.

А вдома залишив синів,  
Як під аршин, та ще й четвірку.  
Куди б він тільки їх подів?  
Землі на всіх — згадати гірко!

У місті, на високім ганку,  
Зустрінеш пана чи підпанка,  
Чиновника-відставника  
Або попа в шовковій рясі —  
І кожному з них двірника,  
Лакея дай чи свинопаса...

Переманили півсела  
На жалування, бузувіри,  
І вже у парубка мітла  
Замісто плуга чи сокири.

Чим хочеш, а годуй сім'ю  
І заробляй на хліб та дрова.  
За пишну бороду свою  
Попав швейцаром в установу

Мій батько. Молодий тоді,  
Неграмотний, як пічка темна.  
Хоч не хотів, панам годив,  
Калопі подавав їм чемпо,  
Часом з обурення тремтів —  
Мовчала сила чорноземна.

У вільний час столярував,  
Навчивсь читати самотужки,  
І я з дитинства ще вдихав  
Терпкий, смолистий запах стружки.

І хоч, як дуб міцний в гаю,  
Все ж гнувся батько в рабську пору,



За біографію свою  
Не кину я йому докору.

Коли я в достатках не ріс, коли я малим бідував,  
І голод, і холод тернів, бліда, золотушна  
дитина, —  
Тут злидні виною були, похмурий і вогкий  
підвал  
І те, що отець заходивсь поставити власний  
будинок.

За містом неподалік веселі вікна на шлях,  
Фіранок легкі хмарки, червоні герані розквітлі...  
То батько-трудяга сам цей дім будував по ночах,  
Неначе сновида, ходив з фуганком при місячнім  
світлі.

То труд, кривавиця його, то мрія, — як люди,  
жить  
І мати на чорний день в хазяйстві не зайву  
копійку.  
Безсила покора всьому, чому повинен служить,  
А вдома за кожний шматок із матір'ю бідною  
бійка.

На царській війні отця щасливо минув снаряд,  
Та все ж наче рапу якусь приніс відтіля  
незагойну.  
Голосував фронтовик всім серцем за владу Рад,  
І швидко поїзд домчав додому зраділого воїна.

Свобода! Немає царя! І лад ненависний впав,  
Нікому тепер не дадуть гнітити трудящу  
людину...  
Але на злидні вернувсь і матір бідну картав  
За те, що в морози лихі зносила його одежину...

Ні тихого посміху з уст, ні лагідного слівця  
Від рідного батька свого ніколи ми не чекали.  
Отак і ходив між нас, сердитий, похмурий  
з лиця,  
І тільки побачим його — подалі в куток тікали.

Як страшно згадати тепер: при розумі був я  
чи снів!

На малолітство своє хіба посилатися стану:  
Лежала мати в труні, а я і сльози не пролив,  
На рідне обличчя її не надивився востаннє...

Дитинство невітшне моє! Жорстокий, голодний  
час!

І все ж до нового життя стремління жагуче  
людини!

Гірке й непривітне тоді спіткало сирітство нас,  
Мав намір забрати усіх похмурий дитячий  
будинок.

Де мачуха раптом взялась! Із сином-одинаком  
На семеро душ перейшла до батька порядна  
вдовиця.

Хоч швидко далася знаки і окриком,  
і штурханом,  
Проте турбувалась за нас про око людське,  
як годиться.

Ще батько не був старий, на силі добрячий  
чувсь,

Що матір чужу привів — життя у цім винувате...  
І наче в юність свою, із міста в село повернувся  
І хату нову тепер із дітьми почав будувати.

Двадцятий рік! Двадцятий рік  
Пригадую, весною

Конячку вперше я запряг,  
Пишаюсь борозною,

Що плугом рівно так проклав,  
Як не вдавалось досі.  
Лякаю зграю чорних гав,  
Купаю поги босі

У теплій і пухкій ріллі.  
Ніхто не заважає  
Послухать, як хвалу землі  
Співає піжний жайвір.

Я хочу заспівати сам,  
Бентежить радість груди,  
Що землю дав нам комнезам  
І житимем, як люди.

Даремно куркульня стріля,  
Плекає помсту дику,  
У бідняка в хліві теля  
І порося кувіка.

І хоч старенький кобеняк  
Весь ряботить від латок,  
Охоче вносить середняк  
Державі продподаток.

А ми даєм в хазяйстві лад,  
Добряче жнем і косим,  
Аж поки непомітно в сад  
Не завітає осінь.

І вже як соняхи у нас  
Усі зберуть з городу, —  
Кінчати в місті сьомий клас  
Везе мене підвода.

Мені всміхались очі Ілліча...

Його тоді я жадібно вивчав,

Сприймав пораду:

вчитись, вчитись, вчитись!

І тільки-но почав чорніти вус,

Я в комсомол до робітничих блуз

Пішов, як рівний, і собі проситись.

Там довгожданого квитка дістав.

Там встановили соціальний стан

Безпомилково справедливі судді.

З якою радістю я вислухав наказ:

Зібрати молодь і в найближчий час

Роботу оживити у сільбуді.

О теплі вечори і усміхи дівчат!

Тепер ровесникам — по п'ятдесят,

Вони життя свого стрічають осінь!

Підібрані один до 'дного селючки,

На все трудне охочі, беручкі,—

Такими вас я не забув і досі!

Поїзд важко тулуб проволік,

Тихо зупинивсь на полустанку.

Бовваніє хутір віддалік,

Тьмяно гаснуть зорі на світанку.

Кропу хилить до сосни сосна,

А між них звелась берізка гінко.

Кру́ти, Плиски — рідна сторона,

Загадкова серцю Дорогинка!

Рідні там. На новосілля ждуть

У старій поміщицькій садибі,

Де тепер комуною живуть...

Та вражають око биті шиби.

Жита намолочена гора  
На току відкритім, без брезенту.  
Мати батьку злісно докоря:  
— Чим накажеш частувать студента?

Може б, заколов ти порося,  
Адже все у нас тепер загальне,  
На вареники муки б узяв? —  
...Снідаємо в громадській їдальні.

Вільний гостеві знайшовсь стілець,  
Страви миска добра подасться,  
Та бурчить хтось поруч: — Знов супець!  
Я ж сьогодні хочу оселедця!

Як розсердивсь батько — не впізнати!  
Грізна впала на обличчя смуга:  
— Як ти смієш ложку в руки брать?  
Що зробив сьогодні, ледацюго?

Де ти взявся? У наш світлий дім  
Звідкіля собі намітив стежку?  
Кажеш ти, щоб рівно було всім,  
Дівчині на двох ділить сережки...

Щось не те... Не доберу... Не так  
У комуні жити ми збирались.  
По потребі всім? На кожен смак?  
Ні, усім щоб по труду давалось.

От і видно буде, хто ти є,  
Чи працюєш чесно, по закону.—  
Розуміння батько мав своє,  
Хоч не знав Фур'є і Сеп-Сімопа...

Від утопій він далекий був,  
Та в огні комуні щиро вірив,

Що засяють людям у степу  
І життя-буття освітять сіре...

Я горджусь тобою, батьку мій,  
З діда-прадіда ратаю бідний,  
Що ти сміло вийшов із пільми  
І життя нового був розвідник...

Нерідний брате мій, разом  
В одній родині виростили,  
Одну замшїлу стріху мали,  
Один ми їли борщ. Та чом  
Не зблизили нас дальші дні,  
Ріднішим ти не став мені?

Ти старшим був. Молодші, ми  
У поле схоплювались вранці  
І працювали до пільми,  
Ти ж хизувався чобітьми,

Притопчував добряче в танці.  
У нас і в тебе лився піт,  
Та різний піт. Це знати слід...

Ледацо був і балакун,  
Який усюди суне носа,  
На стежку ступить і слизьку...  
На вдачу пасинка легку  
Дивився тільки вітчим скоса,  
Але не мати. Посивіла,  
Та з гордощів за сина мліла...

Ми засіваємо поля,  
Викохуємо квіти.

У нас під Ніжином земля,  
Щоб огірки родити.

З чорнозему на сотні гін  
Повивсь шершавий вусик,  
Яке несе багатство він!  
Але за планом мусив

Колгосп на приміській лану  
Всього посіять трохи:  
Пшениці, льону, тютюну,  
Ячменю і гороху.

Це б огірки солити тут,  
Для півночі гостинець,  
Щоб смакував його якут  
Чи дальній сахалінець.

«Самим пам дайте скласти план,  
Що вигідніше сіять...»  
В районі ж цей змінити стан  
І трохи не посміють.

А варто б... Вже кому видніш,  
Як їм, у рідній справі!  
Вказать на помилку сміліш  
І підказать державі.

Трудівникам не заробить,  
Не одягтися чисто.  
А поблизу вокзал шумить,  
І владно манить місто.

Тож молодь вивчиться й — туди:  
— Лишайтеся здорові! —  
І залишаються діди  
Та постарілі вдови.

Ах, тату, тату, не віддав  
Я борг тобі і досі...  
Ти працею сім'ю тримав,  
Тобі щороку осінь

Приносила зерна мішки  
І меду добрий жбанок,  
Допомагали в рік важкий  
І вулик, і рубанок.

Мінялись голови. Старий  
Хитав лиш бородою...  
А тут турбот своїх ще рій:  
Не ладив із старою...

Отак жили в колгоспі в нас  
(В районі був останній):  
В сподіванках на кращий час  
Та в щирім пориванні,

Що, може ж, виведуть-таки  
Колгосп старий з неслави.  
І справді — в дальшії роки  
Допомогла держава.

Уже на ноги зводивсь він,  
І відзначались ланки,  
Та раптом із чужих країн  
Фашистські вдерлись танки...

Птиці в вирій летять, у строю розтяглися,  
І далекий же їм простелився маршрут.  
Та один відстає птах і падає в лісі,  
Від своїх одірвався. Що жде його тут?

З-за кущів я дивлюся на крила підбиті,  
Ледь не плачу з жалю, бо такий же я сам...



Мені сосни шумлять у бору сумовиті,  
До шляху прислухаюсь: чи стихло вже там?

Я з оточення йду після лютого бою,  
У скорботі важкій ледь стою на ногах.  
Кляті пімці і тут... Обійти сторопою?  
Але як обмину поблизу рідний дах?

Звечоріє — прийду, щоб ніхто не побачив,  
Проповзу, не залишу і сліду в траві.  
Тільки дивно, людей я побоююсь наче,  
Невеселі снуються думки в голові...

Уже в пітьмі глухій на подвір'я підкрався.  
Батько дрова рубав, чув його стук та стук...  
— Сину мій дорогий, та відкіль ти узявся? —  
І сокира старенькому випала з рук.

Не до хати пішли ми із ним, не до столу,  
Не чекали голодного хліб там і сіль,  
А на сіно сухе, у знайому стодолу,  
І до ранку ділили тривогу і біль.

Стільки він пережив! Мені дивно самому...  
З білим світом востаннє прощався отець,  
Бо загрожував розстрілом німець старому,—  
Той не дав йому різать колгоспних овець.

На своєму настб'яв колгоспник радянський.  
Зрозумів я, загроза яка не була б —  
Не прокинувся колишній попихач в нім  
панський,  
Не скорився насильству розкований раб.

Тільки ходу війни він не міг зрозуміти.  
Але хто розумів у годину скрутну?

— Може, вдома залишишся? Підеш куди ти?  
Кажуть, здали Москву ми, програли війну?

— Що ж, я німцям служити піду? Думай,  
тату...  
Не чекати ж мені, поки схоплять і вб'ють.  
Скільки вистачить сил, буду наших шукати,  
Із своїми прийду, бо одна у нас путь...

— Так, одна!..— він погодився. Ночі тієї  
Приховав, як умів, я партійний квиток,  
Не розстався у злигодні з честю своєю,  
Шапку-бирку одяг і старий кожушок.

— Мати б рідна коржів напекла на дорогу,  
Помилився у цій, бач, надибав лиху...  
Син її причаївсь, жде «порядку нового»,  
Пересиджує фронт, наче щур той, в льоху...

Зараз бійся обох. Та ще старости Гуні...  
І відкіль принесло нам цього куркуля? —  
На світанку удвох ми виходили з клуні.  
Тихий дощ накрапав. І колгоспна земля

Надихала і сили давала для бою,  
Навертала на стежку у темнім гаю...  
Чи коли ми зустрінемося, тату, з тобою?  
Може, руку востаннє стискаю твою?

Біло, сонячно у лісі. Випав сніг уранці.  
Другий місяць партизаном я живу в землянці.

Другий місяць в села ходим, окупантів  
пищим,

Де стоять комендатури, робим пожарища.  
Із горища витягаєм поліцай-гада,  
Підлим зрадникам народу не даєм пощади!

Сняться сни мені частенько, трохи  
я не плачу...  
На яливі в злій годині чорний ворон криче.

Бачу сам: пала заграва над селом падвечір.  
Тату, звіт тобі давати за мою утечу;

Як проводив на світанку потайки за луки,  
Як вертався сам, без мене, на тортури-муки.

І, зустрінувшись сміливо із ордою злою,  
Чи ти вистояв, старенький, у важкім  
двобою?..

### С т а р о с т а

Так от, Свириде, щоб тебе простив,—  
Скажи, навіщо сина відпустив?  
А де іще поділись два солдати?  
Чому ці хлопці не прийшли до хати?  
Навчив їх, бачу... Та не так, як слід...  
До чого прагнув наш мужицький рід?  
Чи ти за труд свій щирий мав відраду?  
За чверть століття щоб принесли Ради?  
Чи добре з'їв, чи чисто ти сходив?  
А все життя, непаче віл, робив...  
Приймай розумно прикру новину:  
Розбиті вщент, програли ви війну!  
Жить по-старому — справа неважка:  
Бери назад коня свого й плужка,  
А я ще школу вижсупу к чортам:  
В своїм будинку буду жити сам.

Б а т ь к о

Уже мій день на захід похилився...  
Та я і досі наче не наживсь.  
В п'їтми глухій, в невільному труді  
Минули марно роки молоді.  
Перед війною тільки жить почав...  
Нехай колгосп ще розкопів не дав,  
Багатство прийде. Річ у тім хіба?  
Навіки з себе витравив раба.  
Не буду у покорі спину гнуть  
Перед огидним трутнем. Вільна путь  
Відкрилась нам. І радісно стає,  
Що все у гурті наше і своє...  
Куди ж ти кличеш? З сонечка в п'їтму?  
Іти гукаєш з літа у зиму?  
Дурне замислив на радянський лад.  
Історії не повернуть назад!  
Нові тополі вирости гінкі,  
Забудь навіки хутір свій Гуньки!  
І школярі не пустять на поріг,  
Щоб дім ти свій назад одняти міг.  
Народ страшну переживе біду.  
І я із ним. Синів із фронту жду —  
Мою надію, кров мою і плоть.  
Ніколи їх фашистам не збороть!  
Іди виказуй! Не схитнуся я...  
Мій порятунок — чорна смерть твоя!..

Сонце вмиване і чисте,  
Як раніше, сходить.  
Пшениці ростуть росисті,  
І садочки родять.

І тепер кує возуля  
На узліссі, скраю,

Тільки батька в серці мулить,  
Спокою немає...

Не знаходить місця, бідний,  
І мовчить, як туча.  
Оповило землю рідну  
Свастики павуччя.

Як до себе у господу,  
Йде фашист до хати,  
Із отцем миритись згоден,  
Велича — «гросфатер»!

А того тевтон не віда,  
А того не знає,  
Що ноцями та до діда  
Ходять хлопці з гаю...

Що назад йдуть не порожні,  
А беруть що важче:  
Автомат прихопить кожний  
Чи патронів ящик.

Та тихцем поза городом,  
Повз вітряк і клуню.  
Грізні месники народу  
Спляться всюди Гуні.

Він до них боїться втрапить,  
Наче щука в ятір...  
Що, коли про все в гестапо  
Та розкаже матір?

Ні, не вірю. Треба мати  
Серце не людини,  
Щоб таке в думках тримати  
Хоч одну хвилину...

Та мала в думках: піти й розказать,  
Як стукають в ніч партизани до хати,  
Як сина відправив. І пащо мовчать?  
Війну все одно будуть скоро кінчати.

Даремно лише хвалькуватий старий  
Отак задавався синами своїми,  
А за Петра виговорював їй...  
Вона відомстить за життя нестерпиме!

Кожна людина щастя шука,  
Думала тугу розрадить вдовину,  
А він і по імені не гука,  
Невдивовиж, якщо і покине...

І діти чужі не злюбили її,  
На ласку змалку не йшли, вовченята.  
Тож злості у неї, як у змії,  
Зробилася в помсті своїй затята.

Та мучить сумління. Кого продаси?  
Кому прислужитися хочеш? Чужинцю...  
Не лізе у горло шмат ковбаси,  
Що інколи син приносить од німців.

Сусіди презирством уб'ють важким,  
Її справедливим діймуть докором.  
Перед великим горем людським  
Хіба не меншає власне горе?

Їй зрозуміло: не та пора ---  
На світ незгоди виносити хатні!  
Та за годину жінка стара  
Знову в думках своїх безпорадна...

Кохана, серцю рідна сторона!  
Навіки здружені батьки і діти,  
Це в тілі дужому душа одна,  
Сім'ї такій не можна не радіти.

Живеться дітям радісно тоді,  
Але любов така нам тільки снилась.  
Питаю в себе: дужі, молоді,  
Чи батько з матір'ю коли любились?

Із першою... це мачухою. Ця  
Не привилася, як засохла дичка.  
Родинне щастя в матері й отця  
Чи змолоду було хоч невеличко?

Не пам'ятаю. Бідна і слаба,  
Вона лиш дітям була рідна й мила,  
Але не батькові. Схопився він, та ба —  
Неоціненну одняла могила.

Це так відчув, як мачуху привів  
З холодними, як заморозь, очима,  
Він з нею не знаходив добрих слів,  
Вночі і вдень вони були чужими.

Мовчання. Лайка. В хатній боротьбі  
Були чужими батькові їй діти,  
Що ті студентами росли собі,  
Не вмів ти їх «розумно» доглядіти.

От син у неї! В час лихий зберігсь,  
А не пускає десь в болоті бульки,  
Ладу новому тихо покоровсь,  
До комеданта ходить грати в пульку.

І проклинав ти, тату, дивний світ,  
Такий тепер немилый і жорстокий.

В твоїй же хаті, за тобою вслід,  
Напевно, стежать у чотири ока?..

Чи так здавалось? Тільки кожен раз  
Тобі неначе відкривалась рана:  
Хтось підлий недалеко жив од вас,  
Прийти ставало важче партизану.

Ховався од жішки ти де тільки міг,  
У свій омшаник забирався нишком  
І там, як скарб захований, беріг,  
У яму закопав радянську книжку.

Покриті цвіллю вогкі сторінки  
Розгладжував тремтячою рукою:  
Не покорились, борються синки,  
А може, бідні, і не вийшли з бою...

І краяв серце запізнілий жаль:  
Без ласки в тебе виростили діти...  
Котились сльози у туманну даль,  
Відчув, що дуже вже почав старіти.

Слава силі бойовій!  
Партизанам слава!  
Вже не в зоні вогневій  
Харків і Полтава.

Вітер з-за Дніпра палкий  
Широко повіяв.  
Вже ватутіпські полки  
Визволяють Київ.

Стукіт радісний коліс,  
Стугонять платформи.



Пропливає мимо ліс,  
Рідні ріллі чорні.

Чую вже від Ворожби  
Запах огірковий,  
Зразу робиться тобі  
Радісно, святково.

Наче ниті золоті  
Сонце щедро ниже.  
Повезло нам у житті,  
Здрастуй, рідний Ніжин!

Буде спогадів, розмов  
В день оцей щасливий...  
Тату, тату! Рідна кров,  
Голубе мій сивий!

От і стрілися ми. Чом за стіл не садовиш?  
Чом, старенький, прийшов і тремтиш у гаю?  
Скільки в грудях таїв, того слова не мовиш,  
Занімів і застиг на могильнім краю.

Під сосниною кошик, здобутий із ями,  
У нім яблучок двоє і хліба окрай.  
Передачу в темницю приносили мами,  
А що далі з синами було — не питай!

Ось лежать воци, рідні, розстріляні. Кожний  
Поплатився життям за Вітчизну свою.  
Лець торкнувся їх тлін, та впізнати ще можна,  
Плач і стогін нелюдський стоять у гаю.

Плачеш, батьку, і ти (а тобі невідомо,  
Що в гестапо також в цьому спискові був!).

Горе радість вбива: те, що син уже вдома,  
Хоч на це покладав ти надію слабу.

Мати орден побачила — вся сполотніла...  
Так здалося мені... Лець жива підійшла  
І прощення смиренно у нас попросила:  
— Не робила лихого. Я темна була...

І Петра мого... ваші забрали до війська.  
Чи не вб'ють? — І замовкла, убога, стара,  
Всій громаді вона поклонилася низько  
І попленталась тихо собі до двора.

Я поглянув на батька. Стояв непорушний,  
Тільки дужче йому похмарніло чоло.  
Як їм, бідним, жилося і важко, і душно,—  
Тридцять років чужим це подружжя було!

І по смерті, мабуть, не лежатимуть поряд.  
Їх ні горе, ні радість не зблизять повік.  
Уже вечір червоний спустився над бором,  
Тихо рушив у даль похоронний потік.

Мужністю усі ми:  
І люди, й рідний край.  
Біжать літа і зими,—  
За ними поспішай!

Як ріки між горами,  
Як бистрі поїзди...  
Безсонними ночами  
Синів у гості жди!

Знайшов ти щастя в дітях,  
В теплі осінніх днів,

В колгоспнім вольнім світі,  
В пошані трударів.

Ти стільки деревини  
Руками переніс!  
Зібрати — за хвилину  
Тут зашумів би ліс...

І стружка довга в'ється,  
Як твій життєвий шлях.  
Наскрізь, мені здається,  
Ти хвоєю пропах,

І медом, щойно знятим,  
І житяним пилком,  
І трудоднем багатим,  
Заробленим гуртом.

Поволі, непомітно  
З пожару і руїн  
Колгосп піднявсь, розквітнув,  
Укоренився він.

І ти — його частинка —  
Радієш від душі,  
Що ллється щастя дзвінко  
В підставлені ковші...

Що приснилось тобі, мій родителю милий.  
В день нещастя твого на трудному пугі?  
Рання осінь випітала листок пожовтілий.  
Діти в школу ішли. Ти, чужий самоті,

В цю хвилину відчув себе наче самотнім...  
Навалились літа. Не шуміти вже їм.

Ти життя своє все передумав сьогодні:  
Знав і горе, і щастя, і тишу, і грім.

Сорок років старому віддав і новому...  
І боролись за душу твою два світи.  
Ні, не легко було розібратись у всьому  
І на світлу дорогу прийти з темноти.

Хто із друзів твоїх не піддався  
на поживку?

Опускався безсилий, ставав лінтюхом...  
Як же довго господар тримався за нивку,  
За конячку свою із облізлим хвостом!

Але ти не схотів у тяжкім безпросвітку  
Животити щодня без стремлінь і думок.  
Був же Ленін великий твоїм однолітком,  
Ти по ньому старався вирівнювать крок.

Ти навчився в дітей ширше глянуть  
навколо,

У колгоспному русі ти був піонер,  
Першим вийшов орать усупільнене поле,  
Що його оглядаєш з любов'ю тепер.

Ти спішиш на вокзал, щоб зустрінути  
сина.

Вітерець молодий повіває услід  
І доносить з лугов запах свіжого сіна,  
Із кабіни шофер кидає: — Діду, привіт!

От і поїзд підходить. Спізнився  
на хвилину.

І погрозливо сталлю виблискує путь.  
І на тебе, на тебе прямує машина,  
Від коліс невблагаєшних уже не звернуть...

Ти забувсь... І плачуть зажурені труби,  
І несуть од колгоспів сусідніх віпки,  
І під прапором, в квітах лежши ти  
у клубі.  
І здаєшся мені ти маленьким таким!

Тільки руки великі, спрацьовані руки!..  
Скільки жив, їх за працю ніхто не корив.  
Їм вклоняються низько і діти, і внуки,  
Проводжають з молитвою люди старі.

Та хреста не поставимо ми над тобою,  
За життя іще сам ти його відхилив,  
Як солдат, що боровся й упав серед бою,  
П'ятикутну червону зорю заслужив...

Буде сяяти людям вона поміж квітів,  
Будуть бджоли справляти весняний обліт  
І задзвонять тихенько до тебе з привітом,  
Тільки ти вже не глянеш на радісний  
світ...

1958

## ЛЮДИНА ЖИТИМЕ!

*М. М. Амосову*

Запам'яталась ніч мені:  
Уже на сході жеврів ранок,  
Прокинувшись по добрім сні,  
Виходжу, радісний, на ганок.  
Ледь пробирало холодком,  
Приємним ранньою весною,  
Так тихо, лагідно кругом,

І я, на самоті з собою,  
Подумав: за багато літ  
Уже підбивсь якимось чином,  
То, може, підшукати б слід  
Деся над рікою відпочинок?  
...Взяли із пальця в мене кров,  
Обстукав лікар, і обслунав,  
І каже впевнено: — Здоров.  
От тільки серце стука глухо.—  
Рентген, рентген! Хвалу тобі  
Відколи людство шле законно:  
Найглибший розгадає біль  
Твоє проміння електронне.  
Жорстока правдо, не убий,  
Не перевірена іще ти!

Та вже виходжу, мов сліхий,  
З затемненого кабінету...  
Нездійсненого палко ждеш,  
Плакаєш задушевні мрії,  
Для чого все, коли помреш,—  
Нема і крихітки надії...  
Лягти під хірургічний ніж?  
Врятує він — хто скаже щиро?  
З двох бід не знаєш, що сильніш:  
Твоя хвороба чи зневіра?

Я вірю... Тільки цим живу,  
Чи прокидаюсь, чи лягаю,  
Людину пайдорожчу зву,  
Свого рятівника гукаю.  
Який уважний я тепер!  
А міг байдуже обминати  
І лікарів, і медсестер  
Увагою не зачіпати.  
Не цінував їх скромний труд,

Напружені, безсонні ночі,  
Їх нерви, сплетені у жмут,  
І людяні ласкаві очі...  
Буяло, гримало, жило  
Велике місто там, на волі.  
Тут тихо, як в саду, було,  
Тут зріли тільки лихо й болі...

Торкнулось сонце раннє білих стін.  
Весна буяє, видно нам, надворі.  
За пахощі бузку пеніцилін  
Охоче б віддали в палаті хворі.

Уже сестра із градусником йде,  
Щоб я його пригрів недужим тілом,  
У тумбочці порядок наведе,  
Щоб не лежали поруч булка з милом.

Спасибі їй! Чистенька, молода,  
Вона до хворих сонечко приносить,  
Під тебе вміло руки підклада  
І у колясці на рентеген одвозить.

В палаті тоскно розпочався день.  
Не вперше скаржиться сусід мій  
Слива:  
— Як жити з половиною легень? —  
Вже не орать йому колгоспну ниву.

Щоправда, добрих двох синів зростив,  
І не відмовить в пенсії держава.  
Та тут Павленко люто проскрипів:  
— Попав до лікарів — пропаща  
справа!

Вже тричі ріжуть — і без перемін...  
Коли б то знав, відмовився б,  
звичайно.

Не можна забувати закон один:  
Не терпить тіло штучного втручання!

— Не терпить?! — Коршак голову  
підвів,

Під ним пружини зарипіли важко.—  
Та досі б ти на Байковім лежав,  
І, бевзю, на тобі росла б ромашка!..

Розсердивсь «Метробуду» інженер,  
Сухотник давпій, з посивілим чубом.  
Йому уже не до метро тепер,  
Та він лишивсь незрадним життєлюбом.

По-батьківському погукав Сашка,  
І той наблизивсь молодечим кроком,  
Хоч завтра вже виписуй юнака,  
На серце хворий, він ходив з пороком,

Худий і немічний... Сашко розцвів,  
До серця лиш торкнувся хірурга палець!  
Побільше б чародіїв-лікарів —  
І смерть людину легко не повалить!

Про смерть розмова... І замовкли ми,  
По схудлих лицях заснувались тіпі.  
Вона усюди збуджує уми,  
Та любить більш бувають в операційній...

Там жде терпляче. Та безсилу лють  
Тепер людський перемагає розум.  
У тілі ніж, а стогону не чуть,  
Найбільші болі втишені наркозом...



Що роблять пині з Гринією отам?  
(Сапків товариш, також серцем  
хворий).

І боляче стас в палаті нам:  
— Мабуть, закінчують. Везимуть  
скоро...

Складніше в нього. І Савур вагавсь,  
Узявсь оперувати лиш під тиском,  
Бо батько низько, до землі вклонявсь,  
Ледь рук не цілував і дав розниску.

Казав (чудний такий!): — Озолочу!  
Усе віддам, лиш порятуйте сина! —  
Непаче в нього скарбів досхочу,  
А щира дяка — то не скарб безцінний!

Просив хлопчина: — Ліжко бережіть,  
Не дайте іншому його зайняти...—  
Професор взявся — хворий має жить!  
Його ім'я шепоче вся палата.

Пішов давно в відставку друг,  
І ходить біля саду воїн,  
А він залишився, хірург,  
Не може йти з передової,  
Де кров сочить, і чути плач,  
І десь вершить смертельна втома.  
Як льотчик той, випробувач,  
Вривається він в невідоме.  
Чи подола бар'єр трудний?  
Чи збереже життя безцінне?  
Замислений і мовчазний,  
Савур іде в операційну.  
Підносить перед себе їх,—  
У світі найчистіші руки,

Мов на гірській вершині сніг...  
Забуто всі вагання, муки.  
Він вірить в електричний ніж,  
У сильні, найновіші ліки.  
Виблискує зорі ніжпінш  
Холодний інструменту нікель.  
Перед професором юнак  
Лежить годину, другу. Гриша,  
Здається, неживий, однак,  
Покраєний у грудях, дише...  
І тиша купчиться німа,  
Лиш серце лікареве стука:  
Він серце Гришине вийма,  
Бере його, тремтливе, в руку...  
Все йшло гаразд. Та крові біг  
Порушивсь різко. Наостаннє  
Нещасний побілів, як сніг,  
І зупинилося дихання.  
Що не робив йому Савур —  
Дубіло нерухоме тіло.  
І боляче відчув хірург —  
Він перед смертю ще безсилий,  
Перед пільмою чорних шат  
(Такою уявляти звичка) ...  
Зі зла в куток шпурнув халат,  
Мов шкіру, здер він рукавички.  
Причину стисло з'ясував,  
Сухий, холодний, офіційний.  
Він поле бою залишав,  
Він покидав операційну.  
З самим собою йшов на звіт...  
Та чув, як асистент пикатий,  
Руденко, кинув йому вслід:  
— Навіщо так ризикувати? —  
І всі почули. Загули,  
Обурення знялася буря:

Колеги скривдять не дали  
Професора Петра Савура.  
Уже скільком дав щастя — жить...  
Чи ж докір: одинокі жертви?  
Та ні, він мусить так зробіть,  
Щоб клініка не знала мертвих.

Відчув, як кров у скроні прилила...  
Додому ледве доволік він ноги.  
Людина молода з життя пішла,  
Забрала часточку його самого...

Цигарку запалив. Затягсь димком,  
Забутися хотів з Хемінгуєм,  
Та залишився нерозкритим том,  
Савур пішов за думкою своєю...

На інженера вчивсь. Хіба не вживсь  
В природу формул, точних і суворих?  
Знання і визнання і там добивсь.  
Що ж раптом потягло його до хворих?

Війна сказала скальпель йому взять,  
На фронті звикнути до крові й гною.  
Петро не може матір не згадать,  
Що змолоду ходила медсестрою.

Була й старенька людям дорога.  
Чим доброту її сердечну зважить?  
І досі син любовно зберіга  
Сільської фельдшеріці саквояжик,

Потертий, похідний. В нім стетоскоп,  
Прив'ялений від часу запах йоду.  
Покличе хворий — як їй не було б,  
Вставала, йшла у темряву, в негоду...

Людини тіло вивчи й полюби!  
Немає найскладнішої машини  
Й простішої воднораз. Тож тобі  
Повелено недуги взпять причини.

Не помились в діагнозі своїм  
І визнач серця змученого топи!  
Точніш це зробить випадений ним  
Недавно тільки прилад електронний...

А скільки ще задумано робіт!  
Куди Савура не заносить мрія!  
Він уявля собі — за кілька літ  
Яких висот здобуде хірургія!

І, певні в світі значення свого,  
Ми кожен день звеличуємо славу,  
Яку приніс Вітчизні Пирогов  
І збагатили Сеченов і Павлов.

Ще перед раком лікарі слабі,  
І це у вік гучних космічних злетів!  
Коли ж, подоланий у боротьбі,  
Цей клятий вірус згине на планеті?

Та подолаєм. Впевнений Савур.  
Він вірить в розум, у всесильний атом.  
Не зна нічого важчого хірург,  
Як рану безнадійно зашивати...

Та, може, годі в присмеркові сніть,  
Переживанням не зарадиш лиху.  
Ще п'ять хвилин — і дзвоник  
задзвенить,  
Дружина прийде. Вчора син приїхав.

З дружиною, немов садівники,  
Воли свого одинака ростили,  
Йому найкращі віддали роки, —  
Чи ж він набрався мудрості і сили?

Чи ж він готовий скальпель в руки  
взять,  
Людині хворій повернуть здоров'я?  
А я йому — свій досвід передать?  
(Виходить дружина Ліда).

Л і д а

Тебе у смутку бачу знов я?  
Чоло пахмурене, бліде,  
На серці нерозвійний морок.  
Згадала, Петре, я: цей день  
Тобі завжди важкий — вівторок!

П е т р о

Не помилилась, люба. Так...  
Повірить в забобон цей мушу.  
Мені довірився юнак,  
А я свою покривдив душу...  
Все добре йшло. Десь тромб узявся —  
І смерть спустила покривало...  
Що я робить не намагавсь —  
Було мого мистецтва мало.

Л і д а

Не убивайся, не тужи,  
Звикай до втрат, як лікар кожний.

П е т р о

Ні, ні, кохана, не кажи, —  
До смерті звикнути не можна!  
Всіх пам'ятаю, хто пройшов...

Стражданням виснажені лица...  
Навіки захололу кров...  
Для них лишився я убивця!  
Не вмію хворому брехать  
Не вмію хворому брехать  
(Хоч ту брехню звемо святою),  
Що безнадійний може встать...  
Не звикну володіть собою,  
Триматися в біді як слід...  
Що не роби — несеш провину.  
Ще попрацюю кілька літ,  
А там хірурга ніж покину.

### Л і д а

Не кинеш, любий. У житті  
Ти відаєш не тільки муки,  
Але і радість. Золоті,  
Хірургу мій, у тебе руки!  
Так люди кажуть. Я й собі  
Їх іншими не уявляю:  
Завжди готові втипить біль,  
Порятувати від одчаю.  
Пощо картать себе? Пробач,  
З тобою дружить перемога.  
Сказати правду — то невдач  
У тебе менше, ніж у кого.  
Тож хай в очах не смерть стоїть,  
А радують здорові діти,  
У небі сонячна блакить  
І у росі весняні квіти!  
І син. Наш Миша дорогий,  
Твого таланту спадковець.  
Чи в нього вистачить снаги  
Ученим статъ? Чи знайде міць  
У труднощах не відступать,  
Завжди незмінно йти з тобою?

Його повинен ти вважати  
Свою правою рукою...

Петро

Ти — мати. Батько — я йому.  
На сина ладні ми молитись...  
Дозволь подумати одному,  
Щоб часом двом не помилитись...

Весно, не кидай мене!  
Вік твоїм відданий чарам,  
Серце приніс я сумне,  
Тихо свинився над яром.  
Терен квітує і глід,  
Яблуньок білі шати.  
Ще б і пожити слід,  
Рано мені помирати.  
Може, не гляну вдаль  
Більше з гори Батія...  
Як тебе кидати жаль,  
Любий мій красеню Київ.  
Згадую між кам'яниць  
Рідних своїх двоє вікон.  
Дужими крилами птиць  
Вже промайнуло піввіку.  
Скільки я ще не зробив,  
З чим назавжди попрощаюсь!  
Я по-новому б жив,  
Де в чому зараз каюсь...  
Кулі не брали в війну,  
Не зачепила граната,  
Подих твій мертвий війнув —  
Мовчки впустила палата...  
Все я життя пригадав...  
Знов, як в дитинстві, ласкаво  
Плещеться в берег вода,

Дишуть зелені трави.  
Сонце в зеніті дзвенить,  
Вітер пириє прудко.  
Як захотілось в цю мить  
Грунту розм'яти грудку!  
Ту, що на віко впаде...  
Мо', пощастить мені вижити,  
Схудле обличчя бліде  
Знову здоров'я освіжить.  
В кого б я щастя благав?  
Тільки у тебе, єдина!  
Віро моя дорога,  
Вірна моя дружино!  
Я зпервувався вкрай.  
Доки терпітиму муку?  
Силу свою передай,  
Дай обівертись на руку!

— Ну, оптимісти? Що я вам казав! —  
Павленко свіже нам роз'ятрив горе.  
Сьогодні ліжко Гришине зайняв  
Новоприбулий — незнайомий хворий.

І цей привіз турбот тривожній рій,  
Неначе цвинтар, огляда палату.  
Йому торочить наш буркун старий —  
Обачним бути і не йти на «страту».

— Вже не один хоробрий так помер... —  
Шепнув Павленко і поглянув скося:  
Чи чує Коршак? Знітивсь інженер,  
Йому, на жаль, не легшає і досі.

Сашка немає. Виписавсь юнак,  
Листа прислав і на весілля кличе.  
Ні, ні, весь світ не чорний катафалк,  
І сяють радістю здорові лиця!



Палата проясніла в добрий час.  
Прощався Слива, збуджений і радий:  
— Прощайте, паню, не забуду вас,  
Мішок вам яблук привезу із саду!

І я на зморшки милі надививсь,  
На руки материнські вузлуваті...  
Хороший сон мені б тепер наснивсь,  
Тривожну ніч проводжу у палаті.

Уранці буду клякнуть на столі,  
Стурбовано нахилиться професор...  
Нехай насняться пахоці полів  
І рідної Десни широке плесо.

Щоб серце щедрий радував улов,  
Щоб я відчув себе по-молодому,  
Щоб Гриша до батьків своїх прийшов,  
Щоб мій хірург спокійно виїшов з дому

І впевнено узяв у руки ніж,  
Забув свою вчорашню невдачу...  
Здається, марити почав? Так ні ж,  
Я друзів хворих по палаті бачу.

Хто, болі подолавши, тихо спить,  
Кому, нещасному, піяк не спиться.  
В важкім повітрі лампочка горить,  
Сестра до мене підійшла зі шприцом:

— Вам треба відпочить. Укол  
зроблю... —

І терпить тіло сталі гострій дотик,  
Без сновидінь, без марення я сплю,  
Полегшив болі чародій-наркотик...

Білі стіни. Білий звід.  
Всюди біло-біло.  
Б'є у очі ясен світ,  
Бачу тебе, мила!

Плачеш... Годі горювать,  
Жить нам стільки весел!  
Дайте вас розцілювать,  
Дорогий професор!

В руки вам віддав судьбу,  
Найтонкіпі шиті...  
Та певже ж годину був  
Я на тому світі?

І вернутись звідти міг?  
Біль важкий не тисне,  
Вдячно з трубочок тугих  
Дихаю я киснем.

Гонить серце чисту кров,  
Легко так легеням.  
Почуваю, що немов  
Вир пройшов огненний.

Ніби встав з-під чорних плит,  
Розпроцався з горем.  
І здалось мені, що світ  
Всім розвиднів хворим.

Не кренуть в небі блискавки-ножі,  
Розмову грізну не ведуть гармати,  
Зійшлись не командирів в бліндажі,  
А лікарів в професорській кімнаті.

На стінах не трофеї бойові,  
Не міст руїни, не розбиті брами —

Тут зважують температур криві,  
Аналізи крові, рентгенограми.

Нехай живуть розвідники доріг,  
Що знають щастя пошуків і злету!  
На жаль, Савур в пауці спостеріг —  
Бездумно йдуть за ним, авторитетом...

— Абсцес? — Абсцес! - - підтакують  
водне,

Погодяться так само на саркому.  
Лякає багатьох нове, складне,  
Таке знайшов Руденкові одному...

Це той несимпатичний асистент,  
Який Савуру не простив невдачі...  
Що не по цьому — рознесе ущент,  
Донитливий у всьому і гарячий...

— Нічого, синку милий, зрозумій,  
Даремно сердишся, така, брат, штука:  
Всі вади нестерпимі, хлопче мій,  
Свому обранцеві простить наука.

Щасливий той, кого вона віта,  
Кому привабливу усмішку кине,  
Коли знесважливо одвернеться —  
біда...—

І пильно-пильно подививсь на сина.

Бракують крил піднятися в політ...  
Тож кафедру йому давати марно,  
Що з того, що прийде в медичний світ  
Іще один професор ординарний!..

Але облич, не думай про своє...  
Готують чергового пацієнта.

— Халат і скальпель мій!  
Усі на місці є?  
Беру, Руденко, вас за асистента!..

Чи клініку забуду на горі?  
Містечко тихе у саду. А нижче,  
В яру, де гнуться давні явори,  
З похилими хрестами кладовище.

Сусідство неприсмне. Вчора я  
Лякливо обминав надгробок білий,  
А вже сьогодні слухать солов'я  
Іду туди у надвечір'я сміло.

Хай менше заглядають в цей палац.  
Хвороба здатна вік лиш вкоротити.  
Про це плескатий розповідь матрац,  
Подушка, ревними слізьми залита.

Не знаю сам, яку ціну складу  
Рятівникові милому моему?  
Чим дорогим віддячити знайду?  
У серці я виношую поему...

Радість буїна з ліжка підвела,  
Двері на балконі відчинила,  
Струм впустила світла і тепла  
І нову влила Савуру силу.

Як же змірять щастя глибину,  
З чим же порівняти хвилювання?  
Тільки ти, хірург, його збагнув...  
Відступають перед ним кохання

І дитинства золота пора...  
Скільки пережив у ті хвилини,

Як на стіл собі Павленка брав!  
Хоч здавався зовні ти спокійним...

Боязко торкав старі кістки,  
Операція ж пройшла на диво!  
От із сипом (давній біль гіркий)  
Закінчилося не так щасливо...

Але як там важко б не було,  
Біль на серці затихає згодом...  
Обвива Савурове чоло  
Ранішня червнева прохолода.

Менше б операцій. Відпочить  
У гаю б па килимі зеленім,  
Та потоку хворих не спинить,  
Ледве устигає на рентгені

Розгадать зображення світлин.  
І так боляче стає щоразу  
Бачити туманності нухлин,  
Розгалуження потворні метастазу!

Як же подолать хвороби злі,  
Розігнать навіки грізні тіпі,  
Щоб не знати лиха на землі,  
Щоб вільніше дихалось людині...

Скільки тих, що він їм допоміг!  
Не один би в домовину ліг,

А по ньому б від гарячих сліз  
В головах давно барвінок ріс...

Тож несуть подяку щирю в дар  
Лапкова, учитель, сталевар,

Йдуть в життя із піднятим чолом,  
Із савурівським відмітним пивом,

Ім його лишив чудесний ніж...  
Серце знов забилося сильніш,

Серце знов відлуноює, як дзвін.  
Ні, не вбить нічим життя клітин,

Крові струм повік не зупинить.  
І людина хоче — буде жить!

1960

### ЛІЛІЯ КАРАСТОЯНОВА

Стоїмо на колінах. Складаєм присягу,  
І полощеться шовку червоного край.  
Так було над Дніпром, в дні жорстокого  
змагу,  
А тепер перед нами хлюпоче Дунай.

Перед мармуром білим схилились болгари,  
Очі карі їм з горя слізьми занеклись.  
Прибули ми до тебе, радянські другарі,  
Обіцяли ж у лісі Клітнянським колись.

Уявлялася зустріч тоді не такою,  
Коли бив кулемет, завірюха мела:  
Ми збирались на Вітошу вийти з тобою  
І на Шинці побачить старого орла.

Не судилося...

Крові живої не стало —

Щоменіти тобі. Не кінчили розмов.  
Героїне народна, зійди з п'єдесталу,  
В бойову папу молодість вернемоєь знов!

\*

Ти в Москві. Ще дівчиєько. Політемігрантка.  
Власне, мати твоя. Кілька грозияних літ  
Георгіцу-орлицю Кремлівєьські куранти  
Серед ночі пробуджують, кличуть у світ,  
Де чекають її не троянди, а терри...  
Скільки терплять народи від кривди її паруг!  
Мати рідна твоя — працівник Комінтерну...  
І гроза нависа, і горить виднокруг.  
Ти улюбленка, старшенєька в матері, Ліля,  
Кароока, з віночком укладених кієь,  
Добре знаєєьш: загинув твіїї батько

в підпіллі,—

Як повстанця, його розстріляв цар Борис...  
Будуть коєьжному рідні героїв імення,  
Наче сонце, болгарам воли дорогі.  
Став таким дорогим у Москві тобі Ленін,  
Теплі братні серця, і холодні сніги,  
І чорняві голівки дітей з Гвадаррами,  
Що ти з ними охоче ділила обід;  
Їх батьки наболілі затискують рани,  
Не пускають фашиєьстєьські фаланги в Мадрид.  
І гіркота поразки так само знайіома,  
Гострий цем на душі... Залишилиєьсь в той рік  
І пілотка твоя необстріляна вдома,  
І розкритий ієьспано-російєьський словник.  
Тоєьж до чого тепер тобі руки приєьклаєьсти,  
Притулитися серцем бентеєьжним своїим?  
Бути ситим, зогрієьтим — у цім хіба щастєья,  
І не думати змолоду бїльєьш ні об чїм?  
Як тобі спрямувати життя твого паєьгін,

Щоб байдужим життям не замулити кров?  
У шоломі будьоннівським Павка Корчагін,  
Наче велет, підвівся, по світу пішов.  
І за нього було тобі радісно й лячно,  
У думках потаємних він спільником став.  
І до краю збентежена, в піриві вдячнім,  
Ти Миколі Островському пишеш листа.  
Ти уперше відчула, яка ж бо то сила  
Уміститися може на вістрі пера...  
Коли сповідь свою комсомольську кінчила,  
Зайнялася на сході багряна зоря.

\*

Як полюбилися тобі  
Морозом скуті ранки,  
На вікнах іній голубий,  
З друкарні теплі гранки  
Статті твоєї. Постають  
Людські химерні долі;  
І ти борониш правди суть,  
Ще клопоту доволі.  
Навчилася людей лихих  
Розпізнавати зблизька.  
Ти виступася проти них,  
Смілива журналістка.  
Тривожно ждеш ти не хвальби,  
А батьківської ласки —  
Ось-ось в редакцію тобі  
Подзвонить Ярославський...  
Сім'ї високий опікун,  
Учитель сивоусий,  
Він, певно, звісточку якусь  
Про матір знати мусить.  
Йому відома далечінь,  
Де та орлиця лице...



А вже війни потворна тінь  
Насуцувалась з Берліна.  
І розповзається, страшна,  
Навколо все примовкло.  
Додому втомлена, сумна  
Ідеш із «Комсомолки».  
Твій зір гвинтівки блиск обпик,  
В кутку видніє скатка:  
На фронт зібрався чоловік,  
Тепер і ти солдатка.

\*

Бомби гасила, конала окопи,  
Не покидав тебе, змучену, клоніт —  
Встигнути всюди. І ти устигася,  
Тільки утіхи, на диво, не маєш...  
Що ти несеш їй, війни вереміє?  
Що твоє, Ліліє, серце меліє?  
Місце твоє? Чи його зайняла ти?  
Мабуть, давно у Болгарії мати...  
Брат твій приснився, катами убитий:  
«Здатна, сестрице, ти більше зробити...»

\*

...Як ти ридала! Як стерпіла муки!..  
Ні, це ж тобі було скручено руки,  
З хати тебе і роздягнену, й босу  
Люті фашисти вели по морозу,  
Наче холодна гадюка здушила,  
Віршовка твоєї торкнулася шиї,  
Бодем страшним розриваючи груди, —  
Сміло гукнула: «Борітеся, люди!»  
Лишенько, сестро, Зоснько-Зою,  
Якою з життя ти пішла молодою!



Та на усміх спромоглися хлопці, од невдачі злі:  
— Як тебе прийняти, госте із Великої землі?

При штабній землянці, мабуть,  
теплий виділим куток? —  
Потемніла, посмутніла, уперед зробила крок:

— Ні, кутків мені не треба, прибула я  
не за тим...—

Зрозуміли...

Помилулись.

До дупні припала всім!

### *ЛИСТ ДО МАТЕРІ В БОЛГАРІЮ*

Мамо моя, де ти ходиш, щаслива,  
В Пловдиві, може? Від поглядів злих,  
Як од морозу троянду, ревниво  
Оберігає тебе Казанлик?  
Певно, і в Лом зайшла непомітно,  
До татка на цвиштар, в тишу німу.  
Горда я з того, що, малолітня,  
Звідала з вами суд і тюрму...  
Мамо моя, моя сива лебідко,  
Чи ж під крилом обігрієш нас?  
Тебе прошу я, за мене не бідкайся,  
Певна — все буде зі мною гаразд!  
Хай вже сама удовою поплачу,  
Білий берізки обнявши стап:  
Мужа із фронту більш не побачу,  
Льоня малим сиротою зоставсь...  
Для не пройде, щоб не гинули друзі,  
Кидаю грудку землі на гріб.  
Вже я з лица почорніла в тузі,  
Біль свій ховати навчилась углиб.

Наших болгарських пісень співаю,  
Коли другарям розради нема.  
Сили малі, а біійців піднімаю  
І піднімаюсь із ними сама...  
Подвиг для них — звичайна робота,  
Подвиг для них — наче мужній спів.  
Слава приходить поміж турботи,  
Без велемовних, порожніх слів.  
Тут командир — Орленко славетний,  
Хлопці ж які тут — не надивлюсь!  
І я, до подій незабутніх причетна,  
Обов'язково за книгу візьмусь.  
Тільки нелегко, коли заважають  
Йти за мінерами в грізну нуть,  
Досі тебе за дівчисько мають,  
Мов свічку оту на вітрах, бережуть.  
Лаялась в штабі...

Сміється Орленко,  
Тільки покручує вус: — Овва!  
Ви, Ліліяно, пишійть гостренько,  
Слово сильніше від кулі бува...

\*

...Жили тут люди,  
було село  
Ген під лісом  
і звалося Єліне.  
Тепер — ні ялинки. Безрадісне тло,  
Попелом, замість роси, устелеце.  
Вийду з землянки в вечірній час,  
Горем убита, блукаю по згарищу,  
Зрівняли з землею — було вже не раз.  
Людей розстріляли — якої тут кари ще!  
Це ми фашистський знищили танк  
І на гілляці запроданців вішали.

Од пас не втік душолюб-комендант,  
Розстріляний Балицьким Гришею.  
Можливо, стояли б і досі хати,  
Віконцями в ніч мигали стурбовано,  
Скільки б хотіли, знущались кати,  
Люди б терпіли — вони окуповані...  
Та ми помститись сюди прийшли,  
Найбільша кара не буде жорстокою.  
Бабуся, мов привид з вечірньої мли,  
Чогось шукає в яру глибокому...  
Від неї б гніву чекати, проклять,  
Запізно рятунок селу принесли.  
Але обіймів не можу рознять,  
Не одвернусь від очей її чесних.  
«Я знаю, доню, згине чума!  
Не муч свого серця даремно, годі.  
Ви, діти, не винні, на вас нема  
І крапельки нашої крові народної...»  
Давно я не чула рідніших слів,  
Серцем жіночим зболена, змучена.  
І крізь заслону минулих віків  
Мені пригадалася наша гайдуччина...  
Так само кров лилася. І згар  
Балкани засипав... Але над згаром  
Помчав у бії безстрашний Чавдар,  
Хіба ж зупинити його яничарам,  
Хіба ж погасити вогонь душі!..  
Як прадіди їх волелюбні достоту,  
Так і сьогодні на Мургаші \*  
Варту несуть партизанські чоти.  
Крутими стежками розвідники йдуть,  
Помста Балкан паростає, як буря.  
Всіх, у кого на ворога лють,

---

\* Мургаш — гірська вершина  
в центральній Болгарії.

Звів у бригаду месницьку Джуров\*.  
Скільки їх — знає тривожний ліс,  
Хурделять вітри, не вщухають завії.  
Милі другарі, зійдемоь колись,  
Як переможці пройдем по Софії...

\*

«Ех, Балкан, ти роден нап...» —  
Лине пісня, співає Ліля.  
Вогнище світить під небо аж,  
Чаєм гріються друзі милі.  
Завтра у бій.  
Хвилює бійця  
Пісні болгарської любя вимова.  
Віра в щастя гартує серця,  
Біля багаття нам так чудово!  
Лілю, співай!  
Ніжний голос твоїй  
Ми понесемо з собою в поході.  
Славна другарко, не червоній  
Від невідступних очей Володі.  
Сміливий хлопець. І ти така ж.  
Тільки в чуттях найдорожчих несмілі.  
«Ех, Балкан, ти роден нап...» —  
Лине пісня, співає Ліля.

\*

Мрійниця я. Легковірпа, наївна,  
Байдужа до різних підозр і огуд,  
Не вірила довго, здавалося дивним,  
Що в діло святе може вноситись бруд...

---

\* Добрі Джуров — командир партизанської бригади.

Я слухала сповідь Івана Барильця  
(На марші йти поруч випало нам).  
Повірить — таких небагато сміливців,  
Над чубом слави курився фїміам,

Завів борідку гостреньку, під Щорса,  
Хитрючий на вдачу, з похмурич чолом,  
Носив автомата трофейного з форсом,  
В своїм честолюбстві йшов напролом.

Повірить — ніхто лютіше не бився,  
Завжди у нього найкращий звіт.  
Вже як там не бився, а двічі женився,  
А третю готовий пустить під лід...

І ходить між нами, спокійно дише,  
Такий доживе, такого не вб'ють,  
Він невен того, що війна все спише,  
Та ще й нагороду високу дадуть.

Нахабством бере, а совість відсутня...  
Надійде час — і зметем іржу...  
Я вірю в правду високого ступеня:  
Вона перемаже підступність і лжу!

\*

Повість...

Чи в мене вона заснується?  
Зелен пагін пов'ється стрункий?  
Чи серце людське тривожно заб'ється,  
Тихо гортаючи ці сторінки?

Тут, в Лісограді, дала собі клятву:  
Ширше очі, глибше думки!

Тільки потрапить слово блякле,  
Хай меші виб'ють перо з руки!

...Я в групі мінерів Коробки Васі.  
Під козушком одігравши ФЕД,  
Зняти на плівку ту мить узялася,  
Коли заговорить наш кулемет  
І з ешелonom розправиться нагло,  
Не встигне і рук підняти фріц.  
Заграва в небі — найкращий магній,  
Вийде справжній знімочок-бліц!

В сьйім огромі тіль піднялася,  
Вривень з нею високий ліс:  
Такого ніколи не бачила Васі —  
Хлопець в очах на велетня зріс!

А я? Чи хто на мене погляне?  
Таку маленьку поміж сосбн...  
В землянку вернулися на світанні,  
Та не одразу з'явився сон.  
Ввижались довго високі пожари,  
На рейках лискучих підривники,  
Постаті пімців, паче примари,  
Потім тихо зробилось навкіл.

Де поділись непевність, плинність?  
Поміж безстрашних і я — вояк!  
Як важить багато твоя повноцінність,  
Твоя повноправність і гідність твоя!

\*

Сонце на вєспу. Тануть сніги.  
Скільки у серці надії, спаги!



Швидше б до уст зледенілих потік  
Крізь соломинку березовий сік!

Швидше б засяла поміж сосон  
Квітка весняна — блакитний сон!

Та вже над нею, ледве жива,  
Трудиться тихо бджілка мала...

Рідна Вітчизно, і ти приймай  
Взяток мій перший, мій скромний пай!

Все, чим багата, — тобі я несу:  
Радість і горе, падію і сум.

Як надокучили холод і піт!  
В туфельки взулась замість чобіт,

В платті зеленім, до чорних кіс...  
Хай пробачає суворий ліс —

Довго хвилину я цю берегла.  
Ніжності прагну, крихти тепла,

Глянуть в люстерка пиматочок, ачей,  
Стежать за мною двоє очей —

Їм не байдужа я. Може, й не так...  
Грізно над лісом гуде літак,

Та не знайде в гущині партизан...  
Спляться частіше планини Балкан,

Кличе дочку до себе з нітьми.  
Начебто воду я п'ю із чешми \*,

\* Ч е ш м а — джерельце в горах.

Плаєм назустріч мати іде,  
Руку ласкаву на чоло кладе.

Мрії... А що вони серцю дадуть?  
Зміряє хто життєву мою путь?

Світить вона, наче відблиск зорі,  
Що понад нами проходить вгорі.

Зоре, не гасни!  
Гори,  
гори!

*ЛИСТ ВІД МАТЕРІ*

Ми стрінемось, люба, і, мабуть, швидко:  
Фашистських заброд чекає кінець.  
Як женете їх — нам добре видно:  
Братушка — радянський боєць —  
молодець!

Ми переможемо. З нас кожен певен,  
Як те, що пільму здолає день,  
Як непохитні Шипка і Плевен...  
Болгарія вас, визволителів, жде!

Ніхто не пішов на радянського брата,  
Хоч як домагався фашистський кат.  
Летіли в бескеття танки й гармати,  
І кораблі не вертались назад, —

Скільки на дні морському ржавіє!  
На мінах стоїть у Бургасі мол.  
Признаюсь, і мати твоя уміє,  
Де дошкульніше, закласти тол...

Все для вітчизни робити готова,  
Тільки б свободи наблизити час.  
Воля Георгія Димитрова  
В глибокім підпіллі наснажує пас.

Радісно з ним працювати, Лілянку,  
Бачить далеко орлиний зір...  
Донечко рідна моя, партизанко,  
Спраглого серця мого язівір! \*

Попереду все: шляхи-дороги,  
Гори Балканські, зірчастий сніг.  
Скоро застелем стіл перемоги,  
Загиблих згадаєм і друзів живих.

\*

Хто зна, чого на душі святково,  
Мало з грудей не вирветься спів:  
Може, то радість від влучного слова,  
Що не давалось їй кілька днів.  
Гілочку свіжу з красуні ялини  
Вчора поклала друзям в пакет,  
Ще й каганець-мигупець з картоплини,  
Що осява партизанський намет.  
Наче у рідної мами, в куточку  
Скільки їй мирних наснилося снів...  
— Ти б іще трохи поспала, дочко,  
Поки ось я напечу дерупів!  
— Дякую, тьотю! Робим газету,  
Жде її вранці кожеш боець...—  
Взулась вона, зарядила касету  
І через вулицю, в штаб, навпростець!

---

\* Я з о в і р — чисте, глибоке озеро.

Там уже хлопців веселу ватагу  
Тішить старий безвідмовний баян:  
Славить він молодість, і відвагу,  
І Лісоград у запеклих боях.  
Вчора фашистам зробили «весілля»,  
Добре ж вони хильпули вина!  
Хлопці гукають: — Поїхали, Ліля! —  
І ось — четверта в саях вона.  
Мчать по селу, тільки вітер свище,  
Через замети, вперед і вперед:  
Треба зібрати трофеї в Будинці,  
І зупинились — забрать міномет!  
— Зніми для вічності нас,

партизанко, —

Лілі всміхнувсь Артозєєв Жорж, —  
Ми вже і позу прийієм імпозантну!..  
— Ви заслужили, друзі, чого ж... —  
Стала в саях, веде об'єктивом,  
В рамку з берізок вписує кадр.  
Раптом

з засади на неї мстиво

Звів автомата

причаєний кат!

І — полоснув, недобиток клятий,  
Тільки посипався сніг з ялиць.  
Наче берізка, під корінь підтята,  
Падає Лілія горілиць...  
На кожушку застигас кривця,  
На ремінці звиса апарат...  
Знищили тут же ми злобного вбивцю...  
Та не вернути Лілі назад.  
Горя цього не розтониться крига,  
Роки минуть, не забуде боєць.  
Тільки лежить недописана книга,  
Її не допише нічий олівець...  
Що ж ти мені залишила, поету?

Взяв апарат покинутий твій,  
З боєм важким виймаю касету,  
Стрічки останньої скорбний сувій.  
Сосни. Землянка. Та сніг іскристий.  
Пісні твоєї звучить мотив...  
В кадрі я бачу око фашиста,  
Хижо

націлене

в об'єктив!..

\*

Нам ти навек дорога, Ліліано,  
Будем тебе шанувать і любити —  
Тільки за те, що пішла в партизани,  
Тільки за те, що збиралась зробити!..

Скільки відважних синів і дочок  
Не повернулось з країв лісових!  
Може, в безсмертя, в щасливіні ночі,  
Інші герої прийшли через них?

Кожному доля судилася різна,  
Кожен незгасний слід залишив.  
З подвигів світлих в ім'я Вітчизни  
Чи не найвищий — подвиг душі!

Душу таку дала Георгіца:  
Високість ідей і ясність ума.  
Не дочекавшись, в болгарській столиці  
Гине в останнім бою сама.

Лиш у безсмерті дочку зустріне...  
Тихий Дунай, це про них твій снів!  
Обнявшись, обидві стоять героїні,  
В мармур одягнені замість шовків.

Ідуть кораблі, протинають тумани,  
Салют віддають і продовжують путь.  
В плаці партизанськім сиві Балкани  
В народі легенду про них бережуть.

*1970*

## З М І С Т

Поет партизанського гарту <i>О. Ф. Федоров</i> . . . . .	5
---	---

### В І Р Ш І

#### *1927—1934*

Пам'яті Василя Чумака . . . . .	10
«Сонце. Вітер. Сад зелений» . . . . .	10
Гавань . . . . .	11
Село і місто . . . . .	12
Дитині . . . . .	13
На узгір'ї . . . . .	14
В Баку . . . . .	16
Газоатака . . . . .	16
Зоря . . . . .	17
Під осінь . . . . .	18
Думи . . . . .	19
«Осіньне листя лащиться лесливо...» . . . . .	20
Карнавал . . . . .	20
Товариш . . . . .	21
Вадьорість . . . . .	24
Вокзал . . . . .	28
Робфаківка . . . . .	29
Тракторобуд . . . . .	30

#### *1935—1940*

Комсомольський квиток . . . . .	35
Катерина . . . . .	36
Альпіністи . . . . .	38
До верховин . . . . .	40
Друзі . . . . .	42
Зустріч з батьком . . . . .	43
Гуцульщина . . . . .	45
Карпатські мініатюри . . . . .	46
Дівчина . . . . .	47

Хату будус гуцул . . . . .	48
Франко у Криворівні . . . . .	49
Земля . . . . .	51
Михайло Коцюбинський . . . . .	53
Балада про опришка Пігула Понекуна . . . . .	54
Прощання . . . . .	58
Сині гори . . . . .	59
Розкутній, вільний Черемон . . . . .	61

*1941—1953*

Сіяч . . . . .	62
Аеродром . . . . .	63
Балада про бійця і комісара . . . . .	64
Бажання . . . . .	65
Мати . . . . .	66
Сад . . . . .	68
Стежка . . . . .	69
Дружнє посланіє . . . . .	70
Син . . . . .	71
Месники . . . . .	72
Його остання фотографія . . . . .	73
Слід . . . . .	74
Партизани . . . . .	75
Підривник . . . . .	76
Ковпак на Прип'яті . . . . .	76
Ніжини . . . . .	78
Київ визволено . . . . .	80
Хрепцатик . . . . .	81
Пасіка . . . . .	81
Геперал . . . . .	82
Вечір у землящі . . . . .	84
Ялипка . . . . .	85
Скульптору . . . . .	86
Вчителька . . . . .	88
Берізка . . . . .	89
Нива . . . . .	90
Воїн . . . . .	91
Черпівщина . . . . .	92
«Годі, годі про війну!» . . . . .	93
Верховинка . . . . .	94
Роздум . . . . .	96
Світлячки . . . . .	97
«Умирав партизан» . . . . .	98
Пушкін у Києві . . . . .	98



Терезія Табовда . . . . .	101
Колгоспні діти . . . . .	103
Пам'яті Олександра Бойченка . . . . .	104
Після весілля . . . . .	105
Юний Гоголь . . . . .	107
Сталевар . . . . .	108
Ключі . . . . .	109
Зустріч з матір'ю . . . . .	110
Освенцім . . . . .	113

1954—1980

В Киргизії . . . . .	115
Розмова з Тарасом Шевченком (З <i>Кубаничбена Малікова</i> ) . . . . .	116
Мій прадід — Манас (З <i>Теміркула Уметалієва</i> ) . . . . .	117
Озеро Іссик-Куль . . . . .	118
Ніч у Тянь-Шані . . . . .	119
Копі . . . . .	120
Гордоп . . . . .	121
Величка . . . . .	122
Старе м'ясто . . . . .	123
Пісня солдата (З <i>Адама Міцкевича</i> ) . . . . .	125
Пастушка (З <i>Леопольда Стаффа</i> ) . . . . .	126
Праця і відпочинок моря . . . . .	126
Моя земля (З <i>Ярослава Броневського</i> ) . . . . .	127
Закопаше . . . . .	128
Лешін у Пороніні . . . . .	129
Кривава рука ( <i>Балада</i> ) . . . . .	130
Цвітуть сніги . . . . .	131
Ресторан «Каластаяторппа» . . . . .	132
Ворота Індії . . . . .	133
«Ходиш досі, сонцем весь налитий...» . . . . .	135
Сандал . . . . .	136
Над Гангом . . . . .	138
Черевик старої леді . . . . .	139
Баньяп . . . . .	140
В печерах Еллори . . . . .	141
Буйволи . . . . .	142
Індійська мадонна . . . . .	143
В будинку Рабіндраната Тагора . . . . .	144
«Тут Лакшмі, там Шіва многоликий...» . . . . .	145
Капітель Ашокі ( <i>Герб Республіки Індії</i> ) . . . . .	146
Памасте, Індіє! . . . . .	147

Лондон . . . . .	148
На могилі Карла Маркса . . . . .	150
Лебідь на Ейвоті . . . . .	150
Британський музей . . . . .	152
Гайд-парк . . . . .	153
Зміна королівської варті . . . . .	154
Мені здалося — дзенькнув пенні... . . . .	155
Париж . . . . .	155
Мопако . . . . .	156
На могилі Герцена . . . . .	157
У дорозі . . . . .	158
Біловезька пуца . . . . .	160
Зброя . . . . .	162
Над Перусою . . . . .	163
Криниця . . . . .	165
«Після різних поем і віршів...» (З Максима Танка) . . . . .	165
На заставі . . . . .	166
«Бажаючи життя прожить ладком...» . . . . .	167
«Пропливають баржі на розвіллі» . . . . .	168
«Випав сніг — аж біло у очах...» . . . . .	168
«Силичка стукає в вікно...» . . . . .	169
«Заслуг не має особливих» . . . . .	169
«Дійшов уже до сивини...» . . . . .	170
Березневе . . . . .	171
Аджімушкай (Балада) . . . . .	172
В Коктебелі . . . . .	173
«Жито запивається у дощ...» . . . . .	175
«Біжить, стриба вивірочка...» . . . . .	175
«Тобі дасться цілий день...» . . . . .	176
Подвиг . . . . .	177
Пароцлав «Олександр Довженко» . . . . .	178
Пам'яті Павла Усенка . . . . .	179
«Спадає шапка — глянець вгору...» . . . . .	179
«Як важко з хмари вирватись дощу!» . . . . .	180
«Про війну чи все сказав?» . . . . .	181
«Море, мене ти навчи...» . . . . .	182
Пісня . . . . .	183
Два дубки (Балада) . . . . .	184
«Я не криюсь, мила, не замовчую...» . . . . .	185
Мій найдорожчий самоцвіт . . . . .	185
«Соспи. Лижі. Кружляє сніг» . . . . .	186
«Не всі нам роки рівно йшли...» . . . . .	186
Два перспі . . . . .	188
«Де я ходжу — і ти ходила...» . . . . .	189

Іронічне . . . . .	189
Старий і море ( <i>Майже за Хемінгуейм</i> ) . . .	190
Дорога під яворами . . . . .	192
«Не дивина, що сонце золотить...» . . . . .	194
«Як просто у житті!» . . . . .	195
«Болить душа за кожного каліку» ( <i>За С. Гараховським</i> ) . . . . .	195
Вік ( <i>За О. Межировим</i> ) . . . . .	196
Мій світ . . . . .	196
Болгарські мотиви . . . . .	197
Коли в гості я ітиму . . . . .	200
Альоша . . . . .	201
Життя за свободу . . . . .	202

## П О Е М И

Вартові миру . . . . .	204
Щорс . . . . .	221
Генерал Орлєнко . . . . .	252
Висока честь . . . . .	284
Дума про батька . . . . .	298
Людина житиме! . . . . .	321
Лілія Карастоянова . . . . .	338

Николай Спиридонович  
ШЕРЕМЕТ

---

*Избранное*

Стихотворения и поэмы

Киев, издательство  
художественной литературы  
«Дніпро»,  
1986

*(На украинском языке)*

Редактор П. Ф. Иванов  
Художник В. М. Флак  
Художній редактор А. І. Клименко  
Технічний редактор Т. А. Табаченко  
Коректори А. Л. Алейникова, Т. Г. Білєцька

Информ. бланк № 3070.

Здано до набору 29.05.86.  
Підписано до друку 04.08.86.  
БФ 36167. Папір тифдручний.  
Формат 70×90<sup>1/32</sup>. Гарнітура звичайна цова.  
Друк високий. Умовн. друк. арк. 13,163.  
Умовн. фарбовідб. 13,163. Обл.-вид. арк. 14,477.  
Тираж 3000 прим. Зам. 6-142. Ціна 2 крб.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».  
252601, Київ-МСЦ, вул. Володимирська, 42.

Київська книжкова фабрика «Жовтень».  
252053, Київ, вул. Артема, 25.

**М. С. Шеремет**

Ш49 Вибране: Вірші та поеми. / Передм.  
О. Федорова.— К.: Дніпро, 1986.— 359 с.

До книги «Вибране» відомого українського радянського поета увійшли вірші та поеми, які створені автором протягом багатьох років літературної діяльності і зберегли в собі неспроминущі риси творчого життя нашого народу.

Ш 4702590200—145  
М205(04)—86 Бз14.26.86

84Ук7—5